

ДУЖАЯ

№ 2 2025

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка україн-
ських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajin-
ských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: apríl 2025

Realizované s finančnou pod-
porou Fondu na podporu kul-
túry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164, 82014 Bratislava 214,

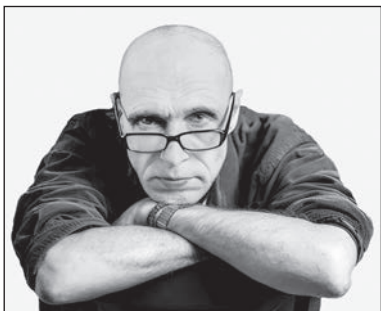
e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Юрій Іздрик	
Добірка віршів	2
Станіслав Новицький	
Смерть гудзиків	14
Габріель Гарсія Маркес	
Сто років самотності	25
Віталій Портников	
Боротьба за Україну	36
Юрій Щербак	
Наближення до прірви. Ескізи 2025 року	38
Олег К. Романчук	
Україна – Росія: на яких умовах будувати взаємовідносини?	43
Софія Серета	
Історик Мареев: Кубань має стати пороховою діжкою – та джерелом проблем для Росії	45
До 80-ої річниці перемоги над нацизмом	50
Людмила Тарнашинська	
Україна як собор у риштованні	52
Тарас Головка	
Ігор Набитович: «Історична проза була для української еміграції засобом збереження національної ідентичності...»	56
Олександр Гаврош	
Феномен Сергія Федаки	63
Мирослав Сополіга	
Павло Федака – 80-річний	66
Тетяна Ліхтей	
Надія Вархол: «Зі священним трепетом сідаю за стіл і дивлюся на чистий лист паперу...»	70
Йосиф Шелепець	
Народознавчі праці Анатолія Кралицького	75
Олена Олійник	
Добірка поезії	79
Микола Дупляк	
З приводу публікації антології перекладознавства Пряшівщини	87
Йосиф Шелепець	
Актуальний та актуалізований переклад	91
Михайло Роман	
Нова книга про Шевченкіану	92
Уляна Галів	
Яна Грицай	
Ян Гжесяк	
Шевченкова спадщина: прецедентні факти міжкультурної взаємодії	94

ПОЕЗІЯ

Юрій ІЗДРИК

На підставі подання Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка постановлено: Присудити Національну премію України імені Тараса Шевченка 2025 року: ІЗДРИКУ Юрію Романовичу, поетові, – за книгу поезій «Колекція».

При цій нагоді журнал «Дукля» друкує добірку поезії Юрія Іздрика.

Молитва

коли повертається світ спиною
і знов поміж нами відстань і стіни
говори зі мною
говори зі мною
хай навіть слова ці нічого не змінять

і коли вже довкола пахне війною
і вже розгораються перші битви
говори зі мною
говори зі мною
бо словом також можна любити

я одне лиш знаю і одне засвоїв
і прошу тебе тихо незграбно несміло:
говори зі мною
говори зі мною
і нехай твоє слово станеться тілом

Ми – крапельки ртуті на рівному полі...

ми – крапельки ртуті на рівному полі
на сірій безмірній пустій площині
рухливі прудкі досконалі і голі
котитись навчилися а жити – ще ні
щенячі забави щодночі щоднини

тваринна захланність звірячий запал
хоч крапелька кожна – це майже людина
і світло тремтливе відлите в метал
але проступають пророцтва забуті
і стеляться світом зневіра і страх
а ми розтікаємось краплями ртуті
по мінних..
по мінних..
по мінних полях

превізія

губи липкі від липневих ягід
пальці липкі від твоїх секретів..
ми з моря чекали погоди в пагоді
зайвим вважаючи кожного третього
крайнім лишався з нас кожен другий
друзями були і трохи коханцями
мали ми скрипку й чарівний бубен
бавились стафом і бальними танцями
грались на зміну в ката і мишку
брались за ролі поета і пасії
вдвох написали веселу книжку
вдвох збудували невидиму азію
ягоди наші ростуть у гіпофізі
пагода наша – зліва де серце
з моря погода нам зрештою пофігу
ми самостійно виношуем сенси
і самосійні у нас психоделіки
і саморобні наші нірвани
ми ще збудуємо дві-три америки
і атлантиду під океаном
всього нам мало – такі ми жадібні
все у нас є – і любов і липень
сипляться ягоди з вікон пагоди
губи до губ безнадійно липнуть
ми найкрутіші на світі коханці
і нероздільні і невмирущі
тісно сплітаються наші пальці
смачно кохаються наші душі

Технологія сповіді

вимкни світло нікуди не йди
залишись наодинці з собою
пригадай як помер молодим
із собою в нерівнім двобої
пригадай скільки жив мертв'яком
скільки всього лихого накоїв
як ловив за обломом облом
пробиваючи дно головою
як від мрій відрікався своїх
як зрікався найближчих і кривих
як від світу втікав і не втік
як пітьмі поклонявся даремно..
пригадай собі все й охолонь –
прийме бог твої темні секрети
і зійде благодатний вогонь
на останню твою сигарету

* * *

секунди не мають виміру –
це тільки удари серця
у думки немає вибору –
це тільки проекція смерті
у слова немає запаху
а є тільки колір і смак
ти можеш мені сказати
чому це насправді так?
ти можеш мені повірити –
на дотик а не на слово?
ти знаєш якою мірою
й до чого ми вже готові?
зумієш прийти і вижити?
захочеш знайти і взяти?
я духів усіх своїх вижену
з прокуреної кімнати
я викрою викраду вибором
для тебе добу безкраю
секунди не мають вибору
секунди – вони минають

ці нав'язливі ночі зводять з рахунку
ці неонові дні застигають у склі
ти мені завинила півтора поцілунки
і розпущений вузол смислової петлі
а польоти без тебе – це тупо прольоти
і реальність суха як військовий устав
я лиш дуже приблизно здогадуюсь хто ти
і не маю на тебе ніяких підстав
і не маю на тебе ніяких капканів –
ти проходиш крізь сіті як риба крізь лід
ти приходиш нізвідки крізь пасма туману
і зникаєш імлистий лишаючи слід
ти в мені – наче віра нова наче вірус
проникаєш усюди без віз і без меж
я для тебе – таблиця пергамент папірус
що захочеш напишеш а потім зітреш
тут без тебе завмерло усе й зупинилось
тут на тисячі миль глухо пустка і штиль..
тільки небом ширяє невидимий стилос
і рождається в небі незвіданий стиль

пам'ять дощами вимило
розум вітрами вимело
хто тебе мила вимолив?
хто тебе з неба виманив?
звідки ти щастя випало?
взяло мене і випило..
хто тебе в бога вигадав?
і для чиєї вигоди?
а не було вже виходу
окрім дурного випадку
сам я тебе і вихопив
як випадкову вигадку
сам же тебе і вимислив
сам же тебе і вичислив
і як пречистий вимисел
поміж рядками вчитав
я тебе мила вимолив
з божого саду виламав

і небеса відкрили ми
і обгорнули крилами
і не забракне сили нам
поки шепочуть губи:
мила а хто ти мила?
любий а хто ти любий?

* * *

коли повертається світ спиною
і знов поміж нами відстань і стіни
говори зі мною
говори зі мною
хай навіть слова ці нічого не змінять
і коли вже довкола пахне війною
і вже розгораються перші битви
говори зі мною
говори зі мною
бо словом також можна любити
я одне лиш знаю і одне засвоїв
і прошу тебе тихо незграбно несміло:
говори зі мною
говори зі мною
і нехай твоє слово станеться тілом

* * *

є час коли камінь наріжний – зброя
і час коли камінь – тіло і хліб
є час коли світ починають двоє
і час коли двох розділяє світ
є час коли небо утримує воду
і час коли гине в воді родовід
є час коли світло іде зі сходу
і час коли темрява сходить на схід
є час коли морок ховає минуле
і час де майбутнє – суцільна птьма
є час коли миті свистять ніби кулі
і час де ніякого часу нема
є час для молитви й благої довіри
і час де прокляття засліплює зір
є час поклоніння останньому звіру
і час коли віри лякається звір

усе що триває – триває у часі
а все що стається залежить від нас
буття – тільки шанс на любов і на щастя
лови і живи поки маєш ще час
збережи в собі те що ніяк не вдається назвати
збережи в собі все що існує як чиста можливість
імена вигорають зникають і назви і дати
розсипається все що здавалось міцним і важливим
збережи в собі вірність на вістрі холодної зради
і густі переливи кольорів на райдузі ока
збережи своє вміння плисти у сріблястих свічадах
і свій дар проростати у мене корінням глибоким
хай там чим обернеться цей світ неловимий мов майя
хай яка не чекає нас пустка поразка чи згуба
збережи в собі те що здається цілком нереальним
збережи це ніщо і воно вбереже тебе любя

* * *

все що у тебе є – все воно може боліти
те чого в тебе немає боліти не буде
тож позбувайся добра допоки ще літо
і не ховайся від зла бо воно повсюди
і не звертай із дороги якої не видно
і зупиняйся скрізь де знайдеш спочинок
краще обходити збоку все необхідне
краще не підбирати з дороги піщинок
«свій» і «чужий» – це слова що нічого не значать
«хочу» і «можу» – ілюзія для олімпійців
майя суцільна – усе що ти чуєш і бачиш
під параної – біг у мішках на милицях
воля й бажання – проекції термодинаміки
смерть і життя – лиш питання сухої статистики
годі шукати на небі підказок і натяків
годі пройти вздовж межі уникаючи ризиків
все що ти маєш і любиш – усе воно буде боліти
все що вже втратив – не станеться навіть журбою
є тільки простір і час – і обидва вони відкриті
є тільки біль у тобі що минеться разом із тобою

ми – крапельки ртуті на рівному полі
на сірій безмірній пустій площині
рухливі прудкі досконалі і голі
котитись навчилися а жити – ще ні
щенячі забави щоночі щоднини
тваринна захланність звірячий запал
хоч крапелька кожна – це майже людина
і світло тремтливе відлите в метал
але проступають пророцтва забуті
і стеляться світом зневіра і страх
а ми розтікаємось краплями ртуті
по мінних..
по мінних..
по мінних полях

а знаєш – буде ще спокій
хоч в це вже не надто віриться
і – правда – буде ще біль
хоч цього вже явно задосить
і ночі будуть і дні
і море всілякої лірики
й можливість піти світ за очі
не зловживаючи досвідом
а ще – похідні від опію
попіл нейронів синапсів
залишмо для світу копії –
големів і аватарів
нам би хоч трохи спокою
як всеблагості милості
нам би хоч трохи утопії
тихої і безкарної
а знаєш – будемо ми
коли вже нічого не лишиться
у нас період піврозпаду –
суттєво більший ніж в стронцію
ми аргонавти пільми
світ наш ще тільки пишеться
ми починаємось островом
ми повернемося сонцем

ніч така місячна – виють тінейджери
плачуть коти божеволіють пси
ніе душа деє в куточку за ребрами
від передозу краси
ніч така місячна зоряна ясная
око п'їтьми просто в вікна глядїть
око п'їтьми невимовно прекрасне
в барвах свинцю і слюди
ніч така місячна зоряна ясная
видно хоч голки збирай
зоряні війни здаються невчасними
вчасним здається рай

жовтаве світло астрономів місяця
досліджує поверхню наших спин
ми не спимо – ми дихаємо й світимось
а ніч у червні – всього шість годин
ми не спимо – ми лежимо без руху
нас упокорив пульс на двох один
а час кульгає аритмічно й глухо
бо ніч у червні – тільки шість годин
бо літо в червні пещене й примхливе
причин і skutків каламутить плин
одне за одним йдуть посухи й зливи
як ніч за днем і все – за шість годин
здавалося б – лови свою удачу
тасуй колоду з наслідків й причин
та наш протест недвижимий і лежачий
бо ніч у червні всього шість годин
а за вікном – вільготність субтропічна
пахтить бензин палахкотить жасмин
ми безрухом затримуємо вічність:
любов у червні – тільки шість годин

коли дійдеш до краю і ступиш за край
і поглине п'ятьма з головою
лиш одне загадай –
щоб сказала вона:
«ти не бійся
я разом з тобою»
коли загнаний в кут коли губиш маршрут
і здаєшся практично без бою
порятує оце: «я з тобою
я тут
ти не бійся
я тут
я з тобою»
коли відчай і сумніви втома і страх
напророчать тобі параною
ворухнуться
беззвучно її уста:
«все нормально
я тут
я з тобою»

сонце впирає по саме нікуди
сенси парують і висихають
ми перелиті цим літом і випиті
і переписані двічі навзаєм
передозовані переосмислені
знову готові цей світ називати
ми обростаєм листами як листям
і розцвітаєм цукровою ватою
сонце періщить по саме нікуди
вата стікає в'язким сиропом
мружаться очі зачинених вікон
люки задраєно і перископи
жовтий наш човен іде під шкіру
білі драже розчиняються в венах
літо не має жодної міри
серпень виходить на авансцену
і – монологи
і – реверанси

згашена рампа
темна куліса
серпень завжди випадає як шанс
раптом померти і вийти на біс

* * *

людина сама нічого не може
людині завжди потрібен інший
на кого можна себе помножити
для кого варто писати вірші
з ким можна разом долати відчай
чи радість ділити не ризикуючи
хто може в будь-яку мить засвідчити
що ти – реальний що ти – існуєш
людина ж бо в себе не надто вірить
все свідка для себе шукає якогось
нема людини – спіймає звіра
не зловить звіра – віднайде бога
не знайде бога – візьме люстерко
та навіть там себе не впізнає
бо в собі бачить обличчя смерті
й не розуміє що смерті немає..
людина сама нічого не може –
ні народитись ні вмерти тихо
побудь же іншим мені мій боже
постій поблизу...
помовч...
подихай...

* * *

ці двоє напевно якісь ненормальні –
кажуть про нас на небі
без даху без страху без клятви без спальні
без всього, що іншим треба
блукають в пітьмі і пливуть проти плину
все насамоті й поодинокі
хіба так людина шукає людину?
хіба чоловік це і жінка?
хіба вони знають хіба вони вміють?
на що сподівається кожен?
а ми собі мовчки дійшли аж до краю

і пекло на рай перекроюєм
ми знаємо те, що ніхто більш не знає:
ми є
ми вже разом
нас двоє

* * *

розривати обійми немов електричне коло
зупиняючи струм кровообіг і внутрішній спів
вимикаючи небо і землю і все доокола
розсипаючись в тетріс із двох нероздільних тіл..
нас розрізали навпіл іще у життях минулих
де були ми хлібиною яблуком чи колесом
нас розрізали навпіл а потім про нас забули
і почався цей довгий важкий і фатально фальшивий сон
це такий напіврозпад що далі вже падати нікому
це така параноя де пара не рівна двом
половинність свою як вину усвідомлюєш з віком
бо не гоїться шов за єдиним твоїм крилом
розмикати обійми і болісно і небезпечно
електрична дуга ніби гад: прослизнула – й уже нема
лиш відгонять горілим і губи і пальці обпечені
й розповзається світ по усіх своїх палених-палених швах
арифметика тіл не вкладається в рамки програми
геометрія кола завжди потребує двох
обійми мене мила всіма чотирма руками
хай народиться знову наш високовольтний бог

* * *

ниті між нами тонкі й невидимі
прірва між нами глибока і темна
довго долали ми хащі задимлені
аж зрозуміли що це даремно
довго в'язали мости ліанні
аж дов'язали драбину в небо
аж зрозуміли в своїй нірвані –
небо вже зайве його не треба
небу давно вже час помирати
нам вже давно – починати жити
канатохідці ми і акробати
і спайдермени невидимих нитей

вже не жди –
приїзди
крізь під'їзди проїзди проколи
тут усе
як завжди –
тобто так як ніде і ніколи
тільки тут
тільки раз
і не факт що цей раз не востанне
але все тут – для нас
тут для нас – цілий світ наче спальня
не гальмує
прилітай
час для гнізд
для вінків і сонетів
тож змайструємо рай
для тривожних і ніжних естетів
хай живуть
раз вже так
раз на раз
раз за разом
востанне
хай сотворять спектакль
про нормальне щасливе кохання
літаки
поїзди
переїзди наїзди проїзди
не чекай – приїзди
ще не рано
і вже не запізно
не чекай – прилітай
в роль ввійдеш на льоту як у штопор
тільки раз..
тільки рай..
до потоку..
і після потоку..

Станіслав НОВИЦЬКИЙ

Станіслав Новицький – поет, публіцист, перекладач. Автор поетичних збірок «Акафіст коню», «Передмовчання», «Коріння дощу», «За Господнім плечем», «Фронтальне скло». Лавреат літературних премій імені Михайла Коцюбинського, імені Павла Тичини, літературної премії «Князь роси» імені Тараса Мельничука.

Смерть гудзиків

ЧАС

час
повсякденної
плинності
час
повернення
і повторення
час
час
час

покірний
та
непохитний

час
у кожній
клітині
де існує
смерть

ВБИВЦІ МАМОНТІВ

в місті
степових вітрів
та дивного

пробудження
давно вимерли
справжні поети
залишились
вбивці мамонтів
вбивці
з червоними
зіницями
та з білою
піною на губах

насправді
поети
прости зникли
як
доісторичні
істоти
залишились
вбивці
мамонтів
та полювальники
за чужими
віршами
залишились
компілятори
шкуродери
вбивці мамонтів
і вбивці поетів

залишились
тіні
залишилась
холодна кава
залишились
кістки мамонтів
і могили поетів

залишились
безкінечні
творчі вечори
та фуршети
залишились тіні
та вбивці мамонтів

МОВЛЯЧИ ПРО НІЩО

мовлячи про ніщо
про полеглість
думок і сенсів
мовлячи
про тимчасову
зустріч
не випадкових
думок

бо ти сенс
моїх думок
сенс мого
існування
та вічності
смутку

сенс що
народжується
із земної кори
з небесних світил
і
смутку
любви

БАЖАННЯ ДІАЛОГУ

вкрай
необхідно
знайти тебе
вкрай
необхідно
сьогодні
поговорити
з тобою

просте бажання
діалогу
вічне бажання
діалогу

вічне бажання
поговорити
з тобою

ЛІТО

горобці
намагаються
сховатись
від літньої
спеки

горобці
п'ють воду
вчорашнього
дощу

горобці
в траві

горобці
в тиші

НЕ ТАК І БАГАТО

залишилось не так і багато
залишилось зникнути і забути
залишилось зникнути

у важких
ніжних і німих
садах вічності
залишилось забути
і зникнути

перейшовши стежку
маленьку стежку
починаєш впізнавати місцину
яку бачив у сні дитинства

ОЛІВЕЦЬ У ВОДІ

твій розум
забуває
та
набуває
безкінечну
інформацію
безкінечну
можливість
насування думок
з чужих книжок
з чужих слів
з чужих віршів

все
що ти написав
було
написано до тебе

тому
дорогий друже
кинь свій
олівець
у воду
і споглядай
за зникомістю
олівця
у воді

ЛЕВ

запам'ятайте
лев ніколи
не обирає
свою
жертву

ніколи
не обирає

ВЕЧІР

літній вечір
закінчується
і починається
з прочитання
і збуття молитви

ОЗНАКИ

тиша
це
непомітна
розлогість трави
вигаданий
спокій саду
намріяна
самотність
життя
намріяна
тимчасовість
значущого

намріяна
значущість
тиші

АТЛАНТИДА

Т. Карабовичу

Холмищина
у лютневих годинах
вічності
у призабутім вчора
теплі
пташиного гнізда

у
повітрі
тієї ж
вічності
одвічно

випромінює
сонячне світло

мабуть
кольорові стіни
будинків
у лютневій вічності
стають
прозорими

як тепло
гнізда
минушого року

КОЛЬОРОВІ ПАПУГИ

місто
яке схоже на клітку
з кольоровими
папугами
з вікнами
та легенями
що викурюють
останню земну
цигарку
Monte Carlo
та забувають
стомлений вечір
оголених дверей
що не котяться
що не відчиняються
що не полишають
вулички
великі та малі
будинки
у клітці для кольорових
папут

в місті
тобто у суцільній
клітці
з дикими

кольоровими папугами

в місті
постальодовикового
періоду
з приголосними звуками
чужої мови
з «важливим» вантажем
малоросійства
з опіумом для
стомлених
кольорових папуг
у клітці
не знайдеш вікна
з маленьким соловейком

в місті
кольорові папуги
на чужих підвіконнях
з приголосними
літерами
у дзьобі

ТЕРИТОРІЯ ВТІХИ

територія моєї втіхи
у твоїх зіницях
маленьких сірих цятках
що споглядають на світ

територія моєї втіхи
у тоненьких лініях
між твоїми персами

територія моєї втіхи
кохати тебе вдень
і вночі
торкатись до твого тіла
вдень і вночі
цілувати твої лінії

вранці ковтати повітря

з твоїх легень
вільне і прудке
повітря
мов спіймана риба

ось
як можна дивитись
на тебе
ось як можна цілувати
твої лінії

територія твоїх ліній
територія
моєї втіхи

САМОТНІ ПОГЛЯДИ

наші самотні руки
самотні погляди
торкання
холодними пальцями
до підвіконня
зими

самотні кольори
дивних ліній
та холодних тремтінь

білі пальці
торкання самотніх рук

бо тільки
самотність
здатна пробачати
і закохуватись

в світи зникомости
в смертність
життя
та народження
без намагань
повернутись

самота холодних рук
одинокість поглядів

ВЕРТЕП

вертеп
з оголеними душами
що обертаються
навколо
однієї голови

білої
як сніг
минулої ночі

ПІСЛЯ ОПІВНОЧІ

ліпше рахувати дні після опівночі
короткі хвилини мов кардіограми серця
непомітні переродження ночі
в денне пробудження ранкового сну

ліпше не рахувати дні після опівночі
ліпше не торкатись власного часу
ліпше не мовити про стан пробудження
опісля підрахунку днів опівночі
ліпше
перетворити власний сон у рахування
денних пробуджень

ліпше
дитяча гра у добрих і злих людей
гра сну
доброти і зла
від непомітних стін чужих церков
до помітних цеглин
пострадянського часу
теж
у тому таки сні

де назовні виринає голова
стомленого місяця
нічного місяця

ліпше
торкатись власного сну
ліпше
рахувати дні після опівночі

ПІСЛЯ ПРОЧИТАННЯ

навіть
після прочитання
моїх віршів
обачливий
читач
помітить
недомовлені
слова

помітить
сльозу
без сльози

зупиниться
на першому
слові
останнього
вірша

зупиниться
на останньому
слові
вірша
якого
ніколи не буде

ПРОЗА

Габріель Гарсія МАРКЕС:

«Письменник має бути там, де відбувається історія»

(З НАГОДИ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СЛАВЕТНОГО ПИСЬМЕННИКА)

Габріель Гарсія Маркес писав «Сто років самотності», не маючи ні копійки в кишені, зате маючи віру в свою історію. Коли він вирішив повністю присвятити себе книзі, дружина підтримала його. «Я заклав машину і віддав гроші Мерседес. Вона якось знаходила все необхідне для мене: папір, цигарки, їжу», – згадував письменник.

Щоб відправити рукопис видавцеві, родина заклала міксер і фен. Мерседес не нарікала, лише пожартувала: «Не вистачало ще, щоб роман виявився поганим». Але він не виявився поганим. Коли «Сто років самотності» нарешті побачив світ у 1967 році, ніхто не міг уявити, що це буде початок легенди.

Габріель Гарсія Маркес народився 6 березня 1927 року в маленькому містечку Аракатака у Колумбії. Його виховували бабуся і дідусь. Саме вони стали першими казкарями в його житті.

«Моя бабуся розповідала найфантастичніші історії з таким виразом обличчя, ніби говорила про погоду», – казав Маркес. Його дідусь, колишній військовий, наповнював дитячі вечори розповідями про битви, відвагу і честь.

Ці дитячі враження стали основою його «магічного реалізму». Тому в його романах фантастика сприймається як буденність: з небес летить жовтий дощ, люди живуть по 150 років, а дівчата возносяться в небо разом з простирадлом.

Свою майбутню дружину Мерседес Барча він зустрів, коли їй було всього 9 або 13 років (історія має різні версії). Маленька дівчинка з великими очима одразу запала йому в душу.

Вони одружилися у 1958 році й прожили разом понад 55 років. Це була ідеальна любовна історія – така, яку сам Маркес міг би написати у своїх романах.

У творчості письменника особливе місце займає місто Макондо, поселення, в якому будинки були розташовані таким чином, щоб кожен житель, приносячи воду з ріки, витрачав однакові зусилля, і в спекотні полуденні години однакова кількість сонячних променів зігрівала кожен будинок. А в будинках цих була така кількість птахів, що коли у циган спитали, яким чином вони змогли знайти Макондо, вони відповіли, що просто йшли на пташиний спів. Це не просто місце дії «Ста років самотності», а символ всього Латинського світу – з його магією, бідністю, війнами та мріями.

Маркес зізнавався, що Макондо – це його рідна Аракатака, де він провів дитинство. У 2006 році навіть хотіли перейменувати місто в Макондо, але не вистачило голосів на референдумі.

У 1982 році Габріель Гарсія Маркес став першим колумбійцем, який отримав Нобелівську премію з літератури. Його нагородили «за романи і оповідання, в яких фанта-

зія і реальність, суміщаючись, відображають життя й конфлікти цілого континенту».

На церемонію він приїхав у традиційному білому костюмі гуаябера, відмовившись від смокінга. Так він показав, що залишається вірним своїм корінням.

Маркес не лише писав, а й брав участь у політиці. Він товаришував із Фіделем Кастро, був посередником у переговорах між Кастро і президентом США Біллом Клінтоном.

Проте його дружба з кубинським диктатором викликала критику. Його звинувачували в тому, що він ідеалізує революцію. Сам Маркес відповідав: «Письменник має бути там, де відбувається історія».

У 2004 році Маркес написав «Згадуючи моїх сумних повій». Але за місяць до офіційного виходу пірати вкрали рукопис і продали нелегальні копії.

Письменник вирішив діяти радикально: переписав фінал книги. Офіційний мільйонний тираж був розпроданий за лічені дні, а «піратська» версія з іншим фіналом стала об'єктом полювання колекціонерів.

У 1999 році у Маркеса виявили рак лімфатичної системи. Він продовжував працювати, але вже не видавав нових творів.

17 квітня 2014 року він помер у віці 87 років. В останні роки він страждав від деменції і забув багато речей... крім одного: своєї дружини Мерседес.

Книги Маркеса – це чари, які змушують реальність підкорятися фантазії. Його життя – це роман, у якому любов сильніша за бідність, а історії важливіші за кордони.

Габріель Гарсія Маркес не просто писав книги – він змінив саму літературу, зробивши її чарівною, глибокою і безмежною, як саме життя.

Габріель Гарсія МАРКЕС

Сто років самотності

(Уривок з роману)

Колись, через багато років, полковник Ауреліано Буендіа, стоячи біля стіни перед загоном, що мав розстріляти його, згадає той давній вечір, коли батько взяв його з собою подивитися на лід. Макондо було тоді ще невеличким селом на якійсь два десятки ліплянок із глини та бамбука на березі річки, що стрімко несла свої чисті води ложем з відполірованих каменюк, білих та здоровенних, мов доісторичні яйця. Світ був іще такий незвіданий, що багатьом речам бракувало назв і на них доводилося просто вказувати пальцем. Щороку в березні край села напинало свої халабуди обірване циганське плем'я і під пронизливі звуки свищиків та гуркіт бубонів оповіщало всіх про нові наукові відкриття. Першого разу вони принесли з собою магніт. Огрядний циган з дикою бородою і тонкими, скарляченими, мов пташині лапки, пальцями, котрий назвався Мелькіадесом, приголомшив усіх, показавши оте, як він сам сказав, восьме чудо світу, створене вченими-алхіміками Македонії. Він ходив від хатини до хатини, тримаючи в руках два металеві бруски, і люди, переймаючись жахом, бачили, як казанки, тази, обценьки та жаровні підхоплювалися зі своїх місць, а цвяхи й шурупи відчайдушно силкувалися видертись із дощок, які аж тріщали від їхніх зусиль. Загублені хтозна-коли речі з'являлися раптом саме там, де їх доти найбільше шукали, і безладним гуртом волоклися за чарівними брусками Мелькіадеса. «Речі теж по-своєму живі, – з різким акцентом проголошував циган. – Треба тільки вміти розбудити їхню душу».

Хосе Аркадіо Буендіа, чия буйна уява сягала не тільки далі спроможностей творчого генія природи, а й ген за межі чудес і чарів, подумав собі, що це досі пусте наукове відкриття можна використати для добування золота із земних надр. Мелькіадес, чесна людина, застеріг його: «Для цього магніт не годиться». Але Хосе Аркадіо Буендіа тоді ще не вірив у чесність циган, тож віддав за магнітні бруски мула й кількох козенят. Урсула Ігуаран, його дружина, яка розраховувала на цю худібку, щоб хоч трохи підняти занепалий добробут родини, марно намагалася відрадити його. «Невдовзі у нас буде стільки золота – хоч підлогу мости», – відповідав їй чоловік. Кілька місяців він уперто намагався справдити свою обіцянку. П'ядь за п'яддю обстежував усі околиці, ба навіть річкове дно, носячи з собою оті два залізні бруски й знай голосно вигукуючи закляття, що його навчив Мелькіадес. Однак єдине, що йому поталанило видобути з-під землі, – це геть укритий іржею обладунок п'ятнадцятого сторіччя, який при ударі гучно відлаював ізсередини, мов великий сухий гарбуз, наповнений камінцями. Коли Хосе Аркадіо Буендіа та четверо односельців, що супроводили його в цій експедиції, врешті розібрали обладунок, то знайшли всередині скам'янілий кістяк, а в нього на ший – мідний медальйон з пасмом жіночого волосся.

У березні цигани прийшли знову. Цього разу вони принесли з собою підзорну трубу, а також лінзу з добрий бубон завбільшки й оголосили, що це останні винаходи амстердамських євреїв. Трубу вони поставили перед шатром, а в найдальшому кінці вулиці посадовили циганку. За п'ять реалів можна було заглянути в трубу й побачити циганку ніби на досяг руки. «Наука знищила відстані, – проголошував Мелькіадес. – Незабаром, не виходячи з дому, можна буде бачити все, що діється будь-де в світі». А потім якось в обідню пору цигани показали незвичайне видовище з допомогою велетенської лінзи: поклали посеред вулиці оберемок сухої трави й, навівши на неї лінзою сонячні промені, підпалили. Хосе Аркадіо Буендіа, який іще не заспокоївся гаразд після невдачі з магнітами, миттю загорівся ідеєю застосувати цей винахід як бойову зброю. Мелькіадес і цього разу намагався відраяти його. Однак зрештою погодився обмінити лінзу на два магнітні бруски та ще три золоті монети. Урсула гірко плакала. Адже ці гроші було взято зі скриньки зі старовинними дублонами, що їх Урсулін батько назбирав за все своє життя у злиднях, – вона тримала золото під ліжком, дожидаючи нагоди вкласти у справді прибуткове діло. Хосе Аркадіо Буендіа і не думав її втішати – він поринув з головою в свої випробування нової зброї й провадив досліди з самозреченням справжнього вченого, ба навіть ризикуючи власним життям. Намагаючись довести, що лінзу можна успішно застосувати проти ворожого війська, він підставив під сфокусований пучок сонячних променів своє тіло й дістав опіки, які перетворились на виразки й довго не гоїлися. Він уже був би підпалив і власний будинок, якби проти цього рішуче не виступила дружина, вкрай налякана таким небезпечним наміром. Чимало годин провів у своїй кімнаті Хосе Аркадіо Буендіа, обмірковуючи стратегічні можливості найновішої зброї, і навіть написав посібник щодо її застосування – з гідною подиву ясністю викладу й непереборною силою аргументації. Цей посібник разом із доданими до нього численними описами проведених дослідів і кількома аркушами пояснювальних креслень було надіслано властям через гінця, який перейшов гірський хребет, блукав серед непрохідних боліт, плив бурхливими річками, зазнавав постійної небезпеки бути розірваним дикими звірами, померти від туги чи загинути від чуми, аж поки добувся до поштового тракту. Хоча дістатися до столиці за тих часів було майже

неможливо, Хосе Аркадіо Буендіа обіцяв вирушити в дорогу на перший виклик властей, щоб показати воєначальникам наочно, як діє його винахід, ба навіть особисто навчити їх складного мистецтва сонячних війн. Кілька років він чекав відповіді. Врешті, стомившись від чекання, поскаржився Мелькіадесові на нову невдачу, і тоді циган у найпереконливіший спосіб довів йому свою чесність: забрав лінзу, повернув дублони та ще й подарував кілька португальських мореплавних карт і різні навігаційні прилади. Мелькіадес власноруч написав стислий виклад праць ченця Германа і залишив його Хосе Аркадіо Буендіа, щоб той навчився послуговуватись астролябією, бусолою й секстантом. Довгі місяці дощової пори Хосе Аркадіо Буендіа просидів, зачинившись у маленькій кімнатці, що її він сам обладнав у глибині будинку й де ніхто не заважав його дослідом. Геть занедбавши свої домашні обов'язки, він ціліснітькі ночі проводив на подвір'ї, спостерігаючи за рухом зірок, а якогось дня мало не зазнав сонячного удару, намагаючись знайти точний спосіб, як визначати зеніт. Коли він навчився досконало послуговуватись приладами, то склав собі таке точне уявлення про простір, що міг тепер плавати незнайомими морями, навідуватись на незаселені землі й зав'язувати взаємини з дивовижними істотами, не виходячи зі свого кабінету. Саме тоді він набув звички розмовляти сам із собою, гуляючи оселею й не звертаючи ні на кого уваги, тимчасом як Урсула й діти гнули спини в полі, пораючись коло бананів і малангі, маніоку і ямсу, ауямі й баклажанів. Та невдовзі його бурхлива діяльність зненацька урвалася і її заступив якийсь чудний стан. Кілька днів він був ніби зачарований, знай щось стиха бурмотів, роблячи дивні здогади, й аж сам собі не йняв віри, що до такого додумався. І врешті, одного грудневого дня, у вівторок за обідом, нараз відкинув усі свої болючі сумніви. До кінця своїх днів пам'ятатимуть діти, з яким урочистим, ба навіть величним виглядом їхній батько сів на чільне місце за столом і, тремтячи, немов від пропасниці, змучений довгим неспанням та збудженою уявою, оголосив їм своє відкриття: «Земля кругла, як помаранча».

Урсулі ввірвався терпець: «Якщо ти маєш от-от здуріти, то дурій сам, – закричала вона. – Але не смій забивати дітям голови циганськими вигадками».

Хосе Аркадіо Буендіа зостався незворушним і не дав себе залякати, коли дружина, знавіснівши в нападі гніву, брязнула об підлогу астролябією. Він змайстрував собі нову, зібрав у своїй кімнатці всіх чоловіків села і довів їм, посилаючись на теорії, яких ніхто з присутніх так і не второпав, що коли плисти на схід, то врешті повернешся до місця, з якого виплив. Всі односельці не мали жодного сумніву, що Хосе Аркадіо Буендіа схибнувся, та ось з'явився Мелькіадес і все поставив на свої місця. Він привселюдно улави в розум цього чоловіка, котрий шляхом самих тільки астрономічних спостережень дійшов теоретичного висновку, давно підтвердженого практикою, хоча ще й не відомого жителям Макондо, і на знак свого захоплення зробив Хосе Аркадіо Буендіа подарунок, якому випало справити вирішальний вплив на подальшу долю села: це було устаткування для астрономічної лабораторії.

На той час Мелькіадес напрочуд швидко постарів. Коли він уперше з'явився в селі, то видавався ровесником Хосе Аркадіо Буендіа. Однак той усе ще зберігав свою незвичайну силу, – йому було завиграшки звалити коня, вхопивши його за вуха, – тимчасом як цигана неначе розідала зсередини якась чіпка недуга. Насправді то був наслідок багатьох і до того ж рідкісних хвороб, які він часто підхоплював, безперестану блукаючи по світу. Як він сам розповів Хосе Аркадіо Буендіа, допомагаючи тому

обладнувати алхімічну лабораторію, що смерть усюди ходить за ним, наступаючи йому на п'яти, однак усе ще не наважується доклати його. Він спромігся вирятуватись із усіх лих і катастроф, які терзали людство. Зостався живий, перехворівши пелагрою в Персії, цингою на Малайському архіпелазі, проказою в Олександрії, бері-бері в Японії, бубонною чумою на Мадагаскарі, пережив землетрус на Сицилії та корабельну аварію в Магеллановій протоці, де загинуло безліч людей. Цей дивовижний індивід, який запевняв, ніби йому відомі таємниці Нострадамуса¹, був похмурим на вигляд чоловіком, оповитим невеселою славою, чиї циганські очі ніби бачили зворотний бік усіх речей. Він носив велике чорне сомбреро з широкими, мов розгорнені воронові крила, крисами, і оксамитовий жилет, укритий патиною віковичної плісняви. Та, попри всю свою неосязну мудрість і ореол таємничості, Мелькіадес був створений з людської плоті, вага якої тримала його при землі, у вічному полоні великих і малих прикросців та клопотів повсякденного життя. Він скаржився на старечі немочі, страждав через дрібні грошові напасти і вже віддавна перестав сміятися, бо від цинги в нього повипадали всі зуби. Хосе Аркадіо Буендіа вважав, що саме в той задушливий полудень, коли Мелькіадес розкрив йому свої таємниці, і народилась їхня велика дружба. Дітей вразили фантастичні розповіді цигана. Ауреліано, котрому було тоді щонайбільше п'ять років, на все життя запам'ятає, як той сидів перед ними, чітко вирізняючись на тлі сліпучого прямокутника вікна; його низький, подібний до органних звуків голос ніби осявав найтемніші закутки уяви, а його скронями спливав піт, мов розтоплений спекою жир. Хосе Аркадіо, старший брат Ауреліано, розповість про цей чудовий образ усім своїм нащадкам. На Урсулу, навпаки, відвідини цигана справили найгірше враження: вона зайшла до кімнати саме тієї миті, коли Мелькіадес ненароком розбив слоїк із сулемою.

– Це запах диявола, – мовила вона.

– Та що ви, – заперечив Мелькіадес. – Адже відомо, що від диявола тхне сіркою, а тут тільки трошки сулеми.

І таким самим повчальним тоном він прочитав цілу наукову лекцію про диявольські властивості кинівари. Та Урсула не схотіла слухати і повела дітей молитися. Віднині цей їдкий запах назавжди буде пов'язаний в її спогадах з Мелькіадесом.

Примітивна лабораторія складалась, – якщо не рахувати численних каструль, ліжок, реторт, фільтрів і сит, – із звичайного горна, скляної колби з довгою тонкою шийкою – подоби філософського яйця, та дистиллятора, спорудженого самими циганами за новітніми описами перегонного куба з трьома відводами, яким послуговувалась Юдейська Марія². Крім усіх цих речей, Мелькіадес іще дав Хосе Аркадіо Буендіа зразки семи металів, які відповідали семи планетам, показав формули Мойсея й Зосими для подвоєння кількості золота, а також нотатки й креслення з царини великого магістерію, за допомогою яких той, хто зуміє витлумачити їх, зможе виготовити філософський камінь. Спокушений простотою формул подвоєння золота, Хосе Аркадіо Буендіа кілька тижнів улещував Урсулу, щоб вона дозволила йому взяти ще трохи старовинних монет із скриньки й збільшити їх у стільки разів, на скільки частин удасться розділити ртуть. Урсула, як завжди, поступилася перед несхитною наполегливістю чоловіка.

¹ Нострадамус (1503–1566) – французький лікар і астролог, автор книги «Віки», де він провіщає майбутнє людства. (Тут і далі – примітки перекладача.)

² Юдейська Марія – жінка-алхімік (кінець III ст. н. е.).

Хосе Аркадіо Буендіа вкинув тридцять дублонів у каструлю і розтопив їх разом з ауріпігментом, мідними стружками, ртуттю й свинцем. Потому вилив цю суміш у казанок із рициновою олією і кип'ятив на сильному вогні доти, доки утворився густий смердючий сироп, більше схожий на звичайнісіньку патоку, аніж на подвоєне золото. Після відчайдушних і ризикованих спроб дистиляції, переплавлення з сімома планетарними металами, обробки герметичною ртуттю й купоросом, повторного кип'ятіння в свинячому смальці – оскільки не було реп'яхової олії – від коштовної Урсуліної спадщини залишилися самі тільки горілі вишкварки, що їх було годі відшкребти від дна казанка.

Коли цигани повернулись, Урсула вже підбила проти них усе село. Та цікавість здолала страх – цього разу цигани пройшли вулицею під оглушливий шум найрозмаїтіших музичних інструментів, а їхній оповісник оголошував, що буде показано найвизначніше відкриття назіанзців³, і люди посунули до циганського шатра, де, заплативши по одному сентаво за вхід, побачили Мелькіадеса, але вже помолоділого, здорового, без зморщок, з новими блискучими зубами. Ті, що запам'ятали його беззубі, понівечені цингою ясна, западі щоки та поморщені губи, вжахнулися, вздрівши незаперечний доказ надприродної могутності цигана. Жах перейшов у паніку, коли Мелькіадес вийняв із рота цілісінькі здорові зуби разом з яснами і, на якусь коротку мить знов перетворившись у всіма раніше знаного старезного діда, показав їх глядачам, а тоді вставив назад і всміхнувся – в повному розквіті своєї відновленої молодості. Навіть сам Хосе Аркадіо Буендіа спершу був подумав, що Мелькіадес переступив визначену людині межу пізнання, але коли циган віч-на-віч пояснив йому, як зроблено вставні зуби, то Буендіа відчув велику полегкість і посміявся від усієї душі. Ця річ видалась йому такою простою й такою незвичайною водночас, що вже на завтра він геть утратив будь-який інтерес до своїх дослідів з алхімії, засмутився, став невчасно їсти й з ранку до вечора тинявся без діла по господі. «В світі відбуваються неймовірні речі, – скаржився він Урсулі. – Зовсім поряд, по той бік річки, є безліч найрізноманітніших чарівних пристроїв, а ми тут і далі животіємо, як останні невігласи». Ті, хто знав його з часів заснування Макондо, дивувались, як він змінився під впливом Мелькіадеса.

На початку Хосе Аркадіо Буендіа, мов той молодий патріарх, давав поради, як сіяти, виховувати дітей, вирощувати худобу й допомагав кожному; не цураючись фізичної праці, аби тільки гарно йшли справи в громаді. А що тоді господи Буендіа була найкраща в селі, то й інші намагались устаткувати свої на її образ і подобу. Будинок мав велику світлу кімнату для гостей, ідальню у вигляді тераси, прикрашену вазонами з яскравими квітами, дві спальні, в патіо красувався велетенський каштан, поряд розкинулося старанно оброблене поле, стояла обора для худоби, де в мирі й злагоді жили кози, свині та кури. І лише бойових півнів не тримали ні в цьому господарстві, ні в усьому селі.

Урсула була до пари своєму роботящому чоловікові. Ця діяльна, розважлива дрібненька жіночка з міцними нервами, яка навряд чи бодай раз заспівала за все своє життя, здавалося, була з раннього рання й до пізньої ночі відразу в усіх місцях, всюди супроводжувана легким шурхотом своїх накрохмалених спідниць із голландського полотна. Завдяки Урсулі долівка, небілені глиняні стіни та незграбні саморобні меблі завжди були

³ *Назіанзці* – жителі стародавнього міста Назіанзу в Малій Азії, відомого своїми мудрецами та ремісниками.

охайні, а від старих скринь, де зберігалась одежа, линув слабкий запах альбааки.

Хосе Аркадіо Буендіа, найбільш тямущий чоловік у цьому селі, порадив розташувати будинки в такий спосіб, щоб кожному з сусідів було зручно ходити по воду до річки, і так розумно розпланував вулиці, що у спекотну пору дня кожній оселі діставалась однакова кількість сонячного проміння. Тож уже за кілька років Макондо стало найчистішим і найвпорядкованішим селищем з усіх тих, які були відомі трьом сотням його жителів. Це було справді щасливе селище, де доти нікому не переступило за тридцять і де ще ніхто не помер.

Від самого заснування села Хосе Аркадіо Буендіа почав виготовляти силця та клітки. І незабаром заселив іволами, канарками, бджолоїдами й вільшанками не тільки свою власну, а й решту осель. Безперервні концерти сили-силенної розмаїтого птаства стали такі оглушливі, що Урсула заліплювала собі вуха воском, боячись збожеволіти. Коли вперше з'явилося плем'я Мелькіадеса й почало продавати скляні кульки від головного болю, люди неабияк здивувались, як то цигани спромоглися знайти їхнє маленьке село, загублене серед просторів широчезної, досить-таки заболоченої долини, і цигани пояснили, що просто йшли на пташиний спів.

Та потяг до діяльності задля громадського добра тривав у Хосе Аркадіо Буендіа недовго, поступившись місцем магнітній лихоманці, астрономічним дослідженням, мріям про добування золота і бажанню пізнати чудеса світу. Спершу такий заповзятливий і охайний, Хосе Аркадіо Буендіа помалу набув вигляду ледацюги: одягався абияк, заріс бородою, що її Урсула ледь спромагалася сяктак підчиркрити кухонним ножом. Багато хто вважав, що він утратив розум, ставши жертвою якихось чарів. Та навіть найбільш переконані в його безумстві кинули своє діло й родину і пішли за ним, коли він, поклавши на спину мішок із ручним знаряддям, попросив громаду допомогти йому прокласти стежку з Макондо в край великих відкриттів.

Хосе Аркадіо Буендіа зовсім не знав географії околу. Знав тільки, що на сході здіймається неприступний гірський кряж, а далі, по той бік гір, лежить старовинне місто Ріоача, де колись у давнину – як розповідав його дід, перший Ауреліано Буендіа, – сер Френсіс Дрейк⁴ розважався, стріляючи з гармат по кайманах, яких потім за його наказом латали, набивали солом'яною й відправляли в дарунок королеві Єлизаветі. Замолоду Хосе Аркадіо Буендіа та інші чоловіки – всі зі своїми жінками, дітьми, худобою й усіляким добром – перейшли цей кряж у пошуках виходу до моря та, зрештою, проблукавши два роки й два місяці, відмовилися від свого наміру і, щоб не повертатися назад, заснували Макондо. Через це дорога на схід його не цікавила, бо вела тільки в минуле. На півдні розкинулись болота, вкриті віковичним зеленим покривалом, і велика, мов світ, долина, яка, за свідченням циган, не мала кінця-краю. На заході долина переходила в безмежний водний обшир, де жили китоподібні істоти з ніжною шкірою, головою й торсом жінки; чарами своїх неймовірних грудей вони приводили до згуби мореплавців. Цигани пливли тими водами майже півроку, перше ніж дістались до смуги твердої землі, якою проходили поштові мули. За розрахунками Хосе Аркадіо Буендіа, ввійти в спілкування з цивілізованим світом можна було тільки прямуючи на північ. Тож він забезпечив лопатами, мотиками, мачете та мисливською

⁴ *Френсіс Дрейк* – (прибл. 1540–1596) – англійський моряк, потім – адмірал, який здійснював піратські наскоки біля берегів Південної Америки, воював також проти іспанців.

зброєю чоловіків, котрі разом з ним заснували Макондо, поклав у торбу свої навігаційні прилади та карти й відважно вирушив у цей ризикований похід.

У перші дні вони не зустріли якихось значних перешкод. Спустилися кам'янистим берегом річки до місця, де кілька років перед тим знайшли старовинний обладунок, і стежкою між дикими помаранчевими деревами вступили до лісу. Наприкінці першого тижня вони вполювали оленя, засмажили його, але постановили з'їсти тільки половину, а решту засолити й лишити на наступні дні. Цим застережним заходом вони хотіли відсунути той час, коли знов доведеться харчуватися папугами, чиє сине м'ясо дуже відгонить мускусом. Понад десять днів вони зовсім не бачили сонячного світла. Ґрунт зробився вологий і м'який, як вулканічний попіл, рослинність ставала чимраз непролазніша, а крики птахів і пересварка мавп чулися усе далі й далі – здавалося, ніби світ навіки поринув у тяжкий сум. Супутників Хосе Аркадіо Буендіа почали обсідати якісь невиразні прадавні спогади, коли вони опинились у цьому світі вологи й німої тиші, подібному до раю перед первородним гріхом: тут чоботи провалювались у глибокі ковбані, повні маслянистої паруючої рідоти, а мачете розрубували криваві іриси та золотавих саламандр. Цілісінський тиждень, майже не розмовляючи між собою, брели вони вперед, як сновиди, через цей світ скорботи, ледь осяювані слабенькими миготливими вогниками світлячків, задихаючись від давкого запаху крові. А повернути назад було годі: стежка, яку вони прорубували, відразу зникала за ними під новою рослинністю, що виростала майже на очах. «Дарма, – казав Хосе Аркадіо Буендіа. – Головне – не згубити напрямку». Не відводячи очей від компаса, він і далі вів своїх односельців до невидимої півночі, аж доки вони врешті вийшли з зачарованого лісу. Довкола стояла темна беззоряна ніч, але пільма була насичена новим, чистим повітрям. Виснажені довгим походом, люди почіпляли гамаки і вперше за два тижні глибоко й спокійно поспули. Попрокидалися, коли сонце вже добряче підбилося вгору, й позастигали з подиву. Просто перед ними в тихому ранковому світлі, оточений папороттю й пальмами, білий і спорохнявілий, височів велетенський іспанський галеон. Він трохи нахилився на правий борт; із зовсім цілих щогл, поміж оздоблених орхідеями снастей, звисало брудне шмаття вітрил, а корпус, укритий гладеньким панцером із закам'янілих черепашок і ніжним мохом, міцно вривався в твердий ґрунт. Уся ота споруда ніби займала якийсь свій окреслений простір – осередок самотності й забуття, куди було заказано вхід руйнівному часові та гомінким метушливим пташкам. Тамуючи хвилювання, наші подорожні обстежили галеон усередині й не знайшли нічого, крім густих квітучих заростів. Ця знахідка, – знак того, що до моря зовсім близько, – враз охолодила запал Хосе Аркадіо Буендіа. Він розцінив як злий жарт своєї примхливої долі те, що не знайшов моря давніше, коли справді шукав його ціною незліченних мук і злигоднів, а знайшов тепер, зовсім не шукаючи: воно стало йому на дорозі нездоланною перешкодою. Через багато років полковник Ауреліано Буендіа теж навідається в ці краї, де на той час уже буде прокладено поштовий шлях, і замість галеона побачить самий тільки обгорілий каркас посеред макового поля. І тільки тоді, пересвідчившись, що вся ця історія не була витвором уяви його батька, питає себе: «Яким же це побитом галеон міг опинитися так далеко на суходолі?» Але Хосе Аркадіо Буендіа не став турбувати себе такими запитаннями, коли, промандрувавши ще чотири дні, за дванадцять кілометрів від галеона побачив море. Всі його мрії вмить розвіялися перед цим морем, пінявим, брудним, сірим, як попіл, і зовсім не вартим страждань та небезпек затіяної ним подорожі.

– Чорт забирай! – закричав він. – Макондо звідусіль оточене водою.

Уявлення про Макондо, розміщене на півострові, протрималося досить довгий час завдяки дуже сумнівній карті, що її намалював Хосе Аркадіо Буендіа, повернувшись зі своєї експедиції. Він накреслював її з люттю, навмисно перебільшуючи труднощі сполучення з зовнішнім світом, немовби щоб покарати себе за такий нерозважливий вибір місця. «Ми повік нікуди звідси не виберемося, – гірко скаржився він Урсулі. – Отут і згниємо живцем, так і не пізнавши переваг науки». Ця тверда думка, яку він кілька місяців переживував у своїй кімнатці-лабораторії, привела його до рішення перенести Макондо в зручніше місце. Але цього разу Урсула випередила його, не давши здійснити божевільний задум. Тайкома, наполегливо, мов та мурашка, вона намовила жінок селища проти легкодумства чоловіків, що вже були почали готуватися до переселення. Хосе Аркадіо Буендіа не відав, коли саме й завдяки яким супротивним силам його плани заплутались у хащах усіляких зачіпок, перешкод і відмовок, поки зрештою перетворилися у порожню, марну мрію. Урсула з невинним виглядом спостерігала за ним і навіть трохи пожаліла його, побачивши одного ранку, як він складає в скриньки свою лабораторію, бурмочучи свою маячню про переїзд. Вона не заважала йому спакуватися до кінця. Терпляче чекала і, поки він забивав скриньки та, вмочаючи щіточку для гоління в чорнило, надписував свої ініціали, не висловила йому жодного докору, хоч уже зрозуміла (слухаючи його нерозбірливе бурмотіння), що він знає: чоловіки селища не підтримають його задуму. Тільки коли він заходився знімати з завіс двері кімнати, Урсула зважилася спитати, навіщо він це робить; він відповів їй не без гіркоти: «Ну, якщо ніхто не хоче йти, то підемо самі». Урсула залишилася спокійною.

– Нікуди ми не підемо, – відказала вона. – Ми зостанемося тут, бо тут у нас народився син.

– Але ж у нас тут досі ще ніхто не вмер, – заперечив їй Хосе Аркадіо Буендіа. – Людина не прив'язана до землі, в якій не поховано її небіжчика.

Урсула мовила лагідно, однак рішуче:

– Якщо мені треба буде вмерти, щоб ми залишилися тут, я помру.

Хосе Аркадіо Буендіа не повірив, що його дружина може бути такою непоступливою. Він спробував спокусити її чарами своєї фантазії, обіцяючи світ чудес, де досить тільки побризкати землею чарівними сполуками, як усе на ній починає родити за волею людини; де за безцінь можна купити найрізноманітніші ліки проти хвороб. Та Урсула залишилася байдужа до його провіщань.

– Як ото тинятися, знай ламаючи голову над своїми дурними вигадками, узявся б краще за дітей, – відказала вона. – Ти тільки глянь, які вони занехаяні, кинуті напризволяще, мов ті цуценята.

Хосе Аркадіо Буендіа сприйняв слова дружини буквально. Глянув у вікно й побачив на залитому сонячним промінням полі двох босоногих дітлахів; йому здалося, наче вони оце тільки вродилися на світ, викликані Урсулиним закаттям. І тоді щось відбулося у нього всередині, щось таємниче, владне вирвало його з корінням із того часу, в якому він жив, і понесло вплавав незвіданими водами спогадів. І поки Урсула мела підлогу в будинку, який, – вона це певно знала – не залишить відтепер повік, Хосе Аркадіо Буендіа і далі здивовано споглядав своїх дітей; врешті його очі затуманилися слізьми, він утер їх тильним боком долоні й глибоко, з покорою, зітхнув.

– Гаразд, – озвався він. – Скажи їм, нехай прийдуть і допоможуть мені повитягати речі зі скриньок.

Старшенькому, Хосе Аркадіо, сповнилося вже чотирнадцять. У нього

була квадратна голова, кудлата чуприна і свавільна батькова вдача. Та хоч він був такий же силач і заповідався вирости таким же велетом, як і батько, було очевидно, що йому бракує батькової уяви. Він був зачатий і народився на світ під час важкого переходу через гори, перед заснуванням Макондо, і його батьки дякували Богові, пересвідчившись, що в дитини немає жодної тваринної ознаки. Ауреліано, першій людині, народженій в Макондо, мало сповнитись у березні шість років. Цей був мовчазний і відлюдькуватий. Він плакав у матеріному лоні й народився з розплющеними очима. Поки різали пуповину, він крутив головою на всі боки, ніби вивчав речі в кімнаті, і розглядав усе довкола з цікавістю та без жодного страху. Потім, збайдужівши до тих, що підходили подивитися на нього, зосередив усю свою увагу на покрівлі з пальмового листя, яка, здавалось, от-от завалиться під могутніми потоками зливи. Урсула згадала цей напружений погляд аж тільки того дня, коли трирічний Ауреліано зайшов на кухню, де вона саме переносила з плити на стіл горщик із киплячим супом. Малюк, нерішуче потоптавшись біля порога, мовив: «Зараз упаде». Горщик твердо стояв на самій середині столу, та, щойно хлопчик вимовив ці слова, почав невпинно посуватися до краю, ніби його штовхала якась внутрішня сила, а потому брязнув на підлогу, розлетівшись на друзки. Занепокоєна Урсула розповіла про цей випадок своєму чоловікові, але той не зауважив у ньому нічого незвичайного. Отак було завжди: він не цікавився життям своїх синів – почасти тому, що вважав дитячий вік порою розумової незрілості, а почасти через те, що сам з головою поринув у власні химерні задуми.

Але від того вечора, коли він покликав синів, аби вони допомогли йому розпакувати устаткування лабораторії, Хосе Аркадіо Буендіа став присвячувати їм свої найкращі години. У відлюдній кімнатці, де стіни дедалі більше вкривались неймовірними картами й фантастичними кресленнями, він навчав дітей читати, писати, рахувати й розповідав їм про чудеса світу, не тільки в межах справді йому відомих знань, а й якнайширше використовуючи можливість своєї багатючої уяви. Отак діти й запам'ятали, що на крайньому півдні Африки живуть розумні й миролюбні люди, які тільки те й роблять, що сидять і думають, що Егейське море можна перейти пішки, стрибаючи з острова на острів аж до порту Салоніки. Ці обмарливі уроки так незгладно закарбувалися в пам'яті хлопчиків, що через багато років, за секунду перед тим, як офіцер урядових військ скомандує солдатам «Вогонь!», полковник Ауреліано Буендіа, стоячи біля стіни, знов переживе подумки той теплий березневий вечір, коли його батько урвав лекцію з фізики й застиг, ніби зачарований, з піднятою рукою й нерухомим поглядом, зачувши вдалині флейти, барабани й тамбурини циган, які знову завітали до села, щоб сповістити про останній карколомний винахід мемфіських мудреців.

Це вже були інші цигани. Молоді чоловіки й жінки – чудові представники свого племені, з лисучою від олії шкірою й спритними руками. Прибульці розмовляли тільки своєю мовою і сповнили вулиці музикою, танцями, панікою галасливих веселощів, показуючи різнобарвних папуг, які виконували італійські романси, курку, що під звуки бубона несла золоті яйця (не менше сотні за один раз), вчену мавпу, яка вгадувала людські думки, складну машину, призначену для пришивання гудзиків, а також для лікування гарячки у хворих, засіб для забування неприємних спогадів, пластир для збування часу і ще силу-силенну інших винаходів, таких хитромудрих та небуденних, що Хосе Аркадіо Буендіа охоче винайшов

би машину пам'яті, аби запам'ятати їх усі. Селище змінилося в одну мить. Приголомшені гамірливим ярмарковим стовписьком, мешканці Макондо боялися заблукати на власних вулицях.

Тримаючи за руки дітей, щоб не загубити їх у тисняві, шохвили наштотхуючись то на лікаря-шарлатана з укритими золотом зубами, то на шестирукого штукаря, задихаючись від змішаного запаху гною та сандалу, що ним тхнуло від натовпу, Хосе Аркадіо Буендіа кидався туди й сюди, як навіжений, шукаючи скрізь Мелькіадеса, щоб той ознайомив його з незліченними таємницями цього казкового сну. Він запитував про Мелькіадеса у стрічних циган, але ніхто з них не розумів його мови. Нарешті він добувся до місця, де Мелькіадес звичайно напинав своє шатро, й застав там тільки понурого на вигляд вірменського цигана, котрий безперестану торочив іспанською мовою закляття, яке робить людину невидимою. Циган щойно вихилив склянку якогось таємничого напою бурштинового кольору, аж тут Хосе Аркадіо Буендіа проштовхався крізь натовп глядачів, які захоплено споглядали видовисько, й звернувся зі своїм запитанням. Циган окинув його здивованим поглядом і враз перетворився на смердючу паруючу калюжку смоли, над якою ще бриніла відповідь: «Мелькіадес помер». Приголомшений цією новиною, Хосе Аркадіо Буендіа заляк на місці, намагаючись перебороти своє горе, аж доки приваблені іншими фокусами глядачі розійшлися, а калюжка від понурого вірменського цигана випарувалась. Пізніше інші цигани підтвердили, що Мелькіадес помер від пропасниці на болотах Сингапура, і його тіло кинули в море біля Яви, в найглибшому місці. Дітей ця новина не зацікавила. Вони просили, щоб батько повів їх до шатра подивитися на новий незвичайний винахід мудреців Мемфіса, який, як повідомляло оголошення, належав самому цареві Соломону. Діти так наполягали, що Хосе Аркадіо Буендіа заплатив тридцять реалів і завів їх до шатра, де велет із поголеною головою й волохатим тілом, з мідним кільцем у ніздрі й важеним залізним ланцюгом на шиколотці стеріг піратську скриню. Коли велет підняв віко, зі скрині повіяло пронизливим холодом. Усередині лежала сама тільки здоровенна прозора брила, повна безлічі білих голок, об які вечірнє світло розбивалося на міріади різнобарвних зірочок.

Ошелешений, однак знаючи, що діти чекають від нього негайного пояснення, Хосе Аркадіо Буендіа відважився й промимрив:

– Це найбільший у світі діамант.

– Ні, – поправив його циган. – Це лід.

Нічого не зрозумівши, Хосе Аркадіо Буендіа простяг руку до брили, та велетень відвів її.

– П'ять реалів за те, щоб помацати, – мовив він.

Хосе Аркадіо Буендіа заплатив п'ять реалів, поклав руку на лід і потримав її отак хвилинку, а серце йому повнілося страхом і захватом від доторку до таємниці. Не знаючи, як пояснити дітям свої відчуття, заплатив іще десять реалів, щоб помацали й вони. Малий Хосе Аркадіо відмовився мацати брилу. Ауреліано, навпаки, сміливо ступив уперед, поклав руку на лід, але враз відсмикнув її. «Ой, воно кипить!» – перелякано вигукнув він. Та батько навіть не звернув на нього уваги. Сп'янілий від явного дива, він тієї миті геть забув і про крах усіх своїх божевільних задумів, і про кинуте на поживу кальмарам тіло Мелькіадеса. Хосе Аркадіо Буендіа заплатив іще п'ять реалів і, урочисто поклавши руку на брилу, як свідок у суді – на Біблію, вигукнув:

– Це найвизначніший винахід нашого часу!

ПУБЛІЦИСТИКА

Боротьба за Україну

Висновок перших трьох років масштабної війни

Навряд чи хтось в Україні чи світі три роки тому міг серйозно сприймати інформацію щодо того, що велика війна на континенті – із боротьбою армій, руйнуванням і обстрілами міст і тисячами жертв – буде продовжуватися вже четвертий рік. Хоча ніде правди діти, навіть тоді, у перші місяці війни, поруч із тими, хто вважав, що все має швидко закінчитися, завжди були професійні експерти, які нагадували: за досвідом минулих війн конфлікт, який не вдається завершити за кілька місяців, як правило, продовжується роками без всяких сподівань на знайдення рішення.

Але людська психіка так вже влаштована, що ми завжди сподіваємося на краще і намагаємося не звертати уваги на історичні паралелі та політичні процеси. Навіть зараз, коли є очевидними російські цілі у цій страшній війні, багато хто сподівається, що можна знайти простий рецепт того, як зупинити **Володимира Путіна**, просту відповідь на складні питання про війну, агресію й шовіністичні настрої.

Українське суспільство продемонструвало свою силу і здатність до згуртованості і солідарності

Сьогодні багато хто буде говорити про ці непрості роки, але я волію насамперед думати про майбутнє.

Так, українське суспільство продемонструвало свою силу і здатність до згуртованості і солідарності і саме тому його дефрагментація буде однією з головних цілей Росії у майбутньому.

Так, Українська держава продемонструвала свою здатність до опору і саме тому її дискредитація і створення умов для чвар і амбіцій – особливо на тлі вічної примари виборів – буде однією з головних задач Кремля.

Було продемонстровано, що своя мова, культура та історія, своя церква – це те, що дійсно має значення

Так, українська армія виявилася здатною чинити опір ворогу і не давати йому можливість окупувати значні території країни – саме тому спроби її деградації будуть важливою задачею російського керівництва.

Так, було продемонстровано, що своя мова, своя культура та історія, своя церква – це те, що дійсно має значення. Саме тому Росія буде наполягати на «гарантіях» для російської мови і РПЦ, саме тому культурна експансія «руського мира» є важливим напрямком боротьби проти України і українства.

Росія буде активно підживлювати кожний конфлікт

Так, війна може закінчитися. Ми не знаємо коли і не знаємо як, але розуміємо, що це буде непростий фінал. І маємо пам'ятати, що перші роки після війни – це не менш непростий період, ніж сама війна. Це позбавлення від шоку, це вихід з воєнного наркозу, це повернення до дискусій і конфліктів всередині країни.

І Росія буде активно підживлювати кожний конфлікт – вона ніколи не залишить українців у спокої бо питання контролю над Україною – це екзистенційне питання. І ви вже побачили: Кремлю не потрібні якісь окремі «території», це просто нісенітниця. Путіну потрібно, щоб України не було і щоб українців на цій землі не існувало.

Україна – це вибір і боротьба

Я завжди пояснюю, що Україна – це не просто доля, це вибір і розуміння реальності.

Ви хочете жити у мирній і спокійній країні? Тоді вам навряд чи вдасться знайти в Україні найближчих десятиріч таку атмосферу. Ви хочете відповідального суспільства і продуманого голосування на виборах? Ви хочете швидкої допомоги над тотальною корупцією? Це не відбудеться швидко. Ви хочете, щоб на вулицях навкруги вас говорили виключно українською мовою, а на свята відвідували храми українських церков? Але це складний еволюційний процес.

Одна з художніх робіт на виставці плакатів «Шевченко: 4.5.0», присвячена війні і постаті Тараса Шевченка. Київ, червень 2022 року — Ви хочете, щоб ваші діти говорили українською? Ви хочете бути тут вдома, а не в гостях? Тоді вам доведеться боротися.

Тому Україна – це не тільки вибір, але й боротьба. Боротьба за ваше майбутнє і майбутнє ваших дітей. Ви хотіли б щодня бачити неповторний український пейзаж і хочете, щоб його бачили ваші діти? Ви хочете, щоб ваші діти говорили українською? Ви хочете бути тут вдома, а не в гостях? Тоді вам доведеться не просто тут жити, а й боротися.

Вам доведеться разом із країною шукати шляхів виходу з глухого кута нескінченної жорстокої війни. Вам доведеться будувати непростий мир. Вам доведеться навчитися холоднокривно сприймати реальність, яка ще багато років не відповідатиме вашим очікуванням, не розчаровуватися, а йти вперед. І так – це непросте життя, хоча де в світі воно просте – і де буде простим у майбутньому?

Ви маєте сказати собі, що Україна цього варта. Варта пам'яттю ваших батьків, які «приросли» до маленької хатинки у мальовничих садах. Варта подвигом тих, хто захищав нас від ворога всі ці роки – і захищатиме у наступні періоди війни, а можливо, й у нових конфліктах. Варта вашим бажанням і бажанням ваших дітей бути тут, а не деінде. Бути вдома. Бути в Україні. Будувати її вдома, не забувати на чужині. Вірити і не боятися.

І це, можливо, головний висновок перших трьох років цієї довгої війни.

Віталій ПОРТНИКОВ.

Наближення до прірви. Ескізи 2025 року

1.

...Якщо вірити китайському календарю, світ у 2025 році потрапляє у володіння Зеленої Дерев'яної Змії. Роки Змії – різних її ґатунків – Вогняної, Металевої, Водяної – припадали на 1905, 1917, 1929, 1941, 1953 і так далі роки. Неважко помітити, що кожен з них залишив трагічну зарубку на дереві Історії й знаменував початок нових часів й нових поворотів долі мільйонів людей. Імовірно, я є останнім киянином – свідком зустрічі нового 1941 року в рідному місті. Було мені шість років і я чомусь запам'ятав цю новорічну ніч; ми зібралися неподалік від Центрального вокзалу в домі старшої сестри моєї мами Марії Домініківни та її чоловіка Дмитра Федоровича Виноградова, колишнього офіцера Першої світової війни, людини, безкінечно заляканої більшовиками й ненавидячої їх. Пам'ятаю, як дядя Митя порався біля радіоприймача, як крізь тріск перешкод проривався чужий жорсткий німецький голос (потім дорослі казали, що то була промова Гітлера).

Всі були веселі, дядя Митя грав на мандоліні, потім випили за Новий рік, за нове щастя... Але Дмитро Федорович, який любив випити, раптом спохмурнів і сказав, що невідомо, що станеться в Новому році і тому треба пити не за нього, а за рік минулий, який не приніс, слава Богу, ні арештів, ні хвороб, ні інших якихось нещасть. Мало хто звернув увагу тоді на ці слова, але вже через рік, в завірюху евакуації згадали пророцтво колишнього офіцера.

З початком війни Дмитро Федорович пішов добровольцем у народне ополчення; колону необмундированих, неозброєних немолодих людей погнали пішака на Харків, їх обстріляли німці, ополченці розбіглися. Сусід пропонував Виноградову повернутися додому, той відмовився: честь офіцера не дозволяла йому кинути війну з німцем, якого не добив у 1916 році. НКВДисти полювали й нещадно вбивали колишніх офіцерів; дядя Митя ховався від людоловів, писав неправду в анкетах, працював за мізерну зарплату дрібним конторником, щоб не привертати до себе увагу ОРГАНІВ, але офіцерську честь зберіг. Залишився з залишками ополчення й загинув без сліду у вогні війни; советська влада сповна віддячила Марії Домініківні (я писав її численні звернення у Москву), категорично відмовивши їй у будь-якій компенсації за смерть чоловіка. Сусід вижив і я познайомився з ним після війни.

Цей спогад про страшне новорічне свято 1941 року став легендою моєї сім'ї, увійшов у мою пам'ять і завжди спливає в ніч напередодні Нового року тривожним питанням: що несе в собі ближнє майбутнє? Чи варто безоглядно вітати Невідоме?

Що приготувала Зелена Змія Україні, Європі, світові в 2025 році?

2.

Виходячи з суворої політичної, економічної та мілітарної інформації, що надходить з нечисленних українських та більшого числа зарубіжних (американських, англійських, польських, ізраїльських) джерел, Україна наближається до краю прірви, за якою – катастрофа, поразка, капітуляція – якщо не повна, то часткова.

Територіальні здобутки російських окупантів у 2024 році становили приблизно 3,3 тис. кв. км українських земель на важливих стратегічних напрямках на Дон-

басі і понад 40% території, захопленої ЗСУ в Курській області з початку операції. Аналітики підкреслюють, що незважаючи на суттєві втрати в людях і бойовій техніці, загарбники невпинно просуваються вперед, вселяючи в душу кривавого диктатора Путіна та його пропагандистів ейфорійну переконаність у перемозі й позбавляючи Україну сильної переговорної позиції.

Україна, з якої виїхали близько 7 млн. осіб (17% довоєнного населення), переживає демографічну катастрофу, а руйнування енергетичної інфраструктури призвели до втрати майже половини довоєнного споживання електроенергії. Матеріальні збитки оцінюються в 750 млрд доларів (Главком, 29.12.2024). Близько 1 млн чоловік служить у ЗСУ, але відчувається брак вояків на фронті, не кажучи про збільшення числа дезертирів (делікатно названих СЗЧ – «самовільне залишення частин») і зростання організаційного безладу в Збройних Силах, про що свідчать окремі голоси з фронту й неупереджених військових аналітиків.

За твердженням журналу The Economist (26/11/2024), за несповна три роки Україна втратила від 60 до 100 тисяч військовослужбовців загиблими і 400 тисяч пораненими.

Ці скорботні дані не повинні, звичайно, спонукати нас до думки про капітуляцію, навпаки, посилювати волю до перемоги, але вони ставлять перед суспільством фундаментальне питання – чи спроможна нинішня правляча верхівка адекватно оцінити геостратегічну і військову ситуацію України, дати їй вірну оцінку та запропонувати нації шляхи подолання кризи?

Досвід німецько-радянської війни 1941-1945 років (а я багато чого пам'ятаю з тих років) показав, що навіть такий самозакоханий і впертий тиран як Сталін вже в перші місяці війни зумів подолати свої передвоєнні ілюзії й сказати народу сувору правду про смертельну небезпеку гітлерівської агресії; він та його кремлівські поплічники спромоглися перебудувати економіку і пропаганду під гаслом «Все для фронту, все для перемоги!» й жорстокими диктаторськими методами перетворили війну на справді народну, вітчизняну, екзистенційну, бо й дійсно – боротьба була не на життя, а на смерть комуністичної імперії.

Нічого подібного в сучасній Україні, над якою нависла загроза поразки й зникнення з політичної карти світу, не спостерігається – й про це із здивуванням пишуть іноземні журналісти й розповідають українці, які відвідують Вітчизну. Влада обмежується короткими, часто беззмістовними відосиками та оптимістичними реляціями про удари українських дронів (і ми, звичайно, радіємо цим успіхам), але уникає серйозної розмови з власним суспільством про головне: про смертельну небезпеку для самого існування Української Держави та про шляхи мобілізації народу на боротьбу з віковичним ворогом – Росією, війна з якою може затягнутися на довгі роки, а ненависть – на століття.

Навіть прорив ЗСУ в Курську область, який став у 2024 році чи не єдиним стратегічним успіхом України, та новий наступ у січні 2025 року, не можуть зняти тривожних питань про межі нашої обороноздатності на марафонській дистанції війни.

Піклування влади про рейтинги президента Зеленського, а не про об'єднання суспільства перед лицем смертельних загроз, є злочином перед Україною, бо інтереси України є незмірно вищими за честолюбні інтереси однієї особи, хоч би й такої, що уявляє себе «новітнім Черчиллем». Зеленські приходять і йдуть, а Україна має залишатись.

Одним з непробачних злочинів влади є – замість політики національної єдно-

сті – запровадити штучний поділ українців на прибічників групи Зеленського-Єрмака та їхніх опонентів; створення проурядового телемарафону і позбавлення опозиції та ряду телеканалів можливості впливу на формування внутрішньої та зовнішньої політики України тільки поглибило розкол у суспільстві. Хочу нагадати «Черчиллю №2», що під час Другої світової війни лідер лейбористської опозиції Клемент Еттли (Clement Attley) обіймав з 1942 року в уряді Черчилля №1 посаду віце-прем'єр міністра. Тобто – лідеру опозиції Петру Порошенку належало б за цим принципом як мінімум місце віце-прем'єр міністра!

У 2025 році одним з головних питань внутрішньої реформації Української Держави, її переходу від держави №1 (1991-2022 років) до оновленої держави №2 є створення Уряду Національного Порядунку і прийняття життєвоважливих рішень щодо війни з Росією, забезпечення єдності української нації та економічного розвитку держави в умовах її демократизації, а не мавпування російських диктаторських практик і корупційних схем.

Треба пам'ятати про ВИСНАЖЕННЯ, ВИГОРЯННЯ нації в результаті війни і розрухи, як це сталося з Австро-Угорщиною, Німеччиною та Росією в 1917-1918 роках – й своєчасно запобігти незворотним змінам народного організму, які ведуть до його загибелі.

3.

Нова суперзірка засяє в 2025 році на світовому небосхилі: ДОНАЛЬД ТРАМП, щодо впливу якого на глобальну політику ще до вступу до Білого дому складено мільйони прогнозів – від миротворчо-глорифікаційних оспівувань майбутнього Рятівника людства – до ролі світового палія термоядерної війни. Постать Трампа вже сьогодні нагадує гумову іграшку – слона, роздмуханого до гігантських казкових розмірів всесвітнього «вирішали», голлівудського супергероя, який за мить вирішить усі глобальні проблеми.

Не вирішить. Не того масштабу ця людина.

Багато українських блогерів-байкарів та казкарів висмоктують у повідомленнях з Флориди мілікраплини інформації, щоб запевнити співгромадян у винятково благодійній ролі Трампа, ігноруючи бекграунд та заяви цієї одіозної аморальної особистості з тавром кримінального злочинця. Трамп ладний довести Сполучені Штати до громадянської війни, використати владу для руйнування «глибинної держави», на якій трималася могутність Америки, і є надзвичайно небезпечним персонажем з підвищеним ризиком бути знищеним у ході замаху чи перевороту.

Разом з тим, він – великий містифікатор-понтовик, гоп-стопник, обіцянки й погрози якого нерідко не мають жодного впливу на залізну ходу історії, бо реальний перебіг подій, запланованих Верховною Силою (чи Богом у застарілій термінології), відбувається всупереч волі навіть таких тиранів, як Сталін і Гітлер, не кажучи вже про таку дрібну мерзоту, як Путін чи Кім Чен Ин. Ніхто не здатен зупинити Закон Змін, хоча видатні особистості впливають на Історію, пришвидшуючи чи гальмуючи її біг.

Набагато небезпечнішим за Трампа та його преторіанську гвардію MAGA є інша супермегазірка новітньої світової рок-опери: Ілон Маск та його ідеологія підходу до держави як до бізнес-корпорації. Геніальний винахідник, азартний гравець на ринку інновацій, впевнений у нездоланній силі грошей, Маск – найбагатша людина в світі – у 2025 році намагатиметься відіграти ключову роль в політичній історії США та Європи, підтримуючи правоконсервативні промосковські сили, руйнуючи традиційні державні ліберально-демократичні інститути, заохочуючи молоде по-

коління «бізнесових вовків» до захоплення влади й встановлення авторитарних порядків за допомогою Штучного Інтелекту.

Це – прямий шлях людства до прірви, до нового поневолення – цифрового, електронного, до втрати гуманітарно-мистецьких набутків цивілізації. У порівнянні з новою технократичною владою Верховного Імператора Світу Ілона Маска дитячим майданчиком здається влада чекістів-інквізиторів. Імплантація чипів керування в мозок неслухняних громадян та висилка їх до колоній на Марсі (як колись англійці висилали своїх злочинців до Австралії) стане звичною практикою.

З'ява таких персонажів, як Путін, Трамп, Маск, Моді, Орбан, Фіцо, Лукашенко та інші цинічні лицедії на авансцені сучасності свідчить про початок нового циклу світової історії, про глибоку кризу ліберальної демократії в її лівацьких, давно скомпрометованих виявах, в її неспроможності повести за собою молодь, виховану не на милосерді й толерантності, а на жорстоких видовищах Сталлоне, Шварценеггера, Стетема, Крейга, Еванса та інших суперзірок.

4.

Перша чверть ХХІ віку закінчується руйнуванням старих усталених ще з часів Другої світової війни уявлень, звичок, інституцій, традицій, міжнародних організацій та режимів. Світ поділяється стрімко на дві частини – агресивно-авторитарну, яка увібрала в себе понад половину популяції людства, – і частину демократичну, багату, технологічно вищу, але старіючу й втрачаючу назавжди свою колишню силу, впевненість й давню економічно-мілітарну перевагу.

Надзвичайно важливою геополітичною подією сучасності є виникнення МАТЕРИКА ЗЛА. Хоча в сучасній політологічній термінології закріпився термін часів Другої світової війни «вісь зла» (до країн «Осі» входили Німеччина, Італія, Японія та деякі сателіти), явище, що його спостерігаємо сьогодні, куди більш загрозливе і масштабне. Йдеться про створення на наших очах МАТЕРИКА ЗЛА – союзу авторитарних країн, об'єднаних спільною ідеологією ненависті до ліберально-демократичного Заходу та спільними кордонами: Росії, Білорусі, Китаю, Ірану, Північної Кореї. Недалеко від них розташувалася Туреччина Ердогана з його спробою відновлення Оттоманського султанату.

Достатньо поглянути на карту світу, щоб зрозуміти – наскільки небезпечнішим за нацистську Вісь зла може бути цей Материк.

Загальна площа країн-учасників становить 28 млн 527 тис. кв. км. Це – величезні території Євразії, Східної Азії, Середнього Сходу, що межують з десятками країн – від України, Польщі, Литви та інших у Європі, до Казахстану, Киргизстану і Таджикистану в Середній Азії, від Азербайджану, Вірменії, Туреччини у Західній Азії – до Афганістану, Пакистану, Індії в Азії Південній. Морські простори Материка Зла простягаються від Північного Льодовитого океану – до Тихого та Індійського океанів.

Ще більш вражаючими є показники людських (загальна чисельність населення – 1 млрд 668 млн осіб) та природних ресурсів. Головний політико-ідеологічний та економічний тандем Материка Зла – Китай і Росія, які мають спільний кордон протяжністю 4200 км. Оскільки путінський режим перетворив РФ на васала КНР, це означає, що Китаю відкрито доступ до багатств азійської частини Росії.

Наявність спільних кордонів у країн, об'єднаних у Материк Зла, дає можливість прихованого перекидання військових контингентів (що сталося в 2024 році з підрозділами КНДР, дислокованими на лінії фронту в Курщині), високотехнологічних виробів військового призначення та сировини, які важко піддаються навіть супутниковому стеженню.

Ядерний потенціал Росії, Китаю, КНДР та готового до виробництва ядерної зброї Ірану становить загрозу глобальному світопорядку. Особливо небезпечними в цьому плані є Путін та «ядерний товстун» Кім, які налагодили обмін ядерно-ракетними технологіями та здатні завдати першими удару ядерною зброєю.

На жаль, Материк Зла має здатність до розширення, про що свідчить саміт організації БРІКС у Казані (РФ) 22-24.10.2024, який перетворився на зустріч тридцяти шести лідерів Глобального Півдня. Керівники країн-учасників не посоромилися обійм кривавого вбивці Путіна, від якого тхне запахом смерті.

БРІКС, на долю якого припадає 45% населення планети і 35% світової економіки, не є, звичайно, монолітною організацією й не ототожнюється з Материком Зла. Але в більшості своїй він поділяє антизахідну, антиамериканську риторику. Недаремно ж бо китайський лідер Сі заявив, що БРІКС є форматом «глобального стратегічного співробітництва». Не виключено, що хтось з членів БРІКС приєднається до Материка Зла, але ще більш імовірно, що в майбутньому спалахне ядерна війна між Китаєм та Індією.

Материк Зла не існуватиме вічно. Перед великою внутрішньополітичною кризою стоїть Іран, якому Ізраїль завдав болісних ударів. Падіння режиму Асада міняє геополітичний пейзаж на Близькому Сході. Але тенденція розколу світу на два ворогуючих табори посилюється й імовірність глобального конфлікту зростає.

Збройне зіткнення цих частин неминуче й рік 2025 стане підтвердженням цього.

5.

2025 рік несе в собі нові випробування й трагедії людству, нові збройні зіткнення й перевороти. Рік цей, як темна хмара невідомого насувається на Землю, звістуючи наступ мороку й зміну осьового часу людства. Скінчився назавжди чарівний серіал «Аббатство Даунтон», ми увійшли в часи серіалу «Гра Престолів». Дослідження, проведене в 31-ій країні ОЕСД, показало значне зменшення знань математики й літератури серед дорослого населення, особливо в таких країнах, як Чилі, Португалія, США, Британія (The Economist, December 14, 2024). Ці наготи напівписьменних людей – майбутні виборці Трампа, невільники штучного інтелекту, віряни нової церкви смертохристів путіна-гундяєва, зайвий, непотрібний матеріал в «чудовому новому світі» Ілона Маска.

Але і в цьому похмурому світі наближення людства до глобального зіткнення і ядерної зими крізь хмари пробивається промінь надії: я згадав, як у старовинній пущі на пагорбі над Віслою я побачив малу біляву дівчинку, яка самотньо і натхненно наспівувала українсько-польську пісню свободи, кохання й журби «Гей соколи»: танцювала серед вікових буків й виводила тоненьким голоском: «Гей, гей, гей, соколи, оминайте гори, ліси й доли...» – «Hej, hej, hej Sokoly, omijajcie gory, lasy, doly...».

Це дівча, якому було років одинадцять-дванадцять, приїхало на зустріч молодих поетів у Казімежі Дольному, де я перебував у той час. Вона не бачила мене, я ніколи не чув і не почую її віршів й не дізнаюся – українка вона чи полька – але від її співу й танцю стало світло на душі і я подумав, що темна хмара невідомого майбутнього розтане на сонці й життя ніколи не скінчиться.

Я розумію, що це ще одна моя ілюзія, але не можу від неї відмовитись, думаючи про новий, 2025 рік.

(uacenter.media)

Україна – Росія: на яких умовах будувати взаємовідносини?

Якщо нашій планеті коли-небудь судилося бути спустошеною ядерною війною і якщо ті, що виживуть у цій руїні, зможуть подолати вогонь, отруєння, хаос і катастрофу, мені не хотілось би, щоб один з них запитав іншого: «Як же це трапилось?» і отримав неймовірну відповідь: «Ах, якби ж то знати!»

(Джон Ф. Кеннеді)

У Вінстона Черчилля є непроминальна думка: чим далі ви заглядаєте в минуле, тем легше вам заглянути в далеке майбутнє. Спробуємо скористатися цією слушною порадою видатного політика.

1962 року побачив світ знаменитий документальний твір Барбари Такман [Barbara W. Tuchman] «Серпневі гармати» [The Guns of August], за який авторка отримала Пулітцерівську премію. У цій книзі розповідається про події, які передували вибуху Першої світової війни, про її перший найдраматичніший місяць.

Барбара Такман переконливо відтворила тодішню ситуацію у світі, міжнародні настрої до і після початку війни, хронологію обговорення політичних і мілітарних планів, вироблення стратегій конфліктуючих сторін, прискіпливо описала подробиці розгортання протистояння між державами.

Один з дослідників Першої світової війни американський професор О. Холсті [O. Holsti] відзначив, що книга Б. Такман справила на Джона Кеннеді сильне враження: «Кеннеді часто посилався на ухвалення рішень, котрі призвели до Першої світової війни, як на класичний випадок типових помилок, яких слід уникати в століття ядерної зброї».

Джон Кеннеді полюбляв цитувати репліки двох німецьких політиків доби Вільгельма II (колишнього канцлера і його наступника) про причини Першої світової війни. «Як же це трапилось?» – дивувалася колишній канцлер. У відповідь його візаві скрушно зітхав: «Ах, якби ж то знати!».

Аналізуючи події, що призвели до Першої світової війни, американський історик Е. Тейлор [E. Taylor] наголошував: «Бюрократія старого світу просто сховалася в кучугурах інформації, котра наринула на неї. Найгостріші і найурівноваженіші уми не могли більше осмислювати необроблені дані, які в них вводились, і в кожній столиці виникла тенденція – рішення відставали від подій. Внаслідок цього кожний новий крок з будь-якого боку ставав помилковим кроком, підсилюючи загальне сум'яття».

Можна лише уявити, який обсяг інформації доводиться опрацьовувати сучасним аналітикам, які відстежують війну між Росією та Україною, аналізують політику багатьох держав, так чи інакше причетних до цього найкривавішого протистояння в Європі після закінчення Другої світової війни.

У 1958 році психологи Н. Макворс і Д. Макворс [N. H. Mackworth and J. F. Mackworth] в науковій праці «Visual Search for Successive» звернули увагу на цікаву закономірність – якщо збільшити потребу ухвалення рішень в п'ять разів у заданий конкретний відрізок часу, то кількість помилок зростає в п'ятнадцять разів! Бракує часу обмірковувати рішення, ланцюг умовиводів не будується, замість нього вводиться стереотип, що відображає не так об'єктивну реальність, як суб'єкти-

не уявлення. Помилкові судження щодо противника позначаються на долях людей, які й без того перебувають під стресом.

Уже цитований О. Холсті підрахував, що приблизно за місяць перед початком Першої світової війни міністерства закордонних справ Австро-Угорщини, Німеччини, Великобританії, Франції та Росії отримали від своїх посольств 5620 документів, які налічували майже 1,5 мільйона слів. Причому обсяг листування різко зростав з наближенням кульмінації кризи. Саме на ці дні падала потреба ухвалювати найважливіші рішення. Кількість питань, що чекали розв'язання, збільшувалася, а час, що залишився для цього, скорочувався.

Барбара Такман була переконана, що державні діячі, які в стресових ситуаціях роздумують про справжні чи уявні інтереси своїх країн, не бачать можливості змінити власну політику, але вважають, що перед противником є необмежена кількість альтернатив. У 1914 році вони забули, що у ворожих столицях діяли такі ж потужні обмеження на свободу вибору, як у власній. Кожна сторона поспішала діяти, щоб запобігти гіпотетичній реакції або дії іншої, мало уявляючи собі зв'язок причин і наслідків.

О. Холсті дійшов висновку щодо причини вибуху Першої світової війни: *«Чотирнадцятий рік дає майже класичний приклад дипломатичної кризи, який зазнав дуже швидкої ескалації, вийшовши за межі розрахунків і контролю осіб, відповідальних за ухвалення рішень в сфері зовнішньої політики»*.

Хто нині відповідальний за мир на планеті Земля? Спостерігаючи за драматичним і трагічним розвитком подій на сході України, за наростанням конфлікту між США, Росією і Китаєм не можемо не запитати себе: хто може гарантувати, що не настане момент некерованої ескалації, яка призведе до всепланетарної катастрофи?

16 березня в Нью-Делі відбудеться саміт з глобальної безпеки за участі глав розвідок 20 країн, на якому обговорять російсько-українську війну, конфлікт на Близькому Сході та боротьбу з тероризмом.

Чи будуть після цієї зустрічі переведені назад стрілки на Годиннику Судного дня? Питання відкрите.

Ніхто не прагне Третьої світової війни, але все може трапитись... Ніхто не хоче війни з Росією, але всі чекають...

4 березня 1861 року Авраам Лінкольн у своїй інавгураційній промові звернув увагу на таке: *«Припустимо, ви вступаєте у війну, але ви не можете воювати вічно, і тоді, після того як обидві сторони зазнали численних втрат і жодна з них не досягла успіху, ви припиняєте військові дії, і перед вами знову постає все те ж старе питання: на яких умовах будувати взаємовідносини»*.

Припустимо, що після зустрічі 11 березня між представниками США та України у Джидді (Саудівська Аравія) з приводу завершення війни Кремль погодиться на 30-денне перемир'я. І що далі? Класика жанру: **на яких умовах будувати взаємовідносини?**

У цьому контексті, наш погляд, не зайвим буде взяти до уваги міркування Андрія Манойла – російського політолога, доктора політичних наук, фахівця з психологічних операцій та інформаційних війн (до речі, закінчив фізичний факультет МДУ ім. М. Ломоносова та Академію ФСБ за фахом «оперативна діяльність в органах ФСБ Росії»):

«Схема російської операції інформаційної війни структурно складається з чотирьох етапів: провокація (1); приманка (2); викриття (3); щеплення (4). Технологічно в цій операції поєднується кілька прийомів: рефлексивне управління (шля-

хом провокування противника на вчинення негайних дій у відповідь); «лов на приманку»; публічне викриття тих, що клюнули на приманку і, нарешті, «щеплення», що дозволяє жертві внутрішньо змиритися з поразкою на умовах організаторів інформаційної операції. **Загалом тактика сучасних інформаційних операцій полягає в тому, щоб «зачепити» жертву, вивести її на емоції та змусити метатися у пошуках виходу із ситуації. Тоді вона обов'язково робить помилки, і зашморг на її шиї затягується ще сильніше. Якщо жертва впадає в гнів і затято заперечує свою причетність до приписуваних їй дій, вчинків або фактів, принагідно виправдовуючись, її послідовно ловлять на брехні, припираючи до стінки або заганяючи в кут, щоб вона могла врятуватися тільки на умовах загонщика. Таким чином, завдання провокації – першого кроку російської моделі інформаційної операції – мобілізувати жертву атаки, сфокусувати її увагу на загрозі та гарячковому пошуку її джерела. При цьому допускається серія з кількох послідовних (тестуючих) провокаційних вкидань, що промацують об'єкт атаки з різних боків. На одну із цих провокацій майбутня жертва обов'язково відреагує.**

Чомусь пригадався скандал в Овальному кабінеті Білого дому 28 лютого 2025 року...

Робімо висновки.

Історик Мараєв:

Кубань має стати пороховою діжкою та джерелом проблем для Росії

Владлен Мараєв – історик, науковець та співавтор популярного ютуб-проєкту «Історія без міфів».

«Буває так, що міфи творять із начебто благородною метою, але вони від цього кращими не стають. До того ж історичні міфи дають козир росіянам казати: «Українці вигадують свою історію, бо справжньої історії в них нема. А от ми – «Великая Россия» з «великою історією», – каже Мараєв.

У своїх науково-популярних відео він доступно пояснює українцям складні, маловідомі, а інколи й неоднозначні сторінки їхньої історії.

Він впевнений, що таким чином не тільки розвінчує міфи, а й допомагає глядачам відчутти зв'язок із попередніми поколіннями борців за українську незалежність. Мати це відчуття, каже Мараєв, дуже важливо зараз.

«Ми самі живемо в історичні часи, які будуть у підручниках, які будуть дуже довго досліджуватись багатьма істориками. Зараз знову йде війна за нашу незалежність. У ній ми відстоюємо свою українську ідентичність, і для цього історія має колосальне значення. Історія – це те, що дозволяє нам відчутти себе українцями», – пояснює він.

Хто винен у згаяних історичних шансах України і завдяки кому вона найбільше їх здобула? Які головні висновки про боротьбу за державність мають зробити українці зі свого історичного досвіду? Донбас vs Кубань: чи є різниця в питанні повернення цих територій Україні?

Про все це «Українська правда» поговорила з Владленом Мараєвим. Нижче – головні тези розмови.

Про висновки з Української революції 1917–1921 років

Це був дуже складний період у нашої історії. Із моєї точки зору – найскладніший.

На той час існувало одразу кілька проєктів українського державницького розвитку, але вони були взаємовиключними. І це в умовах зовнішньої агресії, причому не з боку одного, а з боку кількох противників. Тож, як то кажуть, фінал був дещо передбачуваний.

Тоді ми значною мірою програли через відсутність єдності, недосформованість нації та боротьбу зі своєю владою в різних форматах. Велика частина населення у той час взагалі залишалась байдужою до того, що відбувалося, а сама Україна не отримала визнання від найголовнішої сили тогочасного світу – країн АНТАНТИ.

Тому коли зараз говорять, як «У нас погано», як «Нам тяжко» і «Яке у нас суспільство не таке», я хочу сказати: подивіться, що було 105 років тому – наскільки те суспільство в плані патріотизму та єдності виглядало гірше, ніж те, у якому ми живемо зараз.

Попри всі періоди советських репресій, голодоморів, поневолення ми пройшли колосальний шлях! Особливо після 1991 року. Зараз наша нація вже сформована, вона вже розуміє важливість боротьби.

А вороги, «п'ята колона», різноманітні зрадники є в кожній країні. Так було завжди. Тож не треба вважати, що ми чимось гірші за інших.

Про те, з ким Україна має будувати союзи

У будь-якому разі нашими головними партнерами і союзниками має бути колективний Захід. Орієнтуватись завжди потрібно на них.

До 2014 року Україна занадто багато часу витратила на рух «поміж крапельок», як казав Кравчук, та на гру в «багатовекторність», як казав Кучма.

Схід – це деспотія, Захід – це демократія. Так історично було ще з часів появи цивілізації. Росія, КНР, я вже не кажу про Північну Корею – усі вони підпадають саме під визначення східної цивілізації.

Росіяни хочуть подати, що вони – «євразійська культура», «окрема цивілізація», але все це – маячня і намагання здаватися крутішими, ніж вони є насправді. Реалії такі, що вони – типовий представник східної деспотії.

Звісно, те, що зараз відбувається в США, для багатьох – крижаний душ. Але я маю надію, що американське суспільство не допустить страшних і незворотних змін. США будувалися на протистоянні двох партій, двох політичних сил, на їхній конкуренції, на їхній постійній зміні. І дуже важливо, щоб цей баланс зберігався, щоб ніхто нікому не дозволяв аж занадто узурпувати владу.

Про зрадників в українській історії

Ще за часів козацької доби Росія діяла тими ж методами, що і в наш час: хотіла мати тут свою «п'яту колону». Тож підтримувала опозиційних політиків, вкладалася в них, робила їх своїми ставлениками, намагаючись привести їх до влади та показати, що все, що відбувається – не московська експансія, а внутрішні розбірки між самими українцями.

Наприклад, Іван Безпалий. Гадаю, більшості це ім'я ні про що не скаже. Це козацький діяч, який у 1658–59 роках став альтернативним гетьманом щодо Івана Виговського. Він був гетьманом-маріонеткою, представником московської експансивної політики в Україні.

Іван Брюховецький, в принципі, теж такий персонаж. Він першим із гетьманів погодився особисто поїхати в Москву та впасти в ноги царю. Все заради того, щоб отримати мастки, різноманітні коштовності. Іншими словами, продався. Щоправда, минуло усього два роки, і він зрозумів, якої колосальної помилки припустився.

Візьмімо період Української революції 1917-1921. Гетьман Павло Скоропадський як політик зробив ставку на діячів, яких вважав досвідченими, але більшість із них виявилися проросійськими. Яскравий приклад – Василь Зеньківський, міністр ісповідань. Дуже висока посада. Але він писав, що «Росія не може і не повинна втрачати Україну», що «Україна повинна бути у складі Росії» і «це сувора та глибока необхідність». Це пише український міністр! Ось такі люди у нас при владі були у той час...

Можна пригадати і тих українців, які активно пішли на службу більшовицькому режиму в 1920-30 роки, і тих, які брали участь у репресіях, які боролись проти українського повстанського руху, які переслідували дисидентів і шістдесятників. Зрештою зрадники є у нас під час цієї війни. Той же командувач ВМС Денис Березовський, який у 2014-му перейшов на бік окупанта.

Про українських державників

Найперше це класика трійця: Володимир Великий, Ярослав Мудрий і Володимир Мономах. Родина Острозьких.

У козацьку епоху це, безумовно, Петро Конашевич-Сагайдачний, видатний полководець.

Богдан Хмельницький, бо він створив державу, розбудовував її. Він шукав зовнішню підтримку, тому вів надзвичайно активну політику – полівасалітет: покладався не на одного патрона, а на підтримку багатьох.

Ну і як тут не згадати про Івана Мазепу, Петра Дорошенка. Безумовно, Симон Петлюра. Він дуже сильно недооцінюється. Але, як показала історія, саме Петлюра був виразником української нації, тих людей, які себе ідентифікували саме як українці, які хотіли побудувати незалежну Україну. Саме Петлюра став їхнім символом.

Лідер Західноукраїнської Народної Республіки Євген Петрушевич – ще більш недооцінена постать. А це політик європейського рівня із досвідом кар'єри у віденському парламенті.

Роман Шухевич – людина, яку треба показувати. Він очолив армію, яка в ще складніших умовах боролась за Україну, ніж до цього УНР. Він не здався в полон, не втік на еміграцію. Це реально бойовий офіцер, генерал, який загинув у бою.

Це лише невеличка частка тих, хто дійсно вартий того, аби їх вшановували. Тому не варто вважати, що в нас «бідна історія», що нам «не вистачає якихось яскравих постатей».

Про пропаганду

Слово «пропаганда» у нас часто асоціюється з чимось негативним: з нацизмом, «советами», а тепер і з Росією. Але сам по собі цей термін нейтральний – не поганий і не хороший.

Пропаганда має бути обов'язковою. Без неї – ніяк.

В Україні пропаганди замало, її треба значно більше: саме проукраїнської, патріотичної пропаганди. Вона і в мирних умовах потрібна, а в умовах війни – обов'язкова, бо в сучасні часи жодна країна не виграла жодної війни без пропаганди.

У нас має бути робота насамперед із дітьми. Виховна робота. Але до них має бути абсолютно окремий підхід.

І головне, щоб був баланс, щоб ця пропаганда не витісняла геть усе, щоб було розуміння, що історія завжди існує в різних іпостасях.

Завдання будь-якої шкільної освіти – виховання лояльного громадянина, який потім не піде підкладати бомбу в поліцейський відділок і не стане зрадником. Такий акцент є у кожній країні світу.

А є історія як наука. Це зовсім інше, і вплив пропаганди на неї повинен бути мінімізований.

Про Путіна та інших диктаторів

Путіна, безумовно, слід порівнювати зі Сталіним, бо він проводить такий самий геноцид українців: або фізично знищує, або стирає їхню українську ідентичність. Сталін масово влаштовував депортації, у Путіна теж такий підхід. Він так само заселяє окуповані українські території вихідцями з Росії. Репресії проти всіх незгодних теж є. Тому від Сталіна в нього справді багато.

Але диктаторів було багато різних. Мао Цзедун, Кім Ір Сен, Кім Чен Ір – теж певне породження СРСР, бо вони прийшли до влади при значній допомозі Советського Союзу. Тож з ними усіма Путіна теж можна порівнювати.

Гадаю, паралелі є і з Іді Аміном – диктатором Уганди. Він був людиною, якій у певний момент зовсім зірвало дах.

Про Путіна та «Новоросію»

Путін – повний невіглас в історії.

По-перше, Харків ніколи не належав до так званої «Новоросії». По-друге, більшовики нічого нікому не передавали, окрім випадків обмінів територіями між більшовицькими Росією та Україною з 1919 по 1928 рік.

Коли розпалася Російська імперія, була проголошена Українська Народна Республіка, і вона одразу заявила, що її територія – 9 губерній. Щоправда, без Криму, бо в той час у Криму формувався Кримський національний уряд, і в Києві було чітке уявлення, що кримські татари відроджують свою державу, яку втратили приблизно в той самий час, коли українці втратили козацьку.

Коли ж виявилось, що кримські татари не можуть свою державу створити, бо вони на той час були меншістю у Криму, а більшовики, навпаки, мали там дуже серйозний вплив, то офіційний Київ заявив, що «Крим – теж наша територія», і почав вести дипломатичну і військову боротьбу за те, щоб приєднати півострів.

Усе це вже було Україною до встановлення більшовицької влади в Києві.

Ще один важливий момент. Путін каже, що «в часи Російської імперії «Новоросія» не входила до складу України». Що це за неймовірна каша у нього в голові? України як держави не було в Російській імперії після знищення Гетьманщини, вона не мала державного статусу. Насправді, що було? Була територія, де українці становили чисельну більшість. І всі це розуміли як Україну, але не як державу.

Про «подарунок» Крим і Хрущова

«Крим – подарунок Хрущова», – особливо розкручений і популярний міф. У 1954 році відзначали 300-річчя Переяславської Ради і це добре накладалося на його створення. Але, по-перше, у жодному офіційному акті ніде не зафіксовано, що це – «подарунок», а по-друге, що це якимось чином пов'язано з річницею Переяславської ради.

До речі, є ще один, про те, що «Україна в обмін за Крим теж щось віддала». Так ок, нічого не передавали в 1954-му Росії. Нічого.

Крим був зруйнованою, спустошеною, знесиленою територією. Корінне населення Криму депортували, економіка була в повному занепаді. Шляхом українських потужностей Крим почали швидко відбудовувати після 1954 року і вже до середини 60-х він був на достатньо непоганому рівні.

До слова, те, що «Крим – подарунок Хрущова» – це ще один міф. Він мав на меті дискредитувати самого Хрущова в очах росіян, бо той і Сталіна обляяв, і якісь реформи незрозумілі робив, з яких нічого не вийшло, і сам був якимось не-серйозним чуваком, кукурудзою на камеру махав, бухав багато, фотографувався курйозно.

Загалом у випадку з Кримом про будь-які «подарунки» не можна говорити взагалі. Це була продумана передача, щоб, по-перше, Україна відбудувала півострів, а, по-друге, українці, які для цього переїжджали туди, були зросійщені.

Зрештою ми отримали Крим, де і в 90-х, і в 00-х росіяни чисельно переважали серед його мешканців. І навіть серед українців, які там жили, більшість була російськомовні.

Про Донбас і Кубань

Повернення окупованих регіонів Донецької та Луганської областей – це повернення українських територій, які за Конституцією належать Україні, які є міжнародно визнаними як українські території.

Кубань не включена в Конституцію України, тому її не можна назвати територією, окупованою Росією. Карти «української Кубані» 1920–1930 років, які можна знайти в інтернеті, це мапи етнічного розселення українців. Адміністративно ж, офіційно Кубань ніколи не входила до складу України. Навіть у часи УНР.

Є популярний міф, що УНР приєднала Кубань на засадах автономії. Ні, вона цього не встигла зробити. Переговори велися, але до справи річ не дійшла. Тому давайте не будемо вигадувати те, чого не було, і видавати бажане за дійсне.

До того ситуація виглядає так, що хоч до 1930-х на Кубані і був значний відсоток етнічних українців, але потім СРСР провів настільки успішну для нього політику зросійщення і придушення української ідентичності, що станом на зараз люди, які живуть на Кубані, є переважно зазомбованими та лояльними російськими громадянами. Хоча, безперечно, там є відсоток українських симпатиків.

В ідеалі українська держава мала би працювати над збільшенням цього відсотку, щоб цей регіон був справжньою пороховою діжкою в сучасній Російській імперії, постійним джерелом нестабільності та проблем для Росії. Це було б ідеально.

Про поразки Росії

Не буває непереможних країн і народів. В історії Росії є багато поразок: вона програвала битви і війни, як українцям, так і іншим народам.

У 1520-1570 роках кримський хан двічі брав Москву і спалював. Це були дуже тяжкі поразки. Місто було повністю знищене.

Росіяни програвали Речі Посполитій, наполеонівській Франції. І якби Наполеон занадто самовпевнено не пішов вглиб Росії, то цілком можливо, що Російська імперія залишалась би, по суті, у становищі молодшого партнера тогочасної Франції.

Кримська війна – безумовно, дуже тяжка та принизлива поразка. Російсько-японська війна. Перша світова в основному теж вкрай невдала для Російської імперії.

Але московити майстри в тому, як поразку подати за перемогу.

Софія СЕРЕДА, УП.

До 80-ої річниці перемоги над нацизмом

Цей текст постав з ініціативи групи «Глобальна Україна» – неформального об'єднання українських експертів, яке намагається шукати відповіді на глобальні виклики перед Україною. Одним із таких нагальних викликів є проблема історичної пам'яті. Значною мірою війна між Росією та Україною є війною навколо минулого, й однією з головних тем російських маніпуляцій є питання, кому належить перемога у Другій світовій війні. Вважаємо, що українська держава й суспільство мають разом перейти до активних дій, щоб відстояти право українців на своє минуле, сучасне й майбутнє.

У травні 2025 року весь світ відзначатиме 80-ту річницю перемоги над нацизмом. Хоча на Сході Європи українці та інші народи опинилися під владою комуністичного тоталітаризму, ця перемога дозволила відвернути загрозу тотального винищення й колонізації, яку несли їм плани Гітлера. Натомість на Заході перемога над нацизмом поклала початок перетворенню цієї у минулому дуже войовничої частини європейського континенту на зону співпраці та миру.

У сучасній Європі неможливо уявити собі війну між Великою Британією й Францією, Францією й Німеччиною чи Німеччиною й Польщею – хоча у минулому вони воювали між собою із завзяттям, вартим іншого застосування. Падіння комунізму створило шанси поширення зони миру далі на Схід, і зі здобуттям незалежності Україна прагнула до неї доєднатися. За це була «покарана» новою війною, цього разу з боку нового тоталітарного режиму, який відродився в Росії за час правління Путіна. Війна Росії проти України поставила перед загрозою як саму Україну, так і всю євроатлантичну систему.

У війні проти України та західного світу Росія активно використовує історичну пропаганду. По-перше, вона прагне зняти з себе відповідальність за воєнну агресію, намагається переконати росіян та легковірів-неросіян, що загроза воєн завжди виходила із Заходу, а Росія тільки й те робила, що захищала та рятувала себе чи весь світ від цієї загрози.

По-друге, Росія намагається повністю монополізувати перемогу союзників над Гітлером, ніби вона одна відіграла вирішальну роль у перемозі над нацизмом та ніби понесла найбільші втрати. Тут вона йде слідами Сталіна, який під час бенкету в Кремлі 24 травня 1945 року проголосив тост за здоров'я російського народу – «найвизначнішої нації серед усіх націй», що, на відміну від інших народів, ніколи не зраджував радянський уряд у найтяжчу хвилину історії. Відповідно, Путін заявив, що Росія перемогла б у Другій світовій війні самотужки, без союзників та інших народів.

По-третє, наголошуючи на своїй виключній ролі у перемозі над нацизмом, Кремль відвертає увагу від своїх злочинів як у минулому, так і в теперішній війні проти України.

На жаль, мусимо визнати, що ця кремлівська пропаганда приносить успіхи. Це тривале інфікування Заходу російською пропагандою та культурою, нерозуміння багатонаціональної природи радянської імперії та внеску інших народів (передусім України) в боротьбу проти нацизму. Це багаторічна традиція європейської вдячності до радянських визволителів. Нарешті, це бажання ва-

гомої частини західних еліт знайти підстави для чергового «перезавантаження» відносин з Росією та повернення до статус-кво, так незручно зруйнованого фактом української стійкості.

В Україні наразі триває дискусія щодо ролі України у Другій світовій війні, і ми потребуємо як відкритого діалогу, так і врешті суспільної єдності щодо цього.

Традиційний радянсько-комуністичний наратив, підтримуваний і посилений нині Росією, зображує головним переможцем над нацизмом російський народ. Його втрати, жертви і здобутки нібито є найбільшими, тож він заслуговує на найбільшу шану як єдиний спадкоємець Великої Перемоги. Водночас український народ зображується другорядним, непотрібним для перемоги у війні, а на перший план висуваються гіперболізовані колаборантські стосунки з нацистами. Такий наратив не лише активно просувається російською пропагандою, а й сприймається багатьма на Заході як очевидний.

Паралельно в Україні існує інший наратив, в якому Україна розглядається у ХХ сторіччі як територія, окупована Радянським Союзом. Тож український народ є жертвою двох тоталітаризмів, а єдиним важливим фактором у Другій світовій війні є український національно-визвольний рух, що вів боротьбу на два фронти з комуністичним та нацистським режимами. Радикальна версія цього наративу ігнорує подвиги українців у складі Червоної армії й наполягає, що пам'ятники та згадки про це мають бути ліквідовані, й таким чином позбавляє Україну ролі у перемозі над нацизмом, віддаючи всі лаври Росії.

Перший наратив є повністю, а другий частково неправдивими. Обидва є програвшими для України та вигравшими для Росії. Викреслюючи українців із числа переможців нацизму, виставляючи українців передусім жертвою протистояння двох режимів, ми ризикуємо позбавити Україну суб'єктності та достойного місця в спільноті європейських народів.

Історичні факти свідчать:

- німецький нацизм перемогла не Росія, а народи СРСР, серед яких українському народові належить видатне місце, а також західні союзники,
- головні людські й матеріальні втрати у тій війні понесли не Росія чи Німеччина, а країни та народи, які опинилися між Берліном і Москвою, передусім Україна та її мешканці,
- найбільше колаборантів з нацистами дала саме Росія – через армію Власова та інші колабораційні загони пройшло до 800 тисяч осіб,
- сталінський радянський режим відіграв важливу роль у перемозі над гітлерівським німецьким нацизмом, але окупував Центральну Європу, і його воєнні злочини на теренах Європи ніколи не були засуджені,
- нинішня Росія, як спадкоємиця злочинного радянського режиму, використовує ті самі методи агресивної зовнішньої політики: пряма військова агресія, таємні операції та терористичні акти, втручання у внутрішньополітичні процеси, підтримка крайніх лівих і крайніх правих «п'ятих колон» тощо; війни в Грузії та Україні є наслідком толерування цієї політики.

Закликаємо українське суспільство й державу прийняти таке бачення й активно поширювати його через усі можливі канали до західних суспільств. Професійні дискусії й публікації, виставки й інші події, вуличні акції та дипломатичні саміти в найближчі місяці мають ствердити роль українського народу як одного з переможців нацизму й протистояти російській пропаганді.

Україна як собор у риштованні

Цю тему можна було би сформулювати ще й так: «Євген Сверстюк і криза планети» – якщо відчутти й потрактувати його роздуми більш ніж півстолітньої давнини як жест застереження й передбачення, що несподівано відлунив у нашому сьогоденні. Бо тема «Україна як собор у риштованні» – це не тільки гарна й розлога метафора, а й наша пекуча реальність.

Але чому зараз, у полум'ї повномасштабної російсько-української війни? Коли вирішується доля України у великій геополітичній політиці з усіма її інтригами, підступами, торгами, тенденціями до зміни кордонів, коли фактично перекроюється мапа планети, а Україна втрачає дедалі більше життів і зазнає дедалі більше руйнувань, згадується відомий есей шістдесятника-нонконформіста, будівничого національної ідентичності та борця за незалежність Євгена Сверстюка «Собор у риштованні»... Та тому, що ставши на захист роману Олеся Гончара «Собор», який потрапив під критику офіційної радянської влади, Є. Сверстюк не тільки звертався до проблематики художнього твору й тогочасних насущних суспільних проблем, а також апелював до геополітичних больових точок: мислив глобально, у вимірах світових воєн, і пропонував свої масштабні розмісли й спостереження через призму Другої світової війни. І застерігав від «обмеженого зору» й примітивного бачення: «Старий козацький собор у риштованні б'є на сполох німим щемом затоплених дзвонів. Містика? Наші водолази таких не знаходили? Але ж очима й руками завжди не знаходиш головного» (Див.: На святі надій, К., 1999, с.39. Далі посилання на це ж видання вибраного Є. Сверстюка). А вже пізніше, у своїй студії «Українська література і християнська традиція», Є. Сверстюк прояснював свій задум: «Своєрідним викликом державному взаконеному браконьєрству й моральній прострації став «Собор» Олеся Гончара. Уже самою назвою він промовляв на захист традиції, хоча самих джерел її роман, на жаль, не доходив. Прочищення й пробудження джерел – це справа довготривалої культурної роботи поколінь. Проте в недовгий проміжок напівсвободи з'явилася в народі сила протистояння. Вона виявилася не стільки в самому романі, як у боротьбі навколо роману. Собор обріс риштованням і густою павутиною хитросплетінь неспілої і несмілої думки, тож здалеку він постав перед очима сучасників як «Собор у риштованні»» (с. 248).

Нині «Собор у риштованні» сприймається не тільки як історико-літературне явище, а й як факт дисидентського руху українського шістдесятництва. Тому не зайве окреслити трохи історичної конкретики. «Собор» Олеся Гончара вперше було надруковано 1968 р. в часописі «Вітчизна», того ж року було написано й есей Є. Сверстюка, однак видано окремою книжкою 1970-го в Парижі, куди ввійшли й деякі інші давніші передруки статей автора¹, тобто вперше 55 років тому; доти ж «Собор у риштованні» «ходив» у самвидаві й під час другої хвилі арештів української інтелігенції 1972 р. служив доказом антирадянської пропаганди.

У замовній рецензії, що мала на меті дискредитувати автора й звинуватити його в антирадянській діяльності, есеї «Собор в риштованні» було кваліфіковано так: «Антинаукова, наклепницька за змістом стаття Є. Сверстюка «Собор в риштованні» – духом, спрямуванням, тезами – цілком змикається з «матеріялами», якими оперує зарубіжна буржуазна пропаганда в щоденній ідеологічній боротьбі проти соціалізму і, зокрема, його національної політики» (с. 759). З іншого боку, коментуючи публікацію «Собор у риштованні», Є. Сверстюк зазначає: «Коли на початку 1968-го «Вітчизна» надрукувала «Собор» О. Гончара, я здивовано запитав: «Під такою назвою роман?» Адже це був час, коли навіть на листівках «пам'яток архітектури» одсікали хрести» (с. 762). Він пригадує ті дні, коли вирувала «Празька весна», і в контексті тривог і прогнозів, переоцінок і застережень розмірковує: «Дехто з критиків ставився до цього твору (О. Гончара, – Л. Т.) байдуже: звичайний рожевий соцреалізм, хоча є цікаві моменти... А тим часом у пресі пішов рознос на «живого клясика». Усі заговорили. Я уважно прочитав твір уже в серійному виданні «Романи й повісті» й відчув, що це велика битва, у якій треба виступати одверто на захист цінностей» (с. 763). Автор есею виходив із переконання: «У всій людській історії громадська думка раніше чи пізніше стає панівною. Нині роман О. Гончара «Собор» став предметом нападок офіційної критики, очевидно, настільки тимчасово, що під нею вже навіть охочі не зважуються підписуватися власним прізвищем...» (с. 89). Так «захист цінностей» Є. Сверстюк розгорнув у розлогий есеї, який подав до редакції часопису «Вітчизна», звідки його було відразу передано до КГБ із супровідним листом за підписом Л. Дмитерка. Твір набув поширення у самвидаві – і вже після арештів української інтелігенції 1972 р. (доти під час обшуків кеґебсти люто жбурляли рукопис, але до «ідейно шкідливих» не долучали – принаймні, як зазначає автор, у Києві) був віднесений до рангу «антирадянського» і став «центром звинувачення» не тільки самого Є. Сверстюка, а й Надії Світличної, котра й передала машинопис за кордон, де він десятки разів транслювався в етері радіостанції «Свобода» й друкувався у тамтешній пресі. В ранзі доказів на суді фігурувало якраз закордонне видання. (Принагідно: відбувши свої 12 років ув'язнення й 4 роки під наглядом у Києві, автор розшукав уцілілий примірник есею й відніс до редакції «Вітчизни», однак уперше він був надрукований в Україні аж 1989 р. в журналі «Київ», ч.10, 11). Під час арештів українських дисидентів 1972 р. ця праця була (серед інших) доказом антирадянської пропаганди Є. Сверстюка (про це пише автор у примітках до публікації «Собору у риштованні» у своєму «Вибраному» 1999 р.).

У протоколі слідства² зазначається: «Стаття в 1970 році була видана та поширена з антирадянською метою на Заході видавництвом «Смолоскип», Париж – Балтимор.

Знаючи це, Сверстюк проти видання та поширення цієї книжки на Заході з власної ініціативи як автор ніяких мір не прийняв, а також відмовився виконати пропозицію про це адміністрації за місцем роботи в Інституті Ботаніки АН УРСР» (с. 765).

Розлогі онтолого-антропоцентричні міркування й спостереження Є. Сверстюка в есеї «Собор у риштованні», заґрунтовані в онтологію українського буття, тяжіють, за покликанням автора, до тези Сент-Екзюпері,

згідно з якою цивілізація віками «прагне показати Людину, так само як учить крізь каміння бачити Собор». Окреслена Сверстюком широка парадигма «больових точок» дає йому право на безапеляційний присуд: «Своїм романом «Собор» Олесь Гончар увійшов у саму гущу пекучих питань сучасності й розворушив, розтривожив їхній рій. Це далеко не пересічний твір, в якому автор ставить більш чи менш істотні проблеми й пробує вирішити їх на рівні «середнього читача». Ні, тут автор бере з уст народу те, що наболіло затверділим боєм, а проблеми постають самі собою і чекають нашого розуму і рук» (с. 39).

Він не тільки вказує на те, що роман О. Гончара – це «літературна спроба реставрації справедливості, гласності, громадської думки», тож, без сумніву, «ввійде в історію як один з найгуманніших творів соціалістичної літератури», оскільки «загострені інтонації, різкі моменти в ньому йдуть лише від нашої творчої атмосфери, в якій досі можна порушувати проблеми лише у формі натяків, раптово й квалливо – одним подихом...», а й ревізує саму історію з відвертим називанням «больових точок» і конкретних прізвиськ. Ба більше: автор був переконаний, що ці пекучі життєві проблеми осмислюються О. Гончаром від глибини совісті, від стривожених громадських почуттів (с. 84–85).

Тож, за Сверстюком: «Наших проблем нам не обминути...» (с. 85).

Що й показує нинішня історія трирічної боротьби з агресором із болючим пошуком єдино правильного вибору у світі перевернутих понять і здевальвованих цінностей, що часто переходить межі, визначені як постправа. Так, ще 24 лютого 2022 року ми зрозуміли, кажучи давніми словами Є. Сверстюка, що «почалася смуга історії, яка потребує від нас негайної мобілізації всіх наших людських цінностей, всіх зусиль нашого розуму, всіх душевних сил, всіх наших людських талантів і усіх уроків історії для найтверезішого, суворого і чесного погляду на себе, щоб зважити становище й перетворити себе, якщо хочемо знайти вихід перед катастрофою. Ми, люди замінованої планети, можемо або піднятися до висоти становища, опанувати ситуацію, або впасти жертвою «технічно грамотно», досконало накручених механізмів» (с. 92).

Саме минулу другу світову війну автор асоціює із позицією «страуса із захованою під крилом головою», згадуючи при цьому як Україну, яка «понесла найбільшу данину кров'ю», так і «Україну в огні» Олександра Довженка з низкою загострених у ній проблем (на час написання есею «Україна в огні» ще не була надрукована).

І сьогодні знову актуально звучать рядки про минулий віраж історичного розвитку: «Нині переживає кризу планета. Бомби. Атомні, водневі, кобальтові, селікатні. Ракети-носії. Бази на землі і над землею. І надбомба – зростання народонаселення» (с. 94). Автор застерігає: «Може, комусь здається, що висування наших духовних, національних і соціальних проблем – це голодний газард на приреченому кораблі «Титаніку». Так людина думати не може. Поза усвідомленням тих проблем не можемо піднятися до рятівного самоусвідомлення. Криза планети мусить гаситись від найменших вогнищ, а не глобально. Ми сприяємо розв'язанню світових проблем у міру того, як розв'язуємо свої» (с. 94). Чи не повний резонанс із днем сьогоднішнім?

Знову цитую автора: «Китай, Корея, Куба, ОАР, В'єтнам... Хіба все це не ланцюг доказів, що єдина опора й надія держави – це свій народ. Його внутрішні проблеми є головними, і по суті, все вирішується тут – і міжнародне становище, і позиції та позиції у змаганні двох систем, і авторитет країни» (с. 93). І звучить роздум, як можна врятувати планету: «Бомбами? Бомба нинішня може все знищити, але нічого не може врятувати» (с. 93).

Автор наголошує й водночас застерігає: «Нині досвід розбрату, ворожнечі, ненависти, підозр і звинувачень дискретизував себе до краю. Нині ненависть і недовір'я – найбільше прокляття людства» (с. 92). Як важко долаємо цей історичний спадок, будучи форпостом Європи і захисним бар'єром її земель і людського спокою...

У згадуваній вже студії «Українська література і християнська традиція» Є. Сверстюк називає риштовання символом «зусиль нинішнього світу врятувати духовну спадщину», однак, з іншого боку, також «імітацією діяльності продажних і духовно вигаслих людей, байдужих на полі культури й релігії», переводячи цю суперечність у проблему споконвічної боротьби на полі духовному «навколо Слова» (с. 248). Насправді ж це – про духовні й моральні цінності, які нині боронить Україна в жорстокому й непримиренному герці: «Ми мусимо знову навчитися називати речі своїми іменами, щоб осмислити себе у світі, – щоб знайти в ньому нових друзів. У сучасному світі доводиться об'єднуватись, раз-у-раз відшукуючи в собі все краще, що привабливо яснітиме на ринку світових цінностей. Ми так надовго поринали, що маємо попереду великий, завидний для сусідів шлях піднятися вгору, і на цьому шляху оживуть великі приспані сили» (с. 93).

І водночас приєднуюся до актуальних і нині слів Євгена Сверстюка: «Обвітрений, битий дощами, припорошений пилом віків стоїть наш стародавній собор у павутинні риштовання, як жива пам'ять віків [...] Під вічними зорями він велично стоїть і незмінно значить найвищу грань нашого поривання в небо» (с. 95). І це не просто гарна розлога метафора. Це наша жива дійсність, що поставила Україну й собори наших душ на межу фізичного виживання заради неспростовної перемоги у жорстокій боротьбі з підступним російським агресором, котрий заповзявся будь-якою ціною знищити нашу незалежність і нас самих, господарів власної землі. Тож нині, кажучи словами Є. Сверстюка, «кожен мусить почувати себе органічною часткою великого собору людської цивілізації, всім своїм еством бути пружним каменем у цьому соборі, щоб самовіддано тримати на собі його споруду» – як «єдиний храм людського духу» (с. 36).

Тож Україна досі – і особливо нині! – нагадує собор у риштованні, адже має не тільки беззастережно перемогти цинічного агресора, а й відбудувати свою суверенну державу після жорстоких руйнувань, і під мирним небом і під омофором духовних цінностей виробити, за Є. Сверстюком, «свою високу мову, свої найбільш людські гуманні критерії, свій незаперечний моральний авторитет» (с. 93). Бо й справді, перед людиною постають «щораз більші проблеми, які колись не існували» (с. 90). Бо Україна досі в дорозі до самої себе – сильної, квітучої, непереможної.

Ігор НАБИТОВИЧ:

«Історична проза була для української еміграції засобом збереження національної ідентичності...»

Ігор Набитович – доктор філологічних наук, професор. За фахом – філолог, математик і фізик. В останні роки опублікував дві біографічні трилогії, присвячені знаменитим українсько-польсько-австрійським мистецьким і письменницьким родинам: «Дерево життя літературного роду: Іван Федорович, Володислав Федорович, Дарія Віконська» (2018) та «Сага мистецької родини: Александер Фредро, Софія Шептицька, митрополит Андрей Шептицький» (2023). Перекладає з польської та білоруської мов. Останній його переклад – мемуари білоруської шляхтянки-лікарки XVIII століття (написані в Стамбулі), яка жила не тільки в Україні, а й мандрувала всією Європою (Саломея Русецька де Пільштин. «Відлуння світу. Історія подорожей та пригод мого життя» (2018)). Нині наша розмова – про його багаторічні студії історичної прози української еміграції.

• Пане Ігоре, інтерв'ю з Вами хотілось розпочати з тривіального питання: що спонукало взятися за написання монографії «Gloria et sacrum. Історична проза української еміграції» і чому ця літературна розвідка українською мовою побачила світ не в Україні, а в Польщі – у видавництві Університету Марії Кюрі-Склодовської?

– Історична проза мене цікавила з юначих літ. В імперії, на окраїні якої я народився, історична проза була тим вікном, яке відкривало світ історії України. Історичні романи Романа Іваничука, Романа Федоріва, Павла Загребельного, Семена Скляренка, Івана Білика були серед моїх улюблених лектур. Продовженням цього захоплення стала історична епіка української еміграції, яка відкрилася для читача в Україні, коли імперські мури впали. Її дослідження було темою моєї магістерської праці, захищеної три десятиліття тому в Українському Вільному Університеті в Мюнхені. Два десятки літ я читаю лекції з історії української літератури, теорії літератури, української культури студентам Університету Марії Кюрі-Склодовської. Оскільки професор мусить видавати наукові книжки, там де викладає, тому ця монографія надрукована в Любліні.

• В чому особливість історичної епіки нашої еміграції? І якщо порівнювати історичну прозу, створену поза Україною, й тією, що продукувалася у підрадянській Україні, на Вашу думку, чи вони, до певної міри, доповнювали одна одну у висвітленні минулих історичних подій?

– Прикметною рисою історичної прози української еміграції ХХ століття є те, що у ній домінували дві теми, на які у поневоленій росіянами Україні було накладено заборону. Перша з них – оповіді, пов'язані із незалежністю України, про її політичну, культурну, наукову самодостатність, про історію існування власної провідної верстви. У цьому письменстві не могло бути змальовано будь-яких проявів ідеологічної, збройної, культурної боротьби між українцями та російськими окупантами, існування власної провідної верстви, а загалом – будь-яких спроб та ідей побудови соборної й вільної Української держави, боротьби за незалежність, представлення українських історичних традицій – від Середньовіччя, Ренесансу й аж до Модернізму.

Саме такі головні мотиви історичної прози Юрія Липи (повість «Козаки в Московії»), Миколи Лазорського (романи «Гетьман Кирило Розумовський», «Патріот», «Степова квітка»), Панаса Феденка («Несмертельна слава», «Amor Patria (Любов до Батьківщини)», «Гомоніла Україна» («Вітер зі степу»)), Юліяна Радзиковича («Полковник Данило Нечай», «Полум'я», «Лупулові скарби»), Леоніда Полтави (роман «1709»), Святомира Фостуна («Нас розсудить Бог») та інших.

Друга тема – зображення й художнє освоєння образів, тем, мотивів, алюзій Святого Письма, мистецьке відображення виявів сакрального в людській екзистенції.

Перервана російським поневоленням в Україні традиція художнього представлення біблійних тем знайшла мистецьке втілення в історичних романах Наталени Королевої (насамперед у романі «Quid est Veritas?» («Що є Істина?»), головним героєм якого є Понтій Пилат, та в низці новел і оповідань) і в романі Леоніда Мосендза «Останній пророк», де головним героєм є Єгоханан, себто Іван Хреститель. Мені ці два твори бачаться двома високими мистецькими вершинами в українській прозі, що бралася за освоєння біблійних тем та образів. І їх, безсумнівно, можна вважати здобутками й європейської історичної епіки – від Волтера Скотта, Віктора Гюго, Гюстава Фльобера, Проспера Меріме починаючи, й до найкращих творів цього жанру в світовій прозі сучасності.

Поруч із темою боротьби за незалежність України, в історичній прозі опрацьовувалися й інші теми. На еміграції створено було оповіді про видатні історичні постаті Європи (біографічні повісті Івана Кошелівця «Жанна д'Арк», Юрія Тиса «На світанку (Біографічна повість з життя Марка Вовчка)», Юрія Косача «Сеньйор Ніколо» (про Миколу Гоголя), романізовані життєописи В. Домонтовича (Віктора Петрова) Франциска Ассізького, Франсуа Війона, Йоганна Вольфганга фон Гете, Вінсента ван Гога, Райнера Марії Рільке. Внутрішньорелігійне протистояння та полемічні дискусії XVII сторіччя зображено в повісті Остапа Павліва-Білозерського «Диявол погноблений». Поруч із цим – історичні детективи Семена Ордівського (Григора Лужницького) «Багрянний хрест», «Чорна ігуменя», «Срібний череп», «Сім золотих чаш», «Замок Янгола Смерти».

Частина цих творів і донині не перевидана в незалежній Україні, зокрема П. Феденка, Ю. Радзиковича, В. Чапленка, О. Павліва-Білозерського.

І щодо назви моєї книжки. Два латинські терміни у її назві – «Gloria et sacrum» («Слава і священне») – власне й означають ці дві головні для нашої еміграції теми в українській історичній епіці. Символіка назви цієї книжки (сакрального та слави) означена і в оформленні її обкладинки. Її основою є знаменита картина Миколи Івасюка «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва 1649 року» (1912 рік). Хмельницький тут є уособленням gloria, духовенство – sacrum.

Очевидно, що історична проза в Україні в деяких аспектах суттєво доповнювала еміграційну. Прикладом цього можуть бути романи про часи князя Ярослава Осмомисла – Святомира Фостуна «Над Галичем гримить» та Романа Федоріва «Отчий світильник».

● **Отже, заборона цих тем народжувала певні відмінності між українською історичною прозою, що творилася в Україні в XX столітті, й тією, що написана на еміграції?**

– Історична проза, яка творилася в Україні під російською окупацією під колоніальним ідеологічним пресом і за тотальної комуністичної партійної цензури над змістом художніх творів, ідея власної незалежної держави, національна ідентичність були тими забороненими теренами, на які мистець не мав права входити. Найбільш толерованим було змалювання «дружби» російського та інших на-

родів, уярмлених росіянами, які упродовж своєї історії прагнули лише «навіки з'єднатися» й розчинитися в єдиному російському імперському морі, добровільно стати його невідлучним складником. При цьому московит (а з XVIII століття – «руській») мав виступати втіленням вищої культури, проводирем, помічником та натхненником боротьби «менших братів» (насправді ж – поневолених народів) у соціальному (а отже, й у національному) протистоянні із власними й сусідніми загарбниками. До того ж «руських» ніколи не можна було змальовувати поневолювачами – тільки позитивними образами.

Поруч із тим у цій історичній прозі заборонене було представлення будь-яких ментальних чи етнопсихологічних відмінностей між українцями та москoviтами. Із тієї ж причини було заборонено працю Миколи Костомарова «Дві руські народності» (1861), що в ній уперше було показано повну відмінність між етнопсихологією цих двох народів. Тому ж, наприклад, пізніше було заборонено й драматичну поему Лесі Українки «Бояриня».

• Пригадуються з недалекого минулого переслідування з боку заангажованих літературних критиків, на кшталт Миколи Шамоти, яких зазнавали свого часу Іван Білик за історичний роман «Меч Арея», Сергій Плачинда і Юрій Колісниченко за повість «Неопалима купина», Роман Іваничук за роман «Мальви», Ліна Костенко за роман у віршах «Маруся Чурай». Все, як завжди, впиралось в авторське трактування української історії – на противагу офіційній російській комуністичній ідеології та історіографії. Цікаво, як оцінювали історичну прозу української еміграції і ту, що створювалась в радянській Україні, такі літературознавці як Володимир Державин, Юрій Шевельов, Леонід Білецький, Ігор Качуровський, Григорій Костюк чи Петро Одарченко?

– Це може здаватися дещо дивним, але еміграційне літературознавство, яке було, сказати б, з політико-естетичної перспективи, не надто однорідним, історичною прозою майже не займалося. Лише принагідно про неї йшлося тоді (наприклад у Юрія Бойка-Блохіна), коли треба було продемонструвати, як в комуністичній російській імперії або ця проза переслідується, або як вона творить і підтримує імперські міти. Власне через лакуну у таких студіях я й узявся за цю тему.

• Особливим прикладом ідеологічного протистояння і протиставлення у Вашій книжці є історія двох українських історичних романів, які, хоч і мали однакову назву, присвячені тим же історичним подіям – війнам Богдана Хмельницького, але у них – зовсім інше ідеологічне спрямування: в одному – прагнення досягнути правду історії з національної перспективи, в іншому – намагання її сфальсифікувати за імперськими лекалами.

– Ідеологічне протистояння може проявлятися на різних рівнях суспільного буття. У советських реаліях мистецтво та література зокрема були одним із найважливіших «фронтів» такої боротьби. Коли український кінорежисер і хореограф Василь Авраменко зняв у 1920-1930-х роках у США постановки «Наталки Полтавки» та «Запорожця за Дунаєм», в підсоветській Україні як симетричну ідеологічну відповідь було знято Іваном Кавалерідзе два фільми з такою ж назвою. Після того, як у Римі у 1975 році Костянтин Біда видав «Ключ Разуміння» Йоанікія Галятовського, той самий твір за короткий час було перевидано і в Україні.

Мова та термінологія зокрема може стати одним із важливих виявів цієї ідеологічної боротьби. Прикладом цього є спроба затаїти злочини перед людством російськими карателями: знищення цвіту польської культурної, військової інте-

ліценції в Катині. Щоб приховати це людиновбивство, у Советському союзі вигадали феномен Хатині: історію одного з кількох сотень білоруських сіл, спалених нацистами за дії російських партизанів. Зрозумілим був вибір саме цієї назви: Katyn' та Khatyn' для західноєвропейського вуха звучить майже однаково. Таким чином злочини російського комунізму приписали німецькому націонал-соціалізму.

Роман Панаса Феденка «Гомоніла Україна» був опублікований в окупованій німцями Празі в 1942 році. Твір має підназву «Вітер зі степу». Саме під таким заголовком його передруковано через пів століття вже в незалежній Україні.

Свій роман «Гомоніла Україна» Петро Панч писав у 1938–1954 роках і є всі підстави твердити, що в остаточному варіанті – це симетрична ідеологічна відповідь на роман Панаса Феденка. Одним із підтверджень того, що Панчів твір був ідеологічним замовленням є те, що його перша частина «Запорожці» була опублікована вже в 1945 році в журналі «Українська література», а у 1946 вона вийшла окремою книгою. А повний твір з'явився вже під назвою «Гомоніла Україна»; один із розділів-дум у ньому названо, знову ж, подібно як у П. Феденка,

«Вітер з України». Якщо ж нагадати, що знамените видавництво Юрія Тищенка, яке видало «Гомоніла Україна» П. Феденка у Празі, було зліквідоване в 1943 році німецькими окупантами й на його складі залишилася частина накладу цього роману, а також і майже весь наклад Феденкового роману «Гетьманів кум», а в 1945 році ці книги потрапили до рук російських окупантів, то стає зрозумілим один із шляхів, яким (очевидно через МГБ) цей твір письменника-емігранта потрапив до П. Панча. Остаточний варіант Панчевого твору доопрацьовувався як ідеологічне замовлення – на противагу творові Панаса Феденка.

З огляду на різні та ідеологічні завдання характерними є різні історіософські перспективи кожного із романів «Гомоніла Україна». Протиставленням до антиколоніальної, націєцентричної візії Хмельницьким майбутнього України у Панаса Феденка є проімперська, ґрунтована на класовій основі, антинаціональна візія Хмельницьким історичної перспективи московського панування над своїм народом у Панча. Кожен із романів «Гомоніла Україна» несе в собі й дві яскраво виражені різні історіософські концепції майбутнього України: перспективу побудови вільної самостійної соборної України у Панаса Феденка, й колоніального її статусу у Петра Панча.

У цьому ж історіософському контексті слід бачити й своєрідне протиставлення назв роману Леоніда Полтави «1709» та поеми Александра Пушкіна «Полтава» – як творів-антагоністів. Якщо остання назва стає символічним локусом, особливим місцем імперської слави, то перша – темпоральним символом, кайросом – межовим моментом в історії, часом остаточної втрати незалежності України, але й відліком надії на те, що жертви у цій боротьбі з окупантом не були марними. Саме ця надія таланіє у заключних частинах твору, жевріє під попелом мотивів утраченої свободи.

• Тема зрадництва правлячої еліти українського народу минулих століть та тої її невеличкої частини, яка залишалася вірною Україні, навряд чи могла бути відображена в літературі, де панував метод соціалістичного реалізму та російські імперські доктрини. В той же час цю тему ґрунтовно висвітлено у «Гетьмані Кирилі Розумовському» та «Патріоті» Миколи Лазорського (Коркішка). Те, що в них описано, Ви називаєте художньою симфонією кайросу – особливого «зоряного часу», за грецькими уявленнями. Чи нема в цьому протиріччя – між занепадом і означенням цього періоду історії як «зоряного»?

– Для мене роман «Гетьман Кирило Розумовський» став колись одкровенням. Це одна з найкращих історичних епопей в українській прозі. У центрі роману-епопеї – доба та постать Кирила Розумовського, останнього гетьмана Гетьманщини-України.

Давні греки розрізняли поняття хроносу («формального часу») і кайросу («справжнього часу»). На відміну від хроносу – часу звичайного, кайрос – це зоряний час, час повноти людського існування, особлива мить на темпоральному, скажімо так, векторі (бо це відтинок, спрямований лише в певному напрямку), коли відбувається вторгнення вічного у минуле, його потрясіння й перетворення. Кайрос – це час, що змінює звичайний перебіг подій, коли Історія та Вічність вимагає від людства вибору й дій.

«Гетьман Кирило Розумовський» та «Патріот» Лазорського демонструють дві не різні форми постави перед історичним викликами – в умовах руйнації прав Гетьманщини-України: гетьман Розумовський безсилий у протистоянні з імперією; після ліквідації гетьманату він приймає оперетковий фельдмаршальський жезл імперії московитів і втікає на відпочинок у Європу. Маршал Франції Григор Орлик у «Патріоті» (як і гетьмани Іван Мазепа та Пилип Орлик, інші мазепинці) – герої фавстівського світовідчуження, душі яких окрилені прагненням боротьби, геройського чину й марудної щоденної праці – задля визволення свого народу й відновлення Української держави.

У цьому часі кайросу XVIII віку, переконує Лазорський у романі «Гетьман Кирило Розумовський», виокреслюється кілька важливих історіософських перспектив. Ця історична епопея має й характерні жанрові ознаки політичного роману. Вона дає повномасштабну картину поступового й невблаганного нищення Московією старожитніх прав Гетьманщини, демонтаж і ліквідацію усіх її інституцій. І, одночасно, залишає надію на відродження української державності: від руху «автономістів» до пошуку нових форм боротьби за неї у майбутньому.

Найважливішою у творі є візія постання майбутньої незалежної України, яка народиться на руїнах Російської імперії лише внаслідок ненастанної боротьби й труду багатьох поколінь. Ще одна з них – це ідея про те, що війни поляків з українцями завалили Польщу, а внутрішні війни в Україні призвели її до повної втрати незалежності.

• Ви розглядаєте історичну епіку еміграції як важливу частину колективної пам'яті української спільноти поза межами України?

– Колективна пам'ять формує ідентичність спільноти, а історична проза, залишаючись частиною суспільної пам'яті, конструює її символічні прояви, сказати б, меморіальний дискурс. У XIX – на початку XX століття таку роль у творенні колективної пам'яті поляків відіграла «Трилогія» Генрика Сенкевича. До слова, постать гетьмана Богдана Хмельницького у польському письменстві XIX сторіччя має свою особливу традицію. Симетрично, як противага «Трилогії», в українській епіці в XIX та XX століттях з'явилася ціла серія творів про війни Хмельницького, спровокована цією епопеєю. Це й українські національні наративи (оповіді) – від трилогії Михайла Старицького, написаної російською мовою («Перед бурею», «Буря», «Біля пристані»), до еміграційного «Дня гніву» Юрія Косача й до криптинаціональної концепції у «Я, Богдан» Павла Загребельного. Побіч із ними – відверто ідеологічні проросійські імперські наративи Івана Ле та Натана Рибка. У такому просторі ідеологічних протистоянь усі три сторони «конфлікту наративів» про війни Хмельницького витворюють власну перспективу колективної пам'яті. На противагу Сенкевичевій концепції величі Речі Посполитої у часи козацьких воєн, в історичній прозі поневоленої росіянами Украї-

ни формувався конструкт «боротьби українських селян із польською шляхтою», а у творчому полі еміграції – «визвольної війни українців проти Речі Посполитої», війни за Українську державу.

● **Зі всіх романістів, які писали твори на історичну тематику на еміграції, мабуть, Юрій Косач є винятком, бо його збірка новел «Лиха доля в Маракай-бо» побачила світ у видавництві «Молодь» в 1976 році. Так само у видавництві «Веселка» він теж видавався, де публікувались твори для юного читача. Але у колишній УРСР ніколи не друкували його історичні романи, присвячені національно-визвольному руху XVII століття. Як Ви гадаєте, чому?**

– Юрій Косач – одна із найяскравіших постатей української літератури XX століття. Лише сьогодні академік НАН України Ростислав Радішевський підготував десяток томів його прози, поезії, есеїстики, літературознавчих і політологічних студій, які готує до друку одне з українських видавництв. Але, водночас, як особистість Косач україноконтоверсійний – через його зв'язки з лівими еміграційними середовищами та підсоветською Україною. Його ім'я використовували в поневоленій Україні, щоб показати, як вони цінують небожа Лесі Українки, але на історичні романи про національно-визвольну боротьбу, про українські шляхетські роди було накладено табу – з імперських політичних міркувань.

● **Ви наголошуєте на тому, що в останні десятиліття спостерігається поступове зближення історії та письменства. Найповніше ці ідеї відображені в дослідженнях професора Стенфордського університету Гейдена Вайта. В чому виявляється така конвергенція?**

– Гейден Вайт, автор знаменитого дослідження «Метаісторія», проголосив необхідність поєднання теорії історіографії та теорії літератури в ширшу рефлексію про розуміння дійсності і культури, яке полягає в ідеї використання дослідницьких категорій, запозичених з інших гуманітарних дисциплін. Вайт-історик, залюблений у літературу Модернізму (у творчість Джеймса Джойса, Томаса Стернса Еліота, Марселя Пруста, Езри Паунда, Вірджинії Вулф) намагався застосувати постулати теорії літератури для дослідження історії. Однією із головних ідей у його концепції є те, що історіографія є певним видом літературної творчості; історичне ж дослідження – особливим літературним твором. Його модель-матриця студій історії ґрунтується на чотирьох тропях: метафорі, метонімії, синекдосі та іронії. Виходячи з концепції Джамбатисти Віко, історія світу стає у нього різними епохами, які відповідають різним художнім тропам: перехід від метафори до метонімії – доба богів; від метонімії до синекдохи – це епоха героїв; від синекдохи до іронії – доба людей.

На моє бачення, сьогодні історія та історична проза зчасти між собою переплітаються. Їх полоси наближаються усе ближче – історичні описи стають усе художнішими, історична епіка – все науковішою, все більш ґрунтованою на всебічних наукових історичних студіях.

● **Чи буде Ваше дослідження перевидане в Україні?**

– Обов'язково. Хоча вже й нинішній варіант є доступний для дослідників. Я дописую ще кілька її розділів, щоб якнайповніше охопити представлення тієї історичної прози української еміграції, яку не вдалося охопити у вже опублікованому дослідженні. У такому доповненому варіанті вона за якийсь час, сподіваюся, з'явиться в Україні.

● **Про сьогоднішню війну вже пишуть і ще напишуть багато творів. Вона резонуватиме в нашому письменстві ще багато десятиліть. Колись це будуть й історичні романи...**

– Звичайно, ця війна, як і попередні, буде надовго невичерпним джерелом родинних і загальнонаціональних історій, які потенційно могли б стати історич-

ними оповіданнями чи романами. Для мене тут є важливий особистий вимір. Я пам'ятаю історії мого дідуся, який більш ніж століття тому був вояком Української Галицької Армії. Про цю війну у нас вже є історична проза. Нині його правнук, мій син Святослав – вояк ЗСУ. І знову, як тоді, війна за Українську державу. Сподіваюся, що колись про досвід цієї війни з московитами мій син розповість моїм онукам... І, може, колись його досвід і переживання стануть основою для чиеїсь історичної прози?

• У «*Gloria et sacrum*» Ви намагаєтеся обґрунтувати і знайти ту межу, яка розділяє історію (історіографію) як науку та історичний роман в освоєнні минулого.

– Між мистецтвом та наукою, між художньою літературою (насамперед, історичною прозою) та історією, існує корелятивний зв'язок: перше освоює світ через мистецькі образи, через художнє його освоєння, друга шукає логічного пояснення закономірностей минулого.

Історична проза, як частина національної літератури, є невідлучною складовою культурного буття модерних націй. Одним із її завдань є формування культурної пам'яті великих груп, які творять національні простори, структурують минуле й зберігають його повноту й неповторність. Історична проза народжується на межі двох оповідних стратегій: історіографії, завданням якої є відтворення «справжнього минулого», та красного письменства, як особливого засобу освоєння світу.

Автор історичного роману, на відміну від історика, не може претендувати на всеохопне уявлення про дії окремих осіб, народів, вплив природних факторів на рух історичних подій. Письменник шукає свою перспективу: він прагне у художній формі, через зображення подій минулого, реконструйовані людські вчинки й помисли, вигадані ним (зокрема й у межах сучасних йому наукових уявлень), створити свій художній взірець певної епохи.

• Мене до певної міри вразило закінчення «Вступу» до цієї Вашої книжки. Воно якимось по-особливому прокладає місток до нової, нинішньої хвилі української еміграції.

– Я завершував написання цієї книжки вже після початку повномасштабної війни. Про трагічну незвичність того часу й обставин, моїх переживань я й написав у «Вступі». Якщо можна, я це просто зачитую: «...Над цією книжкою я працював багато літ – у Лондоні, Мюнхені, Любліні. Однак її завершення припало на тривожні зимові тижні відчуття неблаганного наближення Апокаліпсису, а далі й тоді, коли розпочався Армагедон. Ночі і дні того кайросу в Україні заповнені були сиренами повітряних тривог, загравами розстріляних і знищених міст, очікуваннями все нових руйнувань і смертей, залиті сльозами, наповнені розлуками й розпукою. Сотні тисяч, мільйони переселенців полишали мою рідну землю, утікаючи від бомбардувань, від обстрілів і розстрілів лютим, безпощадним завойовником. Тривожними холодними світанками за вікнами моєї бібліотеки у чистому й прозорому весняному небі над моїм містечком пролітали зграї крилатих ракет – бомбардувати поблизькі міста й летовища. Двигтіла земля...

Але Україна мужньо боронилася від одвічного й довічного ворога.

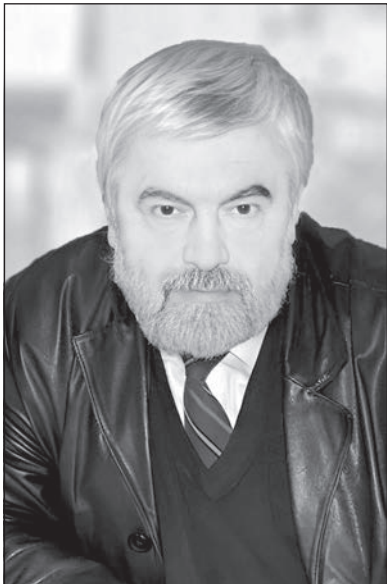
Завершення ж цієї книжки у те жакливе безврем'я луте було моїм намаганням здійснити слова Вільяма Вордсворта: «I would enshrine the spirit of the past / for future restoration...» («Я б дух минулого хотів закарбувати / Для вже майбутньої віднови...»).

Спілкувався Тарас ГОЛОВКО.

(г. «Українська літературна газета», ч. 2, лютий 2025)

Феномен Сергія Федаки

Звістка про несподівану смерть **Сергія Федаки** (1964-2025) приголомшила не тільки Закарпаття. Адже в області він був відомий чи не кожному інтелігенту. Майже сорок років Сергій Дмитрович викладав в Ужгородському Національному університеті, тож через його лекції пройшли чи не всі випускники, що слухали курс історії України.

Нині з упевненістю можемо констатувати, що доктор історичних наук був найпліднішим закарпатським істориком. В останні роки життя він створив справжнє диво – власноруч написав «Історію України» в 16 томах. Такий обсяг знань містити в одній голові тут не під силу більше нікому. Загалом він є автором десятків монографій і видань на різні теми – від найдавніших часів до сучасності. Таке наукове розмаїття теж різко виокремлювало його потужну постать серед колег.

Однак крім активності на історичній ниві, Сергій Федака був ще й членом Національної спілки письменників України, і його літературна творчість яскраво доповнювала фахову. Він автор двох історичних романів — «Карпатський кросворд» про Карпатську Україну та «Валет Валентина Другета» про XVII століття на Закарпатті. Особливо колоритним вийшов другий роман, в якому майстерно використано мовне обдарування автора, який створив бурлескний текст, сповнений іронії та сатири. Недарма героя книжки Івана Ходину порівнюють зі славнозвісним Тілем Уленшпігелем.

Проявився своєрідно Сергій Дмитрович і як поет, наповнюючи ліричні рядки історизмом. Остання збірка так і називалася «Історії нестримна течія». Так що в літературі професор залишився таким же неповторним, як і в решті своїх іпостасей.

Третім магістральним напрямком його діяльності була публіцистика. Це один із найяскравіших публіцистів Закарпатті за всю його історію. Сергій Федака почав друкуватися в пресі ще з юнацьких часів, а останній його допис з'явився в грудні 2024 року – за місяць до смерті, який він провів уже в лікарні. Загальний його доробок нараховує кілька тисяч позицій, котрі належить зібрати з десятків джерел.

Різнобічно обдарований інтелектуал був доволі екстравагантним у житті, мав веселу і компанійську вдачу. Тож важко було уявити якийсь громадський захід в Ужгороді без його участі. Він як добрий дух міста з'являвся всюди, аби потім кількома влучними абзацами охарактеризувати побачене чи почуте.

Його персональний блог на «Закарпатті-онлайн» містить понад 400 відгуків на прочитані книжки, переглянуті вистави, фільми, виставки, концерти. І це лише за останніх 12 років! Чи не щотижня виходила дотепна рецен-

зія Сергія Федаки на свіжу мистецьку подію. Тому його раптова смерть у 60-річному віці стала шоком і непоправною втратою для всього Закарпаття.

Окрім того, «професор», як його по-домашньому називали поміж себе знайомі, був задіяний у багатьох громадських справах. Брав участь у численних творчих журі, оргкомітетах, на що ніколи не шкодував часу, на відміну від більшості кабінетних вчених. На чергову благальну пропозицію відповідав у слухавку своїм коротким: «Буду!».

За характером — толерантна і приязна людина, тож навіть не знаю, чи при таких видимих успіхах мав ворогів чи заздрісників. При згадці про всюдисущого Сергія Федаку на устах знайомих, як правило, з'являлася доброзичлива посмішка.

«Творення нового етносу в сучасній Європі практично неможливе»

Доктор історичних наук не був політичним хамелеоном, мав чіткі переконання і з висоти свого інтелекту розмірковував і про важливі суспільні проблеми. Однією з них залишається політичне русинство, яке підтримується з-за кордону, намагаючись розколоти єдність української нації.

У 2007 році Сергій Федака різко розкритикував недолуге рішення місцевої влади, називаючи його «етноцирком»: *«Зрозуміло, що «русин» – не національність. Але Закарпатська облрада постановила внести її до обласного реєстру національностей і звернутися до Верховної Ради із пропозицією затвердити новоспечених «русинів» на загальнодержавному рівні.*

На Закарпатті ця ініціатива в цілому сприйнята досить глузливо. Місцеві преса та інтернет-сайти переповнені критичними відгуками. Адже «русини» – давня назва всіх українців. Робити з цього щось окреме – це якби росіяни захотіли створити окрему національність – скажімо, «москалі»».

Більш концептуально висловився доктор історичних наук у своєму виступі на круглому столі в Національному інституті стратегічних досліджень у 2016 році. Його стаття «Русини: етнізм і його наповнення» подає цікаві міркування провідного інтелектуала Закарпаття:

«Що таке сучасний русинський рух на Закарпатті? Це певне ментальне і політичне протистояння офіційному Києву, з одного боку, і сусідній Галичині – з іншого. Ставлення до інших регіонів України невизначене. Ставлення до сусідніх держав швидше позитивне, ніж негативне, але теж неоднозначне.

Що спричинює русинську самоідентифікацію? Русин – це генетичний опозиціонер... Те, що русинський рух постійно використовувався різними зовнішніми силами, на сьогодні добре відомо і задокументовано. Така картина будь-якої опозиції...

Хоч русин – давня назва усіх українців, проте на Закарпатті русинами називають себе ті, хто не вважає себе українцем, не хоче ним бути. Оскільки тяжко уявити у переписних листах графу «неукраїнець» чи «антиукраїнець», то доводиться вигадувати якійсь синонімі до цього. У Росії пішли трохи іншим шляхом. На останньому переписі там були люди, які називали себе гоблінами, ельфами, троями й іншими персонажами

Дж. Р. Толкієна. Правда, через це ніхто не став запроваджувати до реєстру національностей Російської Федерації нові графи...

Слово «русин» давнє і шановане. Шкода, що українці свого часу відмовилися від нього. Тому зараз «русин» визначає не так національність як політичну позицію, неформальну партійність...

Русинський рух започатковано на Закарпатті як альтернативу Народному Рухові України. Від самого початку це був суто політичний проект, спущений згори, але без якоїсь реальної підтримки знизу. Розрахунок був, що навколо цього кристалізаційного центру почнуть консолидуватися усі невдоволені перемінами. Відчутним переломом в історії русинського руху став 1995 рік, коли зрозуміли, що автономізація області провалилася, тому активізація русинства втратила сенс для політичних гравців...

Тож русинство на пострадянському Закарпатті почалося як політична технологія, а продовжилося як своєрідний етнобізнес. Русинська псевдопроблема вирішується на Закарпатті демографічним шляхом. Старенькі активісти з русинською ідентичністю просто відходять у свій русинський рай. Молодь не знайшла у цьому рухові нічого перспективного для себе.

Як не парадоксально, багатьох закарпатців відштовхнули від русинства нинішні події на Сході. Коли люди побачили, до чого бодай теоретично може привести подібний дискурс, практично усі вирішили: «Такий футбол нам не потрібен». Взагалі, рівень українського патріотизму на Закарпатті зараз безпрецедентно високий, особливо серед молоді...

Чвертьвікова русинська авантюра на Закарпатті засвідчила, що творення нового етносу в сучасній Європі є справою практично неможливою. Принаймні вона потребує просто таки фантастичних фінансових впливань, після чого шкурка вже не вартуватиме вичинки. Це нагадує сучасну алхімію, адже за допомогою нинішніх нанотехнологій будь-який метал можна перетворити на золото, проте це настільки дорого, що у багато разів перевищуватиме вартість того ж золота».

І наостанок погляд Сергія Федаки у майбутнє:

«Русинство існує. Однак не як окремий етнос, не як самостійна повнокровна національність. Це феномен усередині українства. Феномен цінний і корисний. Його статус (етнографічна група чи щось інше) можна і треба уточнювати.»

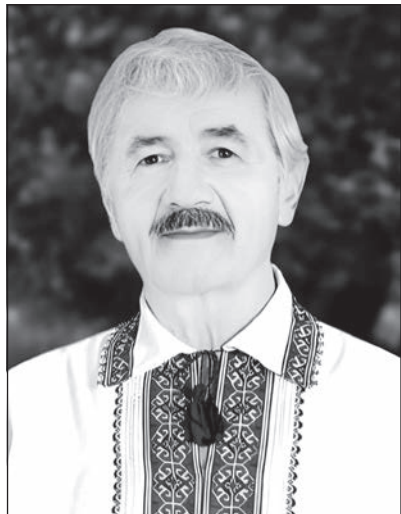
Українська нація ніколи не була і навряд чи колись буде гомогенною. Русинство – свідчення внутрішнього структурування українства. Русинство (в тому числі зарубіжне) існуватиме лише доти, доки існуватиме держава Україна, яка і є гарантом збереження та подальшого розвитку всього культурно-історичного різноманіття української нації».

Нам ще належить досягнути величезну розмаїту спадщину Сергія Федаки, але вже зрозуміло, що за своїм масштабом він належав до найпотужніших особистостей Закарпаття. А його ім'я співмірне з іменами Федора Потушняка, Петра Скунця, Івана Чендея, Олекси Мишанича, Любомира Белея, які були не тільки видатними письменниками чи науковцями, але й визначними громадськими діячами.

Олександр ГАВРОШ, Ужгород.

ПАВЛО ФЕДАКА – 80-річний

3 березня 1945 р. у с. Кальник Мукачівського району в сім'ї Михайла і Поліни (дівоче прізвище Вакерич) Федаки народився син Павло, якому, услід за старшими братами Михайлом (відійшов у вічність 11 січня 2020 р.) і Дмитром (помер 11 жовтня 2016 р.) судилося продовжити славні традиції роду і стати

визначним вченим-етнологом, істориком, краєзнавцем, музеологом, громадським, культурним і політичним діячем, незмінним з часу відродження (1990) упродовж наступних 26 років (2017) головою найстарішої і найзаслуженішої української громадської організації Закарпаття – крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта». З початку 2017 р. він став Почесним головою товариства, передавши очільництво в ньому у достойні руки – сину Павлові – історика, етнологу, громадсько-культурному і політичному діячу, редактору, педагогу.

1963 р. закінчив Кальницьку середню школу, а у 1968 – з відзнакою українське відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету.

На початку червня 1968 р. зарахований старшим науковим співробітником відділу народного дерев'яного зодчества та етнографії Закарпатського краєзнавчого музею, на базі якого створювався обласний музей народної архітектури та побуту в Ужгороді. З 10 листопада 1969 р. – завідувач науково-експозиційним відділом, з 15 жовтня 1971 р. до 6 квітня 1981 р. – заступник директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, з 6 квітня 1981 р. до 30 квітня 2009 р. – заступник директора з наукової роботи Закарпатського краєзнавчого музею, з 5 травня 2009 р. до 27 січня 2012 р. – генеральний директор Національного музею народної архітектури та побуту України.

У лютому 1984 р., в Інституті етнографії, фольклору та мистецтвознавства АН Білоруської РСР (Мінськ) захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю «етнографія» (тема роботи «Селянські будівлі українців Закарпаття XIX – початку XX ст.»), а у травні 2009 р., в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України (м. Київ) – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю «етнологія» (тема дослідження «Народне житло українців Закарпаття XVIII-XX століть»).

Павло Федака був одним з фундаторів Закарпатського музею народної архітектури та побуту і відіграв визначну роль у його створенні та розвитку. У численних виїздах та експедиціях провів етнографічне обстеження понад 400 сіл у різних районах Закарпаття, зафіксував і описав сотні пам'яток народного будівництва 18 – першої половини 20 ст., частина з яких встановлена в експозиціях Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Львівського

музею народної архітектури та побуту, Національного музею народної архітектури та побуту України, зібрав особисто для Закарпатського скансену понад 3,5 тисячі цінних експонатів – виробів народного мистецтва, знарядь праці, предметів побуту тощо. Автор інтер'єрів та екстер'єрів 11 садиб, церкви, водяного млина, кузні, корчми та інших об'єктів цього музею. Був також науковим консультантом створення експозицій зони «Карпати» і підзони «Закарпаття» у Державному (нині Національному) музеї народної архітектури та побуту України в Києві та Львівському музеї народної архітектури та побуту, ініціатором і організатором створення локальних етнографічних музеїв під відкритим небом у селах Закарпаття (12 музеїв на базі старовинних садиб, церков, водяних млинів тощо).

Працюючи в обласному краєзнавчому музеї, став ініціатором створення і автором концепції, структури та тематичного плану експозиції меморіального музею Президента Карпатської України, Героя України Августина Волошина, урочисто відкритого в Ужгородському замку 14 березня 2002 р., організатором і науковим керівником широкомасштабного краєзнавчого обстеження сіл Закарпатської області, проведеного науковими працівниками Закарпатського краєзнавчого музею у 1994-2008 роках, засновником, укладачем і науковим редактором 8-ми випусків наукового збірника Закарпатського краєзнавчого музею (1995-2008), автором концепції нової експозиції Закарпатського краєзнавчого музею (1989-1990), ініціатором створення, автором концепції і тематичної структури Закарпатського історико-культурного музею-заповідника (1987-1989) та ін. Останні два грандіозні наукові проекти, через різні причини, на жаль, свого втілення у життя не отримали.

До його помітних здобутків на посаді директора Національного музею народної архітектури та побуту України слід віднести: проведення у жовтні 2009 р. міжнародної наукової конференції «Народна культура України: традиції і сучасність» за участі 108 народознавців з різних областей України та 5-ти європейських країн, укладення, редагування та видання у 2010 р. поважного наукового збірника матеріалів цієї конференції обсягом 60 обліково-видавничих аркушів, організацію у жовтні 2011 р. міжнародної наукової конференції «Проблеми дослідження, збереження, охорони і популяризації пам'яток народної архітектури України» за участю 80 етнологів і музеєзнавців з більшості областей України та 4 європейських країн; укладення, редагування та видання у 2011 р. унікального наукового збірника «Джерела до української етнології» (матеріали польових досліджень працівників музею, починаючи з 1969 р.) – першого такого видання в історії музею; реставрацію за рахунок зароблених музеєм коштів понад 70 стародавніх пам'яток (будівель-експонатів); організацію більш як 60 традиційних велелюдних народних свят, днів народних майстрів, промислів і ремесел; розробку концепції розвитку музею та програми його подальшої діяльності; детальне обґрунтування прикладного характеру досліджень музею, шляхів оживлення експозицій за рахунок приведення у дію водяних і вітряних млинів, кузні, олійниць тощо; запровадження для експурсійного обслуговування, зважаючи на величезну територію (130 га), електромобілів – вперше в історії музею та ін.

Ювіляр є автором і співавтором 45 книжок і брошур наукового, науково-популярного, краєзнавчого та іншого характеру, серед них – «Народне житло українців Закарпаття XVIII-XX століть» (два видання – 2005 і 2008 р.), «На-

родна архітектура Українських Карпат XV-XX століть» (1987, у співавторстві), «Гуцульщина» (1987, у співавторстві), «Пам'ять рідної землі» (1996), «Пам'ятки Замкової гори» (1999), чотирьох путівників по експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту (1971, 1981, 1986, 2012), двох путівників по експозиції Закарпатського краєзнавчого музею (2004, 2006), «Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939)» (1991) «Народний Дім «Просвіти» в Ужгороді» (2008), «Відроджена «Просвіта»: двадцять років на шляху державотворення» (2010), «Берегиня розумного, доброго, вічного: До 25-річчя відродження крайового товариства «Просвіта» (2015) та ін. У 2020 році побачила світ ґрунтовна праця «Закарпатська «Просвіта» у постатях її діячів (1920-2020)». У ній, крім розсяглої вступної статті, поміщено 101 нарис про визначні персоналії та подано імена ще близько 800 активних учасників просвітянського руху 20-30-х років XX та 90-х років XX – першого 20-річчя XXI ст. У 2024 році побачила світ знакова книга «Августин Волошин: шлях у безсмертя», написана у співавторстві з сином Павлом.

Вчений також є упорядником і науковим редактором 55 наукових збірників, матеріалів наукових конференцій, календарів-альманахів «Просвіти» та інших видань, автором понад 2000 наукових і науково-популярних, інформаційних, публіцистичних статей з проблем етнології, етнографії, краєзнавства, музеєзнавства, скансенознавства, пам'яткознавства, геральдики, історії культури, громадсько-політичного життя та ін., організатором численних наукових і науково-практичних конференцій з питань краєзнавства і народознавства та учасником понад 80-ти міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, автором і співавтором понад 50 музейних експозицій, стаціонарних виставок та ін.

Крім визначних здобутків на ниві української етнології, музейництва, історичного краєзнавства, помітний внесок ювіляра і в громадсько-політичне та культурне життя області. Він був членом оргкомітету і делегатом установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову (8-10 вересня 1989 р. у Києві), головою Ужгородської міської заступником голови Закарпатської крайової організації Народного Руху України (1989-1991), організатором і учасником усіх значних громадсько-політичних акцій в Ужгороді й області за незалежність України (1989-1991), у 1990 – 1994 рр. – депутатом Ужгородської міської ради, очолював депутатську комісію з питань культури і духовності та депутатську фракцію Руху, яка домоглася прийняття на сесії рішення про встановлення над будівлею ради 14 червня 1990 р. синьо-жовтого прапора, декларації про перехід влади в Ужгороді від міському компартії до міської ради, перейменування вулиць і площ міста тоталітарного характеру на назви, пов'язані з місцевістю та загальноукраїнською історією і культурою й ін.

Слід згадати, що був він і головою Ужгородського осередку Українського геральдичного товариства та товариства «Лемківщина», членом правління обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, у 1997-2011 рр. – головою Закарпатської обласної організації та членом правління Національної спілки краєзнавців України.

Особливо великі заслуги Павла Федаки у відродженні та діяльності крайового товариства «Просвіта», починаючи з 1990 р. і до нинішніх днів. Зокрема, він взяв найактивнішу участь у боротьбі за повернення у власність «Просвіти» Народного Дому в Ужгороді (1990-1997), став ініціатором заснування про-

світянської бібліотеки (1991), Книги пам'яті і Почесного членства «Просвіти» (1991), премії ім. Президента Карпатської України о. А. Волошина (2000), чотириголосого змішаного хору (1999) і чоловічого вокального ансамблю «Просвіти» (2005), в яких незмінно співав у теноровій партії, став організатором і найактивнішим автором видань «Просвіти» (понад 100 книг і брошур), організатором і активним учасником понад 300 масових заходів в обласному центрі, зокрема, Народному Домі та в містах і селах різних районів краю, присвячених пам'ятним датам української історії та визначним постатям рідного краю тощо.

Про його авторитет і суспільне визнання свідчить обрання делегатом I Конгресу українців незалежних держав (Київ, січень 1992 р.), I Всесвітнього форуму українців (Київ, серпень 1992 р.), включення до обласних оргкомітетів з відзначення пам'ятних дат та ювілеїв визначних постатей вітчизняної історії, до редколегій знакових обласних видань («Реабілітовані історією» та ін.) тощо.

Нині не можна не згадати і його послідовність та рішучість у відстоюванні національних і державних інтересів українців.

Скільки ворожих стріл довелося йому відбити, скільки потуг недругів усунути його з громадсько-політичного і культурного життя подолано, скільки доносів, наклепів, вигадок, інсинуацій ним спростовано – своєю самовідданою і плідною працею в ім'я України, для добра українського народу! Ця сторінка його життя і діяльності, можливо і неювілейна, варта окремого слова – голосного і вдячного.

Багаторічна та плідна праця ювіляра частково визнана і відзначена. Він нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2001 р.), Подякою Президента України (2009 р.), медаллю «20 років незалежності України» (2011 р.), Почесними грамотами Міністерства культури України та ЦК профспілки працівників культури, Закарпатської обласної ради та Закарпатської ОДА, різних громадських організацій. Також є лауреатом Всеукраїнської премії в галузі фольклористики та етнографії ім. Павла Чубинського (1999 р.) та премії ім. Президента Карпатської України, Героя України Августина Волошина (2001 р.). У 2022 році став лауреатом премії імені Петра Скунця Ужгородської міськради, а в 2024 – премії імені Михайла Лучкая Мукачівської греко-католицької єпархії. У 2009 р. обраний Почесним громадянином м. Ужгород.

Та найбільшою нагородою для нього є праця для людей. Біобібліографічний покажчик «Павло Федака», який побачив світ до 70-річчя від дня його народження, нараховував 2939 позицій з життя і діяльності вченого, краєзнавця, музеєзнавця, громадського, культурного і політичного діяча.

Нині це число зросло понад на 800 одиниць і становить понад 3800 творчих позицій ювіляра. А це означає, що він не збирається спочивати на лаврах минулого, що є ще порох у порохівниці та нестримне бажання і надалі засівати рідну землю зернами розумного, доброго, вічного.

Побажаймо йому, невомному трудівникові і патріоту, його чудовій родині, рідним і близьким, здоров'я і наснаги та подальшої плідної праці на ниві Просвіти – на радість людям, для добра рідного українського народу! А ще перемоги України у війні з московією!

З роси та з води, дорогий Павле!

Мирослав СОПОЛИГА.

Надія Вархол: «Зі священним трепетом сідаю за стіл і дивлюся на чистий лист паперу...»

Надія Вархол (нар.1950) – яскрава репрезентантка української науково-творчої еліти Словаччини. Багаторічна працівниця Музею української культури у Свиднику, вона все свідоме життя досліджує духовну та матеріальну культуру лемків Східної Словаччини. Як обдарована письменниця відома передусім книжками прози на сучасну тематику «Погорда», «Інтер'єр несусвітності», «Муха», «Я, Клавдія», десятків новел, опублікованих у журналі «Дукля», які схвально сприйняла як читацька аудиторія загалом, так і літературна критика (Я. Джоґаник, М. Мушинка, М. Роман...). Цьогоріч, у квітні, Н. Вархол відзначає поважну життєву дату. Бажаємо їй бездонного натхнення і запрошуємо до слова.

● Ви народилися в селі Хмельова, що неподалік Бардієва. Поділіться дитячими спогадами, тим сокровенним, що винесли з отчого дому.

– Так, це правда, що з'явилася на світ Божий в маковицькому селі Хмельова на Бардіївщині, проте я там ніколи не жила. *Доле моя, доле, полетіла-сь в поле...* Я жила в уже не діючому нині курорті Цем'ята, неподалік Пряшева. До речі, це був найдешевший курорт в колишній Австро-Угорщині. Пізніше, з початком 50-х років ХХ століття, коли курорт з лікуванням розладу травлення вже перестав діяти, на короткий час, думаю, що десь на рік, там прописався Піддуклянський український народний ансамбль (ПУНА), який з часом перебрався до Пряшева й став складовою Українського національного театру (УНТ, зараз ДАД – Дівадло Александра Духновича). І в одній віллі, яка милувала око своїм різьбленим червоним ґанком, певний період жив відомий український письменник Словаччини Іван Мацинський (1922 – 1987), дружина якого співала в хорі ПУНА. В одному з віршів поет пише:

«Невеличкий в мене є маєток:

є серце,

є розум,

є руки...

... серце не продам...

... розум не заплямую...

... і руки не подам

будь-кому».

Якраз оті слова

... серце не продам...

... розум не заплямую...

... і руки не подам будь-кому

викарбувані позолоченими кириличними буквами на чорному мармурі його надмогильного пам'ятника на прашівському цвинтарі. Правда ж, гарні слова, чи не так?

Я тоді була ще дошкільнятком, і все це ледь-ледь пам'ятаю, мов крізь сон. Оскільки з першого класу ходила до школи з українською мовою навчання в Пряшеві, то змалку читала казки по-українськи, що мало великий вплив на мій потяг до української мови й культури загалом. Такі казочки, як «Пан Коцький», «Івасик-Телесик», «Язиката Хвеська», «Лисичка-Сестричка та Вовк-Панібрат» цілком полонили мою дитячу уяву. Треба мати на увазі, що мова йде про 50-ті роки минулого віку, коли не було ні телевізорів, ні транзисторів... Однак було друковане слово. Мій однокласник згадував про те, що коли в одній досить заможній родині з'явився телевізор, то вулична дівтора ходила на це дивитися, як на превелике чудо. А я, коли першокласницею вперше в житті потрапила на сеанс справжнього кіно в місті, то питала старшокласників, чи на балконі показують інший фільм, ніж в партері. І в мою дурнесеньку маківоньку ніяк не влазило одне – як можуть глядачі, сидючи хто в партері, а хто на балконі, споглядати той самий фільм?

Поступово оновлені будови колишнього курорту заселили людьми похилого віку, тож Цем'ята стала (і донині є) осередком Будинку для пристарілих. Одне слово, я проживала в такій милій і затишній місцині, де не відбувалися жодні гучні забави, не чинилися обрядові дійства... Коли я вперше потрапила в Хмельову, і то зразу на весіллячко моєї тітки, й стала свідком зворушливої до сліз сцени благословення молодої, то зі щирою дитячою наївністю спитала якоїсь там особи, хто помер, що всі кругом плачуть? Цей випадок згодом інспірував до написання оповідання «Миска».

● **Які яскраві миті береже пам'ять з часів шкільної та студентської юності?**

– До школи в місто я їздила автобусом, і саме тоді почали будувати в місті житловий квартал, т. зв. *сідліско*, внаслідок чого на околицях вирубували фруктові дерева в садках, і сільські жінки в широких спідницях – *кидлях* – хрестилися й приказували, що це смертельний гріх – рубати дерева, які родять. Так я вперше приходила до контакту з народними віруваннями, навіть не підозрюючи, що незабаром сама стану досліджувати нашу народну духовну культуру.

У Пряшеві я закінчила українську основну та середню загальноосвітню школу (нинішня гімназія) та Педагогічний факультет Університету ім. П. Й. Шафарика. Студентські роки з часів т. зв. нормалізації, можна сказати, описано в «Житті одної житлової одиниці на шостому поверсі неназваного гуртожитку», можливо, ще й додати неназваного міста, причому, невдалий випадок прагнення студіювати в Ломоносовому університеті в Москві пов'язаний з розповіддю мого чоловіка Йосифа.

● **Що ж, радимо читачам ознайомитися з цим Вашим оповіданням. До речі, як Ви зустрілися зі своїм чоловіком, знаним дослідником Йосифом? Як уживаються під одним дахом дві харизматичні, цільні натури?**

– Напевно, це прозвучить смішно, але я зі своїм чоловіком Йосифом познайомилася аж на роботі в музеї. Він теж був його працівником. Хоча Йосиф Вархол закінчив ту саму середню загальноосвітню школу з українською мовою навчання та Педагогічний факультет Університету ім. П. Й. Шафарика за спеціальністю українська мова – образотворче виховання, тільки трошки пізніше за мене, однак не знаю, з якої ж то причини, ніби полуда впала на очі, я його абсолютно не

зафіксувала в пам'яті. Виявилось, що ми навіть були разом на лижному турі. З тогочасної фотографії на мене дивиться незнайоме усміхнене обличчя з розкішним густим волоссям. На факультеті він був членом студентського театру поезії «Смолоскип», заснованим поетом і перекладачем Міланом Бобаком. Там ставили поему «Ніж у сонці» Івана Драча. За словами Йосифа, назва «Смолоскип» дуже колола очі тогочасній владній верхівці, тому на зміну яскравому «Смолоскипу» виник драматичний самодіяльний колектив з невинною назвою «Юність», керівником якого став Йосиф. Але я тоді вже не була на факультеті. Так склалося моє подальше життя, що після закінчення студій у Пряшеві я опинилася в Музеї української культури в містечку під Дуклею, де пропрацювала разом з чоловіком на ділянці духовної культури майже все подальше життя: я – 45 років, а він – 39. Доля невблаганна, нещодавно мій чоловік переніс інсульт.

● **Бажаємо панові Йосифу якнайшвидшого одужання, а Вам хочу подякувати за безцінний внесок у нашу духовну спадщину, адже як працівника Музею української культури у Свиднику Ви докладно дослідили загадки українців Східної Словаччини, фразеологію лемківських говірок цього регіону й подібне. Низький уклін Вам та Вашій родині за це!.. Більшість творчих особистостей розпочинали шлях у літературу з віршів. Ви одразу замахнулися на прозу й у збірці «Погорда» (1991) презентували читачам двадцять п'ять художніх текстів. Чи пригадуєте свій перший твір, чим він був інспірований?**

– Спочатку я писала гуморески, які публікувалися в місцевій українській пресі – газеті «Нове життя» та журналі «Дружно вперед». Напевно, саме тут слід шукати витоки моєї малої прози з виразною іронією. Я часто зі своїми колегами ходила на польові дослідження в наші села, де доводилося спілкуватися з людьми, переважно похилого віку, від яких записувала старовинні звичаї та обряди, переткані багатомістовими віруваннями та іншими зразками фольклору, або й деякі пригоди з реального життя. Найбільше часу ми присвятили саме селам Старинської долини Снинського округу, звідки, через побудову водоймища «Старина», було виселено сім наших сіл, яких з 1986 року вже немає на мапі. Нам було дуже боляче, тому що саме цей регіон був справжньою скарбницею народної культури, саме тут унаслідок природної ізольованості збереглася значна кількість духовних скарбів нашого народу. І взагалі, це була унікальна локація, де збереглася народна архайка та автентика. Та й самі жителі, респонденти, були щирими, відвертими, доброзичливими. Якраз в одному такому призабутому, порожньому, із зруйнованими хатами сільці Велика Поляна я зустріла бабусю, яка мене зачарувала не тільки розповіддю про життя-буття, але й неповторною *пуйдацькою* говіркою, перетканою народними висловами, а ще вродженим почуттям гумору. Так вона мотивувала мене до написання твору «Казала дівчинонька, що полотно бочка...». В іншому моєму оповіданні, присвяченому тій же старинській проблематиці, – «Старинська примара» – описано сцену в сільській корчмі, якої ми всі стали свідками, коли зайшли туди пообідати.

● **Як перша, так і друга Ваша збірка прози «Інтер'єр несусвітності» (2002) була схвально сприйнята читачами й критикою. Що притягує (відштовхує) Вас у житті, в людській натурі, що загалом може стати імпульсом для народження твору?**

– Загалом, зображення строкатих життєвих перипетій з химерними ситуаціями, міжлюдськими відносинами, різноманітним ставленням до інших людей, психологічними переживаннями персонажів із сильним почуттям кохання – чи

не найкращі, найпривабливіші та, водночас, найтрагічніші теми для творчості. Мене полонило народне, передусім духовне, багатство нашого люду: традиції, звичаї, перекази, вірування, початки яких сягають глибокої давнини та, звичайно ж, архаїчні, звучні, майже забуті слова, які збереглися в пам'яті найстаршого покоління. І отаке словесне народне багатство люблю вмонтовувати в свої тексти на сучасну тематику. Тільки шматочки, крихітки, щоб з того не вийшов етнографічний твір. Здавалося б, що коротка проза пишеться так легко, як легко вона читається. Але в дійсності це зовсім інакше. Тим паче, в моєму випадку. Працюючи в музеї, я довгий час творчо відмовчувалась, не написала навіть жодної буквочки, тож повернення після тривалої перерви в літературу було надзвичайно важким, неабияк мучилася з лексичним наповненням, з фабулою. Я й досі довго шліфую кожне слівце, щоб вийшло щонайкраще. І це вимагає досить багато часу, зусиль та терпіння. Зі священним трепетом сідаю за стіл і дивлюся на чистий лист паперу, мене тривожить, чи добре впораюся зі своїм задумом, чи все вдасться втілити...

● **Ваша сатирична повість «Муха» була написана на початку шалених 90-х, коли спритні до наживи ділки намагалися допасти до поки що нічийного смітника (гнійника), а всім, хто їм заважав, безжально відтинали крильця. Повість вийшла окремим виданням майже через два десятиліття. Вважаєте, що в суспільстві особливо нічого не змінилося?**

– Головним мотивом цієї повісті є метаморфоза перетворення людини на муху та, у зворотному випадку, – мухи на людину. В гумористичному, навіть саркастичному, дусі зображені дії поодиноких видів докучливих комах, з якими доводиться стикатися дівчині, що з науковою метою перетворена на муху, аби в такому вигляді роздобула для славного академіка майже секретну інформацію про «мушачий» менталітет, психіку, мову й т. п. У дійсності, в світі мух критикуються недоліки людського суспільства: мегаломанія, корисливість, мафіозні практики, подружня зрада, обман, лицемірство, безглуздість, параноя, різні псевдотеорії, лженауки й т. п. І наперекір тому, що ця проза була написана ще в 1994 році і їй пофортунило взріти світ тільки через 18 років, вона донині не втратила своєї актуальності. Чи не так? В тім-то й річ, щоб і читачі уважно спостерігали за мухою, як вона бродить по розлитому пиву, яке смочче зі своїм цикаком. Можливо, це також спонукатиме когось до написання власного твору.

● **Книжка «Я, Клавдія» є етапною у Вашій творчості. Її якісний фаховий аналіз зробив Я. Джоганик у статті з влучною назвою «Я, Надія»... А чи багато у Ваших новелах автобіографічного?**

– Майже кожне моє оповіданнячко прикрашене окрушинкою мальовничої, одночасно болісної, Цем'яти. Час безжально позначився на її колишній чарівності, про яку знаю тільки я. А про мій любий Пряшів 50-х років зі старими вуличками, периферійними різнокольоровими будиночками без строгих житлових кварталів т. зв. сіdlіска, із психологією жителів із поламаними, хиткими долями, вдало написала колись письменниця та художниця Єва Бісс (1920-2005)¹, прозові твори якої мене особисто зачарували. Її проза відрізнялася від хрестоматійного читання – це було щось нове, зворушливо-болоче й гарне. Вона справді майстер психологічної прози. Саме під впливом її творів виникло моє оповідання «Я, Клавдія». Це, по суті, післявоєнний Пряшів з його російськими емігрантами.

¹ Єва Бісс від 1973 року аж до своєї кончини жила в Празі й похована в Свиднику. Там знайшли вічний спочинок її мати, донька, онуки та чоловік Орест Зілінський – визначний український учений, літературознавець та фольклорист.

● **Ваші тексти насичені апеляціями до світу мистецтва – музики, живопису, архітектури... Ви граєте на якомусь музичному інструменті, малюєте...? Чи це просто професійний підхід до письменницької праці?**

– Ні, ні, я не малюю, так само не граю на жодному музичному інструменті, я навіть не вмію відрізнити ноту від ноти. І, наперекір тому, дуже люблю музику, відчую її серцем, усім єством, бо вона вміє, як ніхто інший, погладити людську душу. За словами Юрія Андруховича, *музика – теж мова, а мова – теж музика*. А музика прекрасна, вона олюднює, вона збагачує, вона універсальна.

Знаєте, колись я вивчала педагогіку 1 – 5 класів, і там був предмет музичне виховання. Кульмінацією всього того було, коли товаришка – асистентка сіла за рояль і строго виголосила: «Зараз буде письмова робота. Тож творіть!» Та й цюцюркнула по клавішах. Бетховен і Моцарт, напевно, позеленіли б від заздрощів, угледівши мій витвір!

● **На сторінках «Дуклі» часто натрапляю на Ваші нові оповідання. Навіть якщо розгортаю журнал наосліп, непомилно вгадую Ваше неповторне письмо, незрідка пересипане рідними й моєму серцю словами з лемківських говірок (лазиво, боканчі, калап, штамперлик, бізовні, меркувати...). Ви живите їх свідомо, чи так виходить само собою?**

– Про мою любов до архаїзмів в нашій лемківській говірці я вже згадувала. Жаль, що молодша генерація їх не розуміє і не відчуває. Наведу такий приклад. Наші предки називали хворобу тиф глушкою, вона супроводжувалася гарячкою, внаслідок чого уражена людина безтямно щось говорила. З тієї ж причини особі, яка молола дурниці, казали – *плетеш, як на глушку*. Не знаючи первісне значення слова *глушка*, молодь абияк, сяк-так каже: *плетеш, як на грушку*, що, зрозуміло, є повним нонсенсом.

● **Чи відстежуєте сучасний український літературний процес, маю на увазі й українську літературу Словаччини? Хто з творчих особистостей Вам імпонує? Чи має українська література Словаччини майбутнє?**

– З того часу, відколи у нас можна читати книги українською мовою онлайн, є можливість стежити за сучасним українським літературним процесом. Бо до того часу доступ до української книги був обмежений. Та, на превелику біду, я через різке погіршення зору можу читати лем мінімально. Мені імпонують твори Оксани Забужко, Юрія Андруховича, чи й закарпатських письменників... З наших сучасників захоплююсь художньою прозою Івана Яцканина, в них – глибока філософія, вони змушують читача замислюватися, і, взагалі, його стиль, його чарівна мова – це все вражає й приваблює. Іван Яцканин, мій однокласник, блискучий прозаїк, майстер слова, давно всіх нас переріс, виборовши гідне місце на ниві літератури.

● **Чи слідкуєте за суспільно-політичним життям України, нашими нинішніми сумними реаліями? Що думаєте з цього приводу?**

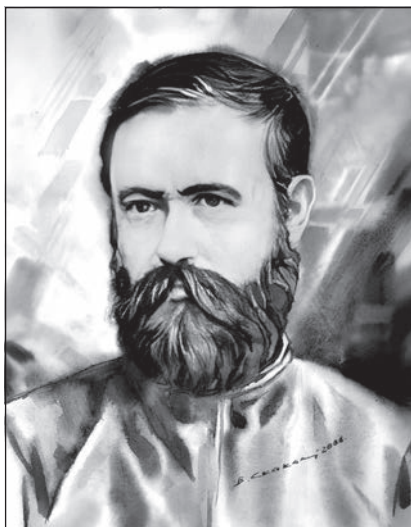
– Трагедією України є факт, що вона безпосередньо межує з росією, і впродовж усієї своєї історії була, на жаль, і надалі є, жертвою її агресії, її імперської жадоби. А коли нарешті відокремилась від імперії й стала незалежною, ворог-окупант знову вторгся на її землі, руйнуючи міста, вбиваючи мирних жителів. Перемога України над агресором-окупантом неминуха, як і перемога українців над самими собою, аби, як писав Сергій Федака, *розбудувати гарну, підметену Україну*. Вона мала б стати частиною західного світу, вона на те заслуговує...

Тетяна ЛІХТЕЙ.

Народознавчі праці Анатолія Кралицького

Анатолій Кралицький мав широке коло наукових, літературних та суспільствознавчих інтересів. Він писав літературні твори, публіцистичні статті та народознавчі роботи з поля культурного життя свого та інших народів. Групу його робіт складають праці, які писав після ознайомлення з чужими матеріалами, інші мають суто власний характер і є написаними на основі власних спостережень і зібраного ним фольклорного та етнографічного матеріалу. Найактивніше і найбільш продуктивно він працював в середині сімдесятих років, коли опублікував більшість своїх оригінальних робіт з поля етнографії та культурного життя свого власного та інших переважно сусідніх народів.

Народознавчі праці Анатолія Кралицького виходили друком у науковому збірнику, який видавала Галицько-руська матиця у Львові. Подивимось на кілька його робіт, надрукованих у згаданому збірнику та кількох інших виданнях. У першому томі Наукового збірника, видаваного Літературною спілкою Галицько-руської матиці, він опублікував статтю *Список монастырей Чина святого*

Портрет А. Кралицького.

Василія Великого существовавших иногда в Марамоши (в Угорщині) и истертых императором Йосифом II 1788 г./1 Кралицький розглянув 14 монастирів, які існували в Марамоші й були скасовані імператором Йосифом II. Серед тогочасних та наступних дослідників найбільшого розголосу набуло його твердження у статті, що в Грушівському монастирі в XVI столітті існувала друкарня, яка ніби то друкувала книжки церковнослов'янською мовою для південнокарпатських українців. Друкуючи статтю, редакція збірника додала до неї свої примітки, в яких просила Кралицького навести докази свого твердження та факти, які б підтверджували висловлену ним думку. Анатолій Кралицький згодився і прийняв зауваження редакції збірника й у дальшому випуску згаданого тому опублікував статтю *К примечаніям на статью Список монастырей существовавших иногда в Марамоши сообщеную в 1 выпуску Наукового сборника 1865./2*. Кралицький не мав у руках книжок, які були б надруковані в друкарні Грушівського монастиря і писав про них з вісток, що їх залишили по собі закарпатоукраїнські церковні діячі XVIII та початку XIX століття. У статті він писав, що каноник Кисегій залишив по собі повідомлення, що держав у руках Буквар, надрукований у монастирській типографії в Грушові. Далі, він писав, що про книжку, надруковану в Грушівському монас-

тирі, розповідав Йоаникій Базилович, який бачив *Пентекостаріон*, теж надрукований у Грушові. Говорив про книжку, надруковану в монастирі в Грушові, і священник Гавриїл Бачинський, який жив на початку ХІХ століття. Дальшим свідченням про існування друкарні в Грушові, за Кралицьким, є *Антимінс*. Був надрукований у Грушові ще *Молитвослов*. Крім того, Кралицький у статті стверджував факт існування друкарні в Грушові тим, що Трансильванський князь дав книгу Нового завіту перекласти на румунську мову, яка теж могла друкуватися в Грушівському монастирі.

Думки Кралицького про монастирську типографію в Грушові дали поштовх багатьом дослідникам серйозно зайнятися питанням існування грушівської друкарні. Їх пошукові роботи, завершенням яких була робота Гіядора Стрипського *Чи була друкарня в Грушові* не підтвердили думку Кралицького і довели, що ніяка монастирська друкарня в Грушові не існувала. Її існування заперечили й угорські бібліографи, які не віднайшли жодних книжок, які б походили із згаданої друкарні.

Важливу роль в описі і характеристиці життя і побуту південнокарпатських українців мала робота Кралицького *Русини лаборські в Угорщині* /3/. У названій роботі Кралицький зосередив свою увагу на описі народного життя 32 сіл Меджилабірщини. Обрані для опису ним села становлять тодішній церковний адміністративний округ із центром у Меджилабірцях. Кралицький у статті малює загальну характеристику рельєфу його рідної місцевості, говорить про топографічне розташування названих сіл. Після того він у роботі займається описом внутрішнього життя і щоденного побуту русинів. Він торкався й повідомлень, які мали місце в писаннях інших авторів про Лабірщину. В одному із розділів статті він заперечив твердження угорського автора Мейсароша, уродженця містечка Гуменне, про ярмарки на дівчата на прощах у Красному Броді, про які той писав у книжці *A magyar orosok története* /4/. Твердження Мейсароша переймали й декотрі слов'янські письменники. Наприклад, перейняла його й чеська письменниця Божена Немцова. Кралицький заперечив згадане твердження і виступив на захист своїх земляків. Він писав і підкреслював у статті, що у віруючих русинів такого не могло бути. У третьому розділі цієї статті Кралицький подав образ шкільництва в окрузі згідно із станом після 1850 року, коли було зроблено перевірку і впорядкування шкільництва. Кралицький говорив, що учителем кожної сільської школи є місцевий дяк. Четвертий розділ статті присвячений фольклорно-етнографічним властивостям сіл на Лабірщині. Кралицький розглядає вечурки в селах, далі пише про похоронні звичаї при мертвому, хороводи та про народні звичаї в навечір'я Різдва. Крім того, він розглянув свадьбові пісні на Лабірщині, привівши цілий ряд їх текстів, які власною рукою записав у селах. Підсумовуючи свої спостереження і характеристику народного життя, Кралицький у згаданій статті зауважив, що мова людей, які живуть у селах на Лабірщині, її особливості та ознаки такі самі, як у народі в Галичині та в Малоросії.

Услід за цією статтею і, нав'язуючи на неї, Кралицький надрукував дальшу статтю про народні обряди на Лабірщині. Її назва *Свадебніе обряди у Лаборских русинов* /5/. В полі зору Кралицького обряд заручин та

обряд весілля. Розповідаючи про згадані обряди, Кралицький опублікував цілий ряд текстів народних пісень, які співають при виконванні обрядів заручин та ходу народного весілля. Ці пісні із його записів мають значення і для сучасних дослідників народного весілля в українців східної Словаччини і можуть бути використані дослідниками і сьогодні.

Анатолій Кралицький широко цікавився обрядом свадьби. Він цікавився й тим, як цей обряд проходить й у сусіднього словацького народу. Він писав і про обряд свадьби у словаків. 1868 року в галицькому журналі *Галичанин*, що виходив як додаток до *Слова*, він опублікував статтю *Свадебные обряды у шарийских словаков* /6.

Кралицький не обмежував себе описом процесу і характеристикою ви- явів етнографічного побуту свого народу. Його зацікавлення народним життям були ширші. У статті *Степовая жизнь на дольных Уграх* /7 він здійснив опис життя і побуту угорців. 1866 року він опублікував статтю *Сербия (Очерк этнографический)* /8. У цій роботі він розглядав кілька аспектів життя і побуту сербів. Писав він про їх церковні справи, уклад духовного життя, їх громадсько-політичні питання та й ознаки і властивості їх характеру, їх внутрішні риси, знаки їх мислення та поведінки, їх розуміння правди і справедливості та потяг до свободи. Всі ці ознаки він представ- ляв як зразок і приклад для життя і поведінки свого народу.

Після опублікування цих двох статей Анатолій Кралицький знову по- вернувся до опису етнографічних ознак свого народу й частково згадав і деякі статистичні дані. У збірнику Галицько-руської матиці він оприлюд- нив статтю *Северо-восточная Угорщина (топографическо-географическое описание)* /9. Стаття розпочинається топографічним описом Земплин- ського комітату. Автор відмічав географічні особливості комітату, визнач- ні історичні його прикмети та його духовне представництво. Після опису Земплинського комітату він перейшов до топографічно-географічного опи- су Ужанського комітату, далі писав у такому самому дусі про Бережський комітат. Пишучи про цей комітат, він додав розділ про Монастир Чину святого Василя Великого в Мукачеві та про відому Мукачівську фортецю. Піля того у його статті слідує означений у назві статті опис Шариського ко- мітату. П'ятий розділ своєї статті Кралицький присвятив опису Списького комітату. Шостий розділ його статті містить опис Марамороського коміта- ту, сьомий розділ, яким закінчується стаття, є аналогічним географічно-то- пографічним описом комітату Угоча. Подаючи образ комітатів, Кралиць- кий наводить міста і містечка, які в них знаходяться, місця, в яких діють монастирі, де відбуваються щорічні ярмарки, які середні школи в них пе- ребувають. Наводить він і прізвища культурних діячів, які в них живуть і проводять свою роботу. Наприклад, при описі Шариського комітату згадує Олександра Павловича, при описі Списького комітату професора гімназії Михалича.

Географічно-топографічні описи згаданих комітатів Анатолій Кралиць- кий реалізував та такими принципами, за якими тогочасні подібні описи робилися в Угорщині та в сусідніх країнах. З деякими з них, особливо з ро- ботами російських авторів він міг бути ознайомлений на основі книжкових фондів єпископської або й інших бібліотек.

Анатолій Кралицький дослідження народного життя своїх земляків по-єднував з дослідженням їх історії та церкви. Він був визначним дослідником життя й діяльності їх культурних і церковних діячів. 1865 року в *Місяцеслові* вийшла його стаття про Олександра Духновича *Александр Васильев Духнович, крилошанин Пряшевскій* /10. 1866 року в Науковому збірнику Галицько-руської матиці він оприлюднив статтю про Арсенія Коцака *Арсеній Коцак Доктор святого богословія* /11. Кралицький в обох статтях строго дотримується конкретних фактів і подає реальний і правдивий образ життя й діяльності обох культурних діячів. Ці статті зберігають своє наукове та інформаційне значення й у наш час. До характеристики життя й діяльності окремих діячів освіти і культури він звертався й пізніше і писав про єпископа Василя Поповича і протоігумена Йосифа Базилевича. Після того в збірнику Галицько-руської Матиці появилася в друку його стаття про старі рукописні євангелія в бібліотеках в Ужгороді та в Мукачеві – *О древніх євангеліях*. /12

Анатолій Кралицький шукав корені культури закарпатських українців у глибокій давнині і бажав їх винести на світло. 1871 року в Літературному збірнику Галицько-руської Матиці вийшла його стаття *Нечто о старинной архимандрії Бохорской Чина св. Василия Великого в горах Щитницких в Угрии* /13. Стаття написана за словацькими матеріалами. Думки, висловлені у статті, підтримували віру його сучасників у давність їх культури та переконання про їх давність і автохтонність в Угорщині, на землях якої вони живуть від найдавніших часів.

Згадані народознавчі статті Анатолія Кралицького становлять невелику частину його літературної діяльності. Вони були вихідним етапом до його зусиль сприймати свій народ у південних Карпатах як частину українського народу і його духовного життя, що згодом виявилось його співробітництві з журналом Івана Франка *Життя і слово*, в якому публікувалися його фольклорні зібрані матеріали.

Література:

- 1/ Науковий Сборник издаваемый Литературным обществом Галицко-русской Матицы. Год издания первый. 1865. Выпуски I – I Йосифій V. Во Львові, в книгопечатні Ставропігійского Інститута 1865 года, с. 50-52.
- 2/ Науковий Сборник.....Год издания первый. 1865. Выпуски 1-4. с. 111-114.
- 3/ Науковий Сборник.....Год издания первый. 1865. Выпуски 1-4. с.103-111
- 4/ Mészáros Károly. A magyarsági oroszok története. Kassan 1850.
- 5/ Науковий Сборник.....Год издания первый. 1865. Выпуски 1-4. с.137-160.
- 6/ Галичанин: Науково-белетристична прилога до Слова. Рочник 2. н. 18. Львов, 1868.
- 7/ Науковий Сборник.....Год издания второй. 1865. Выпуски 1-4. с. 257-264.
- 8/ Науковий Сборник.....Год издания второй. 1866. Выпуски 1-4. с. 23-35
- 9/ Науковий Сборник.....Год издания второй. 1866. Выпуски 1-4. с. 151-155, 299-318.
- 10/ Місяцеслов на год 1866 для людей Угорскія країни. Унгвар, 1865.
- 11/ Науковий Сборник.....Год издания второй. 1866. Выпуски 1-4. с. 66-67.
- 12/ Науковий Сборник.....Год издания второй. 1866. Выпуски 1-4. с. 68-69
- 13/ Литературный сборник издаваемый Галицко-рускою Матицею 1871. Во Львові в типографії Ставропігійского Інститута. с. 29-30.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олена ОЛІЙНИК

Народилася в смт Золочів Харківської області 21.03.1976 року. В 1993 році закінчила школу з відзнакою (золотою медаллю). Має дві вищі освіти: економічну (1997 – 2002 рр. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця) і театральну (2008 – 2013 рр. Харківська державна академія культури).

Працювала бухгалтером, методистом, художнім керівником, начальником відділу культури і туризму. Режисерка, сценаристка, авторка і виконавиця віршів і пісень українською мовою. В березні 2022 року, внаслідок повномасштабного вторгнення російських окупантів, виїхала з України в Словаччину і вже з

1 квітня почала організовувати благодійні концерти на допомогу Україні.

У 2024 році брала участь у першому Українському фестивалі в Братиславі, у грудні цього ж року в Тренчинському центрі волонтерів отримала відзнаку «Серце на долоні» в категорії «Dobrovolníctvo s celospoločenským významom».

В МЕНІ ЖИВЕ ВІЙНА

В мені живе війна, хвилинами мовчання.

В мені живе вина, що зіткана з повчання.

І монолог німий, думки: як буде далі?

Чи зрозуміли ми – все знову по спіралі...

В мені живе війна. І неохоче рима,
розбита і сумна чекає за дверима.

Де ще нема біди, в моєму ріднім краї.
Нема слідів орди, життя що забирає.

В мені живе війна, цей стан невиліковний.
Все знищує вона і душить дзвін церковний.

30 серпня 2022 рік

В ЛЮТОМУ – ЛЮТЬ

Осінь, я все ще у тебе закохана.
Хоч холоди наближаються стрімко.
Осінь, ти трішки, можливо, сполохана?
Осінь, що з нами відбудеться взимку?
Вересень, жовтень... По черзі, не віриться.
Час без зупину стікає краплинами –
вже в листопаді. То що ж з нами діється?
Знову гортаю альбом зі світлинами.
Осінь, чи знали ми в році минулому,
чим нам обернуться всі наші прагнення.
В злості й жорстокості не потонули ми:
шлях до Свободи – це спільне досягнення.
В грудні засніжить. Свята наближаються.
Всі сподівання на краще – це січень.
Тільки страхіття війни не ввижаються:
свідків мільйони й мільйони є свідчень.
В лютому – лють. Крижаними світанками
зітканий місяць зими закривавлений.
Двадцять четвертого лютого, зранку,
мирного неба народ мій позбавлений.
Захист надійний – сини України
й доньки. Герої – сміливі й нескорені.
Знову розквітне червона калина.
Тут Батьківщина і тут наші корені...

25 вересня 2022 рік

ЗЕРНА І ЖНИВА

Поранена нестерпною війною
й жертівністю смертей людська душа.
З тобою, з нами, з ними і зі мною –
це зілля недопитого ковша
життєво необхідних компонентів
із миру, щастя, радості й добра:
буденності і стрімкості моментів...
Тому диктує істина стара,
що мир буде, а війна руйнує
і рве судини серця на шматки.
Лукавий знову тішиться – панує,
а ми все «прошиваємо латки»
в поранених, але незламних душах.

І кожен з нас, як може ожива.
Та зі словами вголос «Жити мушу!»
Посієм зерна. Там, дивись, й жнива...

3 листопада 2022 рік

РІДНОМУ ЗОЛОЧЕВУ І ЗЕМЛЯКАМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

Не встигаю читати новини із рідного краю.
Кожен день своє серце, немов по частинках збираю.
Все по колу: прильоти з ворожої недокраїни,
а в моєму містечку – пожежі, погроми й руїни.

Земляки всі у розпачі, з болем втрачають останнє –
рідну хату, родину, на краще життя сподівання.
Сильні, мужні, але ж тому горю вже краю немає,
бо ганебна країна ERROR долю людям ламає.

І «тримайтесь» – слово підтримки, напевно, дратує.
Бо воно не вгамовує біль, від біди не рятує.
Не приводить до тьми зневірену душу розбиту.
Не вертає загиблих батьків і дітей з того світу.

Вірю! Зійде ще мирна зоря над моїм рідним краєм.
Краєм вільних і мужніх людей, і хоча серце крає
за усіх земляків, хто страждає від злого свавілля –
згине чорна війна і зупиниться це божевілля.

27.2.2025 р.

НЕСКРОМНА КОМБІНАЦІЯ

У кожній точці світу є засранці,
лише умовна зміна декорацій.
Яку обрати відповідь «обранцям»?
Не скромну комбінацію із пальців.

Це виглядає досить не культурно,
але тоді тебе пошиють в дурні.
Пояснять все доволі конструктивно,
що ти кретин, а не вони кретини.

Життям людей торгують без ліміту,
в усіх залитих кров'ю точках світу.
Борцям «За узкий мір» і їх посланцям –
не скромну комбінацію із пальців.

25.02.2025 р.

ДРУЖИНІ ЗАГИБЛОГО ГЕРОЯ (пісня)

Терпіти біль такий не в змозі.
Забути неможливо все тепер повік.
Вона його кохає досі.
Для неї він назавжди – любий чоловік.

І де подіти сльози горя?
Слова не тішать ті, що чує звідусіль.
Вже не впадуть на щастя зорі.
Весільне фото: краще із усіх весіль,
де вони разом на сторіччя,
майбутнє грає кольорами й має зміст.
А зараз, наче в потойбіччі
і протиріччя у минуле зруйнувало міст.

Гей, Боги усі небесні!
Грійте Душі безтілесні
тих,
хто зачепив своє крило за небосхил
і повернутися назад не мав вже сил.

Дайте спокій в Божім Домі,
бій скінчивсь і невагомість
там,
а ми їх тут запам'ятаємо навік,
для кого хто, для неї – любий чоловік.

Час не лікує, просто плине
і вмиє дорослим став маленький син.
Її кохання лебедине
живе у ньому, дай Господь їм сил.

Інакше навіть сходить сонце,
промінчик щастя знову виглянув і втік.
І не загляне у віконце,
для кого хто, для неї – любий чоловік.

Лише на фото сяють очі,
де вони разом з вірою у майбуття.
Натомість зараз дні і ночі
переплелися і змінили все життя.

НОВОРІЧНЕ

Не поквапилася, друзі, з привітаннями.
І людей поважних в «стрічці» не відмітила.
Все не так вже, як колись, у віці ранньому.
Все змінилося. Як швидко? Не помітила.
Хто у серці, той відчує добрі наміри.
Та мою присутність поруч, не зважаючи
на вражаючі у кілометрах заміри,
на годину звідси час випереджаючи.
Пам'ятаю щирих. Циніків – на звалище,
хто в колеса палки ставив – «до побачення»,
бумеранги вже летять, та не назвали ще,
тих, кому не буде віри і пробачення.
Спекулюючи на почуттях страждаючих,
дехто ролі грає, «зверху» вже затверджені.
Хто «без гриму», у молитві, виживаючи,
з болем в серці, без образ, бо самоствердженні.

НА ВОЛЮ

Душа прилетіла з пухкої хмаринки.
Вона поселилась у тілі дитинки.
В «будиночку» все обладнала «під себе».
Прозорість і легкість, неначе на небі.
Невдовзі дорослою стала дитинка.
Змінилася зовсім життєва картинка.
Приземлення вносить свої корективи.
Душі пропонуються альтернативи.
Пручається, плаче у кожній клітині
Душа, що живе у дорослій людині.
А сльози так душать, пече все до болю.
«На волю!». Кричить. «Дайте вихід на волю!»
На зміни життєві впливає чимало
безглуздість подій, що є певним сигналом
на мить зупинитись, звернутись до себе.
Побачити знову хмаринку на небі,
з якої Душа поспішила до тіла,
щоб іскра горіла в ній, тільки б не тліла.

КОЛЮЧКИ

Я милий їжачок, у мене є колючки.
Вколоти можу? Так. Це боляче? Авжеж.
Не вірите мені? Тоді візьміть на ручки.
Колючки в їжачка – найкраща із одерж.
Скручусь у свій клубок – рятуюсь від багнюки,
звичайний стан життя, коли не мають меж
чийсь дурні думки і простягають руки,
втручаючись у світ, в якому ти живеш.
І зовсім я не злий до тих, хто має намір
погладити мене без « вигідних угод».
Хто саме, як і я, не терпить безлад й гамір.
Й можливо захистить від злив і від негод.
Тож колючки – «броня», те бонус від природи.
Бо є такі місця, де серця перестук,
які не захистять ніякі чари вроди.
А «колючки» – те так. Ви чуєте? Тук-тук...

СЕРЦЕ

Відкритє серце – чемне і привітне.
Життєвий досвід – зважені думки.
Відкритє серце... поле в нїм магнітне.
До того серця тягне залюбки.
Хто поруч – знає, що воно, як промінь.
Де темно – сяє, сонячно – іскрить.
Потік проміння – неосяжна «повінь»,
хтось «запалає», хтось у нїм «згорить».
Комусь – спасіння, той потік від спраги.
Комусь, на жаль, поперек горла то.
Можливо бракне волі і відваги,
своє відкрити серце «на всі сто».
Щемить у грудях, обпікає наче
вогнем страждань. Не має воно меж.
Відкритє серце десь тихенько плаче.
Хоч має силу, але плаче теж.

НУЛЬ ЦІЛИХ, НУЛЬ ДЕСЯТИХ

Ми виправдовуєм людей,
бо інші засоби відсутні.
Альтернатив нема нїде,
можливо, в планах на майбутнє.

Ми відчуваємо брехню,
що характерно – моментально.
Душа при цьому в жанрі *ню*,
чомусь слабка й сентиментальна.

Ми «перли» із банальних фраз
нанизуємо, як намисто.
А захиститись від образ –
нуль цілих, нуль десятих хисту.

ПРОТИ

Пристосуванців не вбачаю за кермом.
Тому я проти вовкулак тих оповитих
брехнею, заздрістю й бездарності ярмом.
Люблю відвертих, чесних, чемних і відкритих.

І я, знесилена й зневірена, утім,
все ще підтримую людей простих і щирих,
коли із вуст лунають відповіді ті,
які не чуто для загалу в буднях сірих.

Пристосуванці... Ціль у них завжди одна:
купи, продай і честь, і совість за монети.
А потім, душі випиваючи до дна,
у кулуарах пропагують менуети.

Придворні танці в стилі «крок, уклін і цьом».
Придворні танці – поодиночі та в дуєті.
Придворні танці, що відомі багатьом.
Придворні танці, в нашім є менталітеті.

СПІВРОЗМОВНИК

Моя душа – мій співрозмовник,
усіх ідей – чіткий замовник.
І тем «гарячих» – співзасновник.
І режисер, і постановник.
В її куточках потаємних
багато слів палких, приемних.
І з нею стільки бесід чемних
пройшло, по-щирому, взаємних!
За покликом її стремління –
мое багатшає сумління.

Міцніє дух благовоління,
з часів душевного правління.

СТАРОМОДНА ПАНІ

Не вабить гомін гучних компаній.
Не тішить музика в ніч на ранок.
Ви – старомодна, напевно, пані.
В будинку Вашім нема фіранок.

На підвіконні книжки і квіти,
чай із пелюсток і з ароматом.
Не зачепили Вас неофіти.
Не ущемили сарказм і мати.

Ви, як промінчик, де зовсім смеркло.
Ковток повітря для тих, хто гине.
Можливо, вгору вже Ви із Пекла?
Дай Боже витримки, берегине.

АНТИДИКТАТОР

Пробачте нележку натуру,
що не сприймає диктатуру.

Зростити дайте особистість,
щоб не чекати років двісті.

Тут міцність духу – не зважайте,
нести свій хрест не заважайте.

Господь вдихнув у кожную душу
той дух – про це писати мушу,

бо небо нам своє диктує,
та декого це так дратує.

Системні знаки коректури
Всевишній шле в «гарячі тури»,

тому свій гнів змініть на милість
і виявіть духовну зрілість.

РЕЦЕНЗІЇ

Микола ДУПЛЯК

З ПРИВОДУ ПУБЛІКАЦІЇ АНТОЛОГІЇ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ПРЯШІВЩИНИ

Тарас Шмігер і Олександра Літвіняк
Українське перекладознавство Пряшівщини.
Антологія.

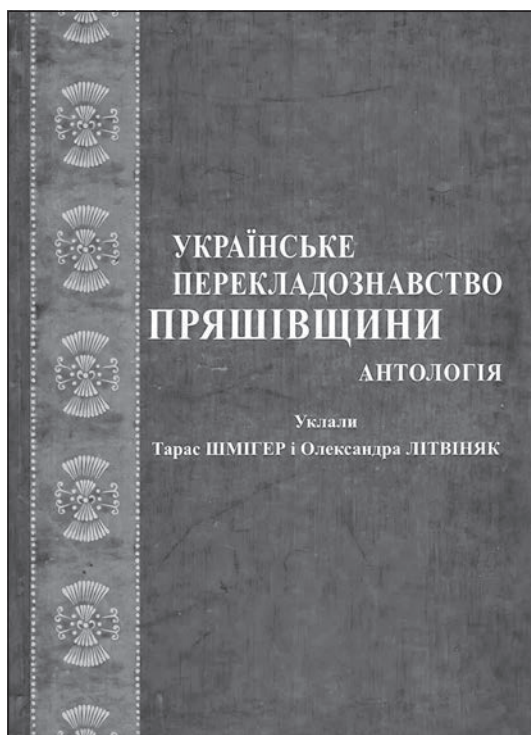
Львів – 2024. Стор. 527

Названа вище публікація про життя і творчість українських письменників Пряшівщини є дуже відрадним явищем на книжковому ринку 2024 року. Вона вийшла завдяки НТШ у серії національна пам'ять у перекладознавстві. Меценат видання – родина Лозинських.

Публікації про Пряшівщину в Україні – рідкість, тож рецензована книжка повинна викликати особливе зацікавлення українського читача, який має змогу довідатися про життя і творчість багатьох наших кровних братів у Словаччині. Українські читачі на Пряшівщині можуть лише схвалювати

цю книжку, бо нарешті Україна по-батьківськи поглянула на своїх земляків у сусідній країні, про яких досі майже мовчала. З цього приводу пряшівчани мали оправданий жаль до України, але свою національну ідентичність, традиції та звичаї, пов'язані з їхнім походженням, зберігали.

Пряшівчани – це українські лемки, які споконвіку живуть на півдні від Карпат. На північ від Карпат (у кордонах Польщі) розташована Лемківщина. Лемки жили тут до 1947 року. Ще в VII – X століттях предки лемків, що їх дослідники трактували як «білих хорватів» (самі ж мешканці Західних Карпат називали себе «русинами» або «русинами»), складали єдину національність з русинами Подніпров'я, вірно служили в княжій

дружині й обороняли незалежність Київської Руси. Русини-лемки від княжих часів втрималися у рідних горах по обидвох боках Карпат, зберігали та розвивали свою національну культуру.

З розпадом Київської Руси-України й втратою української державности, Україна попала під чуже панування, що супроводилось жорстоким знущанням чужинців над українським народом, – то московського плондрування, то татаро-монгольського лихоліття, то турецьких руйнувань, то польсько-литовського панування. У таких невідрадних умовах українці не все могли нести поміч своїм співвітчизникам на окраїнах колись великої Київської Держави. З цього приводу пряшівський письменник Іван Мацинський, між іншим, писав:

Ми лемки – на захід від Лабірця й Сяна.
Чи чуєш, Вкраїно, наш жалібний гімн?
Ні, що тобі древня лемківська рана?
Безболісність стала законом твоїм.

То й далі... й надалі себе продавай,
Шматуй своє тіло на лезах прозорих...
Лиш болю до тебе розрісся розмай
У лемківських грудях і гордих, і хворих!

«Пристрітники» (Аннали Світової
Федерації Лемків), №2 Каміллус, 1975, стор. 153

Під цю пору лише південна частина етнографічної групи лемків продовжує жити в не найсприятливіших умовах словацької етнополітики. Не можна не погодитись з автором книжки «Lemkos' Fate And Misfortunes» Іропом Любчиком, що український етнографічний простір, який не загубили й не забули автохтони-лемки, треба постійно пам'ятати і нагадувати про нього не тільки українцям, але й полякам і словакам.

Найбільш відомий дослідник традиційної народної культури українців Пряшівщини, д-р Микола Мушинка, оцінює сучасні словацько-українські стосунки дуже критично. Він, між іншим, пише: «У словацькому суспільстві підтримується негативне ставлення до України. Воно незрозуміле тому, що на відміну від інших сусідів України, між нашими двома країнами ніколи не було територіальних чи політичних конфліктів. На десять публікацій про Україну, які з'являються у словацьких ЗМІ, – дев'ять негативних...».

Після Оксамитової революції 1989 року, на Пряшівщині виникли дві нові організації – Союз русинів-українців Словацької Республіки та Русинська оброда. Перша керується принципом, що етнонім «русини» є давнішою назвою етноніма «українці»; отже, русини й українці є однією національністю. Друга твердить, що русини є «четвертим східнослов'янським народом», не спорідненим з українцями. Політична боротьба між керівниками цих двох організацій довела до офіційного розділення однієї національності на дві – русинів і українців, що лише прискорює процес їх денаціоналізації, тобто словакізації. Не можна не погодитись з укладачами антології, що брак уваги від уряду України до потреб українського автохтонного населення Пряшівщини може спричинитися до того, що пословачення не залишить українській громаді

жодного шансу на суспільно-політичне існування, а також втратиться можливість взаємовигідних контактів. Потреба названої вище публікації українських вчених назріла вже давно, тож можна лише її привітати і в Україні, і в Словаччині. Вона заповнює давно створений інформаційний простір.

Антологія складається з трьох частин: аналітичних статей, бібліографії (1952-2022 рр., 610 позиції), та самого корпусу статей (32 публікації), що їх написали місцеві українські науковці – пряхівці на різноманітні теми перекладу. Спадщина цього південнолемківського регіону важлива для розуміння й збереження цієї потужної наукової традиції, про яку дуже мало знають поза Пряхівщиною і яку цілком ще не осмислюють як цілісне тягле явище. Головна риса видання – її джерелознавчий характер. Вона підсумовує та узагальнює поступ поглядів на переклад на цій території, де зустрічаються різні мови та діалекти. Пряхівщина стала зоною ідеологічних змагань, коли окремі угорські та словацькі діячі намагаються штучно розмежувати діалект і літературну мову, щоб визнати їх як дві окремі мови – українську та русинську, – а далі впроваджувати розмежування у коліс монолітній етнічній спільноті. Автори розглядають український переклад як чинник творення української нації, а це дозволяє стверджувати, що доки там існує наявність перекладознавчих досліджень, доти там існує частинка української нації.

Головна мета публікації цієї антології – спопуляризувати та простежити генезу перекладознавчої думки серед українознавців Пряхівщини, зрозуміти її джерела та оцінити, як її можна підтримати сучасними важелями впливу заради збереження і – щонайголовніше – розвитку національної самосвідомості серед пряхівських українців. На мою думку, автори досягнули шляхетної мети, що її поставили перед собою, однак на цьому шляху не можна зупинятися, а треба стимулювати даліш наукові дослідження в цій ділянці щоб дати якнайповнішу картину розвитку творчої думки та праці пряхівських українців, бо в одній публікації ледве чи можна це зробити. Укладена бібліографія – результат ідентифікації джерел – тотального перегляду словацької українськомовної періодики за 1945-2022 рр., таких як: «Пряхівщина», «Дукля», «Дружно вперед», «Нове життя» та наукових періодичних видань – «Наукові записки» Культурного союзу українських трудящих Словаччини та «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику». На жаль, пишуть укладачі, ні Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, ні Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника у Львові не мають повних комплектів навіть найголовніших українських видань Пряхівщини.

До речі, цю інформацію бажаю доповнити власним досвідом. В 1970-х роках у Сполучених Штатах Америки я збирав різні публікації з Пряхівщини до Українського лемківського музею, який згодом із дозволу Владики Василя Лостена оформив в Українському музеї і бібліотеці в Стемфорді, Коннектикут. Пряхівські видання поповнили там мою збірку Бібліотеки лемкознавства та УПА, до якої я збирав різномовні публікації.

Пряхівські українськомовні перекладознавчі публікації є частиною української школи перекладознавства, а її своєрідності пов'язані насамперед із мовною парою словацько-український переклад. Автори антології підсумовують, що становленню «української етнічної ідентичності місцевих науковців суттєво допомогли регіональні краєзнавчі енциклопедичні довідники, опубліковані у Пряхеві за останні 30 років». По-моєму, йдеться про весь період

від 1952 року. Безперечно, можна сподіватися, що опублікована антологія дасть поштовх прямишівським науковцям до нових пошуків у контексті всього українського перекладознавства, нав'язання й розвитку контактів між прямишівськими дослідниками й літераторами та визнаними перекладознавчими осередками в Україні.

Укладачі антології дають високу оцінку прямишівським «Науковим запискам» і журналам, особливо літературно-мистецькому журналові «Дукля», який від 1989 року перейняв функції ліквідованих друкованих органів. Дослідники особливо високо оцінили невтомну багаторічну працю головного редактора «Дуклі» Івана Яцканина, який не тільки опікується виданням журналу в далеко нелегких, навіть саботажних умовах, але є автором чималої кількості перекладознавчих рецензій, у яких дискутує питання оцінки якості українсько-словацького перекладу, історико-літературних аспектів перекладу та мовної поетики». Проф. Тарас Шмігер стверджує, що перекладознавчі книги на Пряшівщині є, але «їх не є стільки, якби хотілося, але вони є та відображають і стан розвитку перекладознавства, і стан національної громади».

Період піднесення української літератури на Пряшівщині, що почався у середині ХХ ст., почав згасати після радянської окупації 1969 р. і практично закінчився після Оксамитової революції 1989 р., коли дотації на видання українських книжок у Словаччині радикально обмежили. Після 1993 р. політика Словаччини щодо національних меншин мала виразні дискримінаційні ознаки. Затирання української ідентичності стало досить успішним. Під цю пору на ниві української культури працюють ті ж самі вчені, що й 50 років тому. Українське перекладознавство гуртується довкола Інституту україністики філософського факультету Пряшівського університету, який ставить своїм завданням вишкіл україністів. Саме тому проф Т. Шмігер висловлює надії на подальший розвиток українського перекладознавства на Пряшівщині.

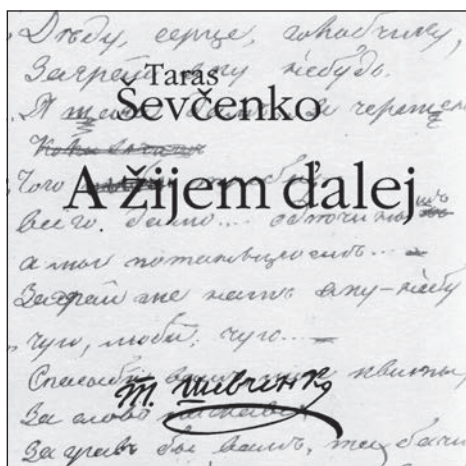
На думку дослідниці доцентки Олександри Літвіняк, найчастіше в прямишівських джерелах на тему перекладу дописували Любиця Бабота, Ілля Галайда, Юрій Кундрат, Михайло Мольнар, Михайло Роман, Йосиф Шелепець, Ян Юрчо та Іван Яцканин. Вони багато зробили для виявлення й популяризації української літератури й історії в Словаччині. На думку проф. Тараса Шмігера, «Наукові збірники Музею української культури в Свиднику» та автори – дослідники дотримуються високих наукових стандартів. Упорядники антології також заслуговують на добре слово і позитивну оцінку, бо в незavidних умовах життя і праці під час жорстокої війни Росії з Україною познайомили українського читача не лише в Україні, але й у цілому світі з фактами, що, як пише Михайло Роман, на сході Словаччини, під Карпатами, споконвіку живе русько-українське населення, яке наперекір сильній мадяризації та словакізації зберегло свою ідентичність, має свою культуру, літературу і своєрідним способом збагачує українську культуру, в тому числі й перекладознавство. Книжку доповнює та збагачує іменний покажчик і список абрєвіатур.

На жаль, після своєї появи, оце вагоме наукове дослідження Т. Шмігера та О. Літвіняк стало раритетом, бо вийшло тиражем усього 200 примірників. Ситуацію рятує наявність електронного примірника книжки. Її можна прочитати на сайті academia.edu .

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

АКТУАЛЬНИЙ ТА АКТУАЛІЗОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД

«А žijem ďalej» – під такою назвою наприкінці минулого року вийшов у нас книжковий переклад творів Тараса Шевченка на словацьку мову, зроблений Маріаном Гевеші. Назва книжки його перекладів більш ніж символічна. Адже Шевченко в позаукраїнській свідомості часто сприймається як Україна, а Україна як Шевченко. Живе Шевченко, живе й його Україна.

Книжка «А žijem ďalej» містить переклади кількох поезій та кількох уривків із прозових творів Тараса Шевченка. Йдеться не про переклади цілісних Шевченкових творів, а про їх частини, уривки поезій, які згущено, концентровано виражають думки, погляди та ідеї, якими жив Шевченко і які втілював у свої твори. Це не класичні типи перекладів творів, метою яких є ознайомити читачів її творами іноземного поета. Це переклад вибраних, добірних, найбільш характерних для Шевченка образів, ідей та відчужень поета. Перекладач мав перед собою мету перекласти найважливіші думки поета, які мають загально-

нолюдський характер і не втратили свою актуальність у наші дні.

Переклад М. Гевеші Шевченкових творів у контексті подій в сучасному світі актуальний та й актуалізований. В сучасному світі відбувається протистояння любові до свободи, демократії, з одного боку, й авторитаризму, що інколи виливається в диктаторство, з другого. Вибір поезій Шевченка для перекладу був зроблений з урахуванням його свободолобних і демократичних думок і настроїв та викриття авторитаризму, яке помічав Шевченко в суспільстві у свою добу. Ці ідеї виражені Шевченком у його творах у різних образах і співвідношеннях в ракурсі цілого твору. Перекладачу йшлося не про переклад взятого усього твору, а тих його частин, у яких його ідеї виражені найбільш чітко і показово. Наприклад, у Шевченка в сатиричній поезії «Сон» читаємо:

Дивлюсь, цар підходить
До найстаршого.....та в пику
Його як затопить!...
Облизався неборака;
Та меншого в пузо –
Аж загуло!..а той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних..

¹ Taras Ševčenko. A žijem ďalej. Preložil Marián Heveši. Vydal Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku v roku 2024.

Цю Шевченкову картину авторитарної царської системи Гевеші передав у своєму перекладі картиною

cár k nim ide bližšie
Radcovi dá po papuli –
až nim zakolíše!
Chudák zjojkne, oči púli
A hneď ako dýkou
do bachorov laktom štučá
svojich pobočníkov,
tí zas nižších a tí potom
zmastia najnižšieho,
no a on už pod oknami
anciáša jeho,
nechá mlátiť úbožiakov.

Можна було б наводити далші приклади словацького перекладу, актуальних для нашого часу думок та ідей Тараса Шевченка, як, наприклад, уривок із Щоденника Тараса Шевченка на 36 – 37 сторінках перекладу.

Книжка перекладів творів Тараса Шевченка на словацьку мову, які здійснив Маріан Гевеші, має ще одну помітну важливу ознаку. До книжки своїх перекладів він додав ще переклади відгуків про Шевченка українських поетів Івана Драча, Михайла Семенка, Ліни Костенко та українських поетів Словаччини Івана Мадинського, Йосифа Збігleyа та Степана Гостиняка.

Книжку словацького перекладу творів Шевченка на словацьку мову завершує хороша стаття Івана Яцканина «Ševčenko sa vrátil», яка згоджується з метою словацького перекладача Маріана Гевеші і доповнює його.

НОВА КНИГА ПРО ШЕВЧЕНКІАНУ

В ці дні попала до мене цікава монографія українських шевченкознавців та германістів, яку написали Микола Зимомря, Іван Зимомря, Олена Зимомря, Богдан Головка і видали за редакцією М. Зимомрі під назвою «Шевченкова спадщина: орієнтири сучасності» (Суми, 2025, 188 с.). Монографія складається із дев'яти розділів та покажчика імен. Зразу треба сказати, що це нове осмислення ролі творів Тараса Шевченка в царській Росії, Україні та в Західній Європі, передусім в німецькомовних країнах. Автори приносять цілий ряд нових фактів рецепції творів українського, але й світового генія Тараса Шевченка, які досі не були відомі широкому колу читачів.

На думку авторів монографії, найбільшими пропагаторами творів Т. Шевченка

протягом XIX ст. в Європі були Михайло Драгоманов (1841-1895) та Іван Франко (1856-1916). Вони правильно твердять, що М. Драгоманов створив ґрунт для сприйняття «Кобзаря» та подальшої культури України і в таких країнах, як Німеччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Англія, Болгарія, де Росія мала «потужний вплив». Книжечка М. Драгоманова «Українська література проскрібована російським урядом» (1878), яку написав французькою мовою до світового конгресу письменників, вийшла потім італійською, іспанською, сербською, болгарською і білоруською мовами. Українською мовою вийшла у Львові, який був тоді у складі Австро-Угорщини, і зіграла величезну роль для сприйняття української літератури і передусім творів Т. Шевченка. Для мене це новина, бо під час навчання в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка в 50-х роках минулого століття нам казали, що М. Драгоманов – ворог українського народу та його культури, в тому числі й Т. Шевченка. Автори на фактах доводять, що завдяки позитивному сприйняттю таких творів Т. Шевченка у Німеччині, як «Кавказ», «Холодний Яр», «Думки», «Заповіт», «І мертвим, і живим...», «Розрита могила», «Гоголю», які вийшли українською мовою у збірці «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» 1859 року, викликали незвичайний інтерес і в дальших країнах Європи. Жаль, в Словаччині так не було. М. Зимомря одночасно пише, що в свою чергу і німецька література відіграла «суттєву роль у процесі становлення й розвитку Т. Шевченка як неповторного митця» (с.9), бо Т. Шевченко знав художні твори Й. Г. Гердера, Й. В. Гете, Г. Гейне, Г. Е. Лессінга, Ф. Шіллера, знав твори німецьких художників і композиторів та ін. і тому пише, що німецька література була значною мірою першовідкривачем а) феномена українського поета як суб'єктивної величини; б) людини, якій судилися нечувани випробування з незаслуженими кривдами; в) особистості зі самобутнім обдаруванням... (с.11). Ця стаття, як на мене, належить до найкращих у монографії.

До тих найкращих статей належить і стаття «Художній текст – лінія множинних зв'язків» в якій автор, між іншим, відкидає твердження радянського літературознавства, що Т. Шевченко був атеїстом, бо такі тексти його творів, як «Марія», «Єретик», «Не гріє сонце на чужині», «Катерина», «Неофіти» та інші доводять, що в них він чи не найбільше виявив віру в Бога, що Христос виступає в них у двох супостатах: як син Божий і як людська людина. Автор висловив ряд спостережень, як вдалося чи не вдалося німецьким перекладачам адекватно перекласти позицію Т. Шевченка німецькою мовою. Читаючи цю статтю, згадалося мені, що такого аналізу словацьких перекладів творів Т. Шевченка досі нема. В статті «Трансцендентний вимір духовних змагань» дочитаємось, що Німеччина була першою західноєвропейською країною, вслід за передовою Росією, яка почала знайомитися з духовним багатством Т. Шевченка. Вже за життя поета, а саме в 1843 та 1847 роках з'явилися перші інформації і переклади німецькою мовою, але перша, на думку автора, ґрунтовна стаття про творчість Т. Шевченка вийшла аж 1862 року (рік після його смерті) і з того часу бере початок справжня німецька Шевченкіана. Цікаві спостереження висловив автор відносно дружніх відносин між Т. Шевченком і М. Чернишевським та іншими передовими діячами Росії.

Не менш цікава стаття «Шевченкове слово – виразник свободи». Автори на фактах доводять, який велетенський внесок поет Т. Шевченко вніс у пробудження національної свідомості українського народу, у розвиток української і світової культури. Вони пишуть, що нова доба вимагає і нове прочитання та тлумачення Шевченкових творів, з чим треба погодитись. Адже сьогодні ми є свідками того, як українські бійці на фронті із закликом Шевченка «Борітеся - поборете!» захищають свою Батьківщину від нападу агресора – Росії.

В статті «Тарас Шевченко як культурний феномен: контекст ідентифікації ре-ципієнтів» наведено 30 найбільш активних і найбільш відомих німецьких, австрійських, польських та українських авторів, які були причетні так чи інакше до творів Т. Шевченка. Серед наведених поети, перекладачі, літературознавці, журналісти та інші. Жаль, серед них немає чеських і словацьких дослідників, перекладачів, авторів гасел в чеських і в словацьких енциклопедіях про Т. Шевченка, хоч теж належать до Центральної Європи і в Празі вийшов незцензований «Кобзар» (1876), до видання якого був причетний і М. Драгоманов, як пише автор першої статті. Словацьких русинів-українців репрезентують в рецензованій монографії лише І. Яцканин та автор цих рядків. Поза увагою авторів залишились чомусь такі словацькі шевченкознавці, як М. Мольнар, М. Неврлий, перекладачі словацькою мовою творів Т. Шевченка Ю. Кокавець, М. Гевеші та інші, які переклали три збірки творів Т. Шевченка «Dumy moje» (1959), «Struny srdca» (1962) і «A žijem ďalej» (2024), організатори і доповідачі на наукових конференціях, присвячених Т. Шевченкові, на літературних вечорах, які всі подбали, щоб Шевченкове слово знали і словацькі читачі. Т. Шевченко того заслуговує, щоб появилась Шевченкіана слов'янських країн.

Монографія приносить багато нових думок, фактів, висновків, фотографій, які значно збагачують світову Шевченкіану і варто з нею познайомитись.

Михайло РОМАН.

Уляна ГАЛІВ (Україна), Яна ГРИЦАЙ (Німеччина), Ян ГЖЕСЯК (Польща)

ШЕВЧЕНКОВА СПАДЩИНА: ПРЕЦЕДЕНТНІ ФАКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Напередодні березневих днів, на які припадає відзначення річниць Тараса Шевченка, побачила світ неординарна монографія: **М. І. Зимомря, І. М. Зимомря, О. М. Зимомря, Б. П. Головка. Шевченкова спадщина: орієнтири сучасності. – Суми : Університетська книга, 2025. – 188 с.** Варто увиразнити факт: книжка дійшла до читачького загалу за редакцією відомого дослідника Шевченкових текстів, заслуженого діяча науки і техніки України проф. Миколи Зимомрі.

У чому полягає її сутність? Унікальність цієї праці в тому, що вона висвітлює аспекти німецькомовної рецепції спадщини Тараса Шевченка крізь призму міжкультурних зв'язків. Ця цінна праця складається з дев'яти розділів та покажчика імен. Так, у першому розділі осмислено міжкультурний універсум художньої спадщини Тараса Шевченка. За твердженням авторів, дослідження «дає змогу глибше розкрити процес взаємодії української культури з духовними надбаннями народів Східної, Центральної та Західної Європи» (с. 9). Ба більше, шевченкознавство як наука заслуговує вивчення в загальноцивілізаційному контексті. Тому науковці зосередили свою увагу на темі німецького письменства та його ролі у творчості Тараса Шевченка. Європейський культурний світ не міг не позначитися на фор-

муванні мистецьких уподобань поета. Звідси – оригінальне бачення дійсності, неповторний спосіб мислення, концептуально вагомі образи...

Аргументований факт: осмислюючи німецькі національні традиції та їхній вплив на формування світогляду Т. Шевченка, автори монографії не оминули увагою передусім таких майстрів німецького слова, як Й.-В. Гете, Й.-Г. Гердер, Ф. Шіллер, Г. Гайне, Г.-Е. Лессінг, Й.-Х. Енгель. У цьому контексті слушно згадані також відомі діячі, у т. ч. художники (А. Дюрер, Г. Гольбейн), композитори (Л. ван Бетховен, Ф. Шуберт, Я. Л. Ф. Мендельсон-Бартольд).

Переконливо звучить цікаве свідчення: німецькомовні рецепієнти були без перебільшення першовідкривачами феномена Шевченка, його мистецьких надбань. Німецькомовні переклади, інтерпретації поезій чи рефлексії з приводу тих чи тих творів, публікації в авторитетних наукових виданнях проклали місток і до світової рецепції. Таким чином, можемо спостерігати взаємодію насамперед двох творчих складників: як німецька, так і австрійська література та Шевченко. Зрозуміло, обидва складники творять материк німецькомовної Шевченкіани загалом. Як справедливо висновують дослідники, все це – служить добрим ґрунтом для «глибшого сприйняття ідейно-тематичних аспектів Шевченкового письма, його національної специфіки, історичної та естетичної колористики» (с 18).

Наступний розділ монографії пропонує прочитання художнього тексту крізь призму лінійності множинних зв'язків. Тут Шевченко постає не лише як духовний пророк, символ національної свідомості, а насамперед як митець, що вміє кодувати «текст у тексті». Тому авторські рефлексії дуже часто вдаються до вічних образів, образів-архетипів, образів-концептів. Проте, за спостереженням авторів (у розділі наводяться зокрема поодинокі переклади поезій Шевченка, здійснені Альфредом Куреллою), навіть досконале прочитання Шевченкового змісту в німецькомовній інтерпретації цілкомити не спроможне передати весь сакральний вимір Шевченкових смислів.

Ще один вагомий розділ – «Шевченкове слово – виразник свободи» – розглядає творчість Т. Шевченка в контексті світової культури. Тут науковці дуже доречно процитували академіка Миколи Жулинського, який об'єктивно вказує на домінуючу лінію тексту: Шевченко є «гарантом нашої вічності». І справді, незалежним є факт про велетенський внесок поета у формування національної свідомості, у розвиток національної та світової культури. Про його велич свідчать також численні переклади творів «Кобзаря» багатьма мовами світу, а ще – споруджені на його честь пам'ятники в Європі та за океаном. Змінюються покоління, цінності і пріоритети, змінюється час, а слово Шевченкове – вічне. Завжди актуальне і потрібне.

«Зміст і будова запропонованого видання, – резюмують автори монографії у післямові, – зумовлюються прагненням долучитися до поширення моделей художнього мислення Тараса Шевченка, виокремити питання, які уможливають глибше збагнути сенс таких стрижневих установок, як суб'єктна величина Шевченкового слова в добу українського романтизму, антропоцентрична сутність духовних устремлінь поета, релігійного й родинного концептів провісника й утверджувача ідей національного визволення та відродження, етичних та естетичних орієнтацій у мистецькій спадщині автора поеми «Гайдамаки», а також предметно-образної системи Шевченкових поетичних структур крізь призму їхньої інтерпретації з проекцією на переклад, зокрема, німецькою мовою».

Надзвичайно вартісним для дослідників-шевченкознавців є ще один розділ під назвою «Презентація джерел – динаміка рецепції Шевченкової творчості». Тут на дев'яти сторінках авторам вдалося розмістити неймовірно багатий світ німець-

комовної Шевченкіани. Це світлини рідкісних видань, серед яких назвемо хоча б «Т. Г. Шевченко в німецьких перекладах та критиці (1843-1917)» (Львів, 1968); «Шевченкове слово і слава. Антологія перекладів з Шевченка чужими мовами» (Чикаго, 1964).

Завершує монографію розділ «Тарас Шевченко як культурний феномен: контекст ідентифікації реципієнтів», де подані біограми видатних діячів (як українських, так і зарубіжних), які спричинилися до знайомства читачів зі спадщиною Т. Шевченка, висвітлили невідомі сторінки його творчої біографії, інтерпретували та перекладали його твори тощо. Серед цих імен – Іван Франко, Остап Грицай, Володимир Кушнір, Зенон Кузеля, Анна-Галя Горбач, Ірина Качанюк-Спех, Ярослава Погребенник, Роман Сембратович, Зенон Кузеля, Георг Адам, Франц Дідеріх, Юліус Гарт, Альфред Єнсен, Ернст Кайль, Карл Еміль Француз, Едуард Вінтер, Еріх Вайнерт, Гедда Ціннер, Ебергард Райснер, Петер Кірхнер, Рольф Гебнер, Лариса Робіне...

Чітку структуру книги увиразнюють ще два додаткові розділи, без яких канва книги була б не зовсім завершеною – «Шевченкіана: вибрана бібліографія» та «Шевченкіана в енциклопедичному контексті». Крім того, на її сторінках знайдемо рідкісні світлини: портрети дослідників-шевченкознавців, форзаци Шевченкових видань та автопортрети поета. До слова, промовистий дизайн книжки належить художнику Василеві Зимомрі, який ілюстрував, зокрема, збірку вибраних творів «Різноцвіття» Якова Гудемчука (Кошалін, 2003).

Цим відгуком прагнемо цілеспрямовано звернути увагу на позитивні компоненти рецензованої монографії, зокрема, на новизну артефактів та відповідні оціночні інформації. У цьому сенсі, пропонується монографія, без сумніву, – нове слово в українському літературознавстві, яке поповнить і збагатить скарбницю світової Шевченкіани.

На фонд журналу «Дукля»

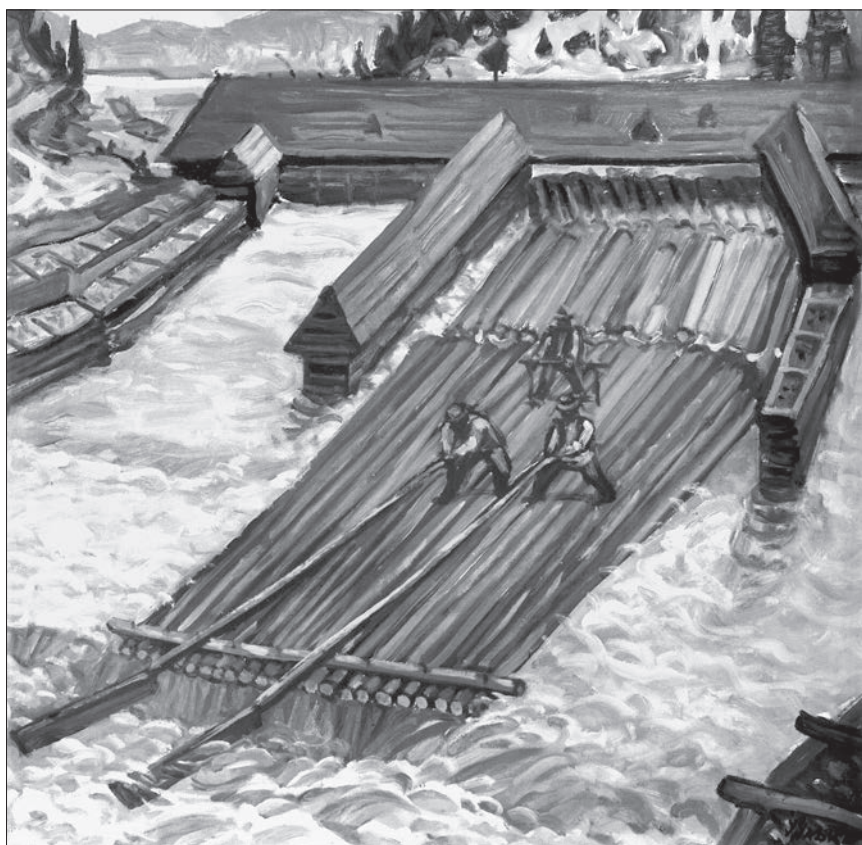
Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Івана Ілька

На першій сторінці обкладинки: **«Пралю»**, полотно, олія, 97x58, 1960; на другій сторінці обкладинки: **«Цвіт весняний»**, полотно, олія, 75x90, 2006; на третій сторінці обкладинки: **«Останній бокор»**, полотно, олія, 75x 90, 1980; на четвертій сторінці обкладинки: **«Весняна днина»**, полотно, олія, 88x110, 2005.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

